

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ

Науково-теоретичний журнал

Випуск 39

Заснований у липні 1999 року

Виходить два рази на рік

Полтава
2018

Institute of Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine
Poltava Korolenko National Pedagogical University

PHILOSOPHICAL HORIZONS

Scientific and theoretical journal

Issue 39

Founded in July, 1999

Issued twice a year

Poltava
2018

УДК 1 (060,55)
ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

ЗАСНОВНИКИ

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Андрущенко В. П.** – доктор філософських наук, професор,
академік НАН України
- Бичко І. В.** – доктор філософських наук, професор
- Васіляуксенє Алдона** – доктор історичних наук, професор
Шяуляйського Університету (Литва)
- Гардашук Т. В.** – доктор філософських наук, професор
- Єрмоленко А. М.** – доктор філософських наук, професор
- Загороднюк В. П.** – доктор філософських наук, професор
- Кисельов М. М.** – доктор філософських наук, професор
- Колодний А. М.** – доктор філософських наук, професор
- Кравченко П. А.** – доктор філософських наук, професор
- Любвий Я. В.** – доктор філософських наук, професор
- Лях В. В.** – доктор філософських наук, професор
- Малахов В. А.** – доктор філософських наук, професор
- Райда К. Ю.** – доктор філософських наук, професор
- Сидоріна Т. Ю.** – доктор філософських наук, професор кафедри
історії філософії Національного дослідного
університету «Вища школа економіки» при
Уряді Російської федерації
- Хамітов Н. В.** – доктор філософських наук, професор
- Шевченко В. В.** – доктор філософських наук, професор
- Шенгерій Л. М.** – доктор філософських наук, професор
- Яроцький П. Л.** – доктор філософських наук, професор

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ

Головні редактори: **Колодний А. М., Кравченко П. А.**

Філософські обрії: Наук.-теорет. журн. / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Вип. 39. – К. ; Полтава, 2018. – 180 с.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 15491-4083, ПР від 22.06.2009 р.

UDC 1 (060,55)
ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

FOUNDERS

Institute of Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine
Poltava Korolenko National Pedagogical University

EDITORIAL BOARD

- Andruschenko V.P.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, academician NAS of Ukraine
- Bychko I.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Vasilyauskyenye Aldona** – Doctor of History, Professor Shyaulyayskiy University (Lithuania)
- Gardashuk T.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Ermolenko A.M.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Zagorodniuk V.P.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Kiselev M.N.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Kolodnyi A. M.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Kravchenko P.A.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Ljubivoje Y.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Lyakh V.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Malakhov V.A.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Reid K. Y.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Sydorina T. Y.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the History of Philosophy, National research university «Higher School of Economics» under the Government of the Russian Federation
- Khamitov N.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Shevchenko B.B.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Yarotskiy P.L.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

EDITORSHIP OF THE JOURNAL

Editor-in-chiefs: Kolodnyi A. M., Kravchenko P. A.

Philosophical horizons : a scientific-theoretical journal / Institute of Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine, Poltava Korolenko National Pedagogical University. – Issue 39. – Kyiv ; Poltava, 2018. – 180 p.

Testimonial about the state registration KV № of 15491-4083, PR from 22.06.2009

ЗАТВЕРДЖЕНО:

*вченою радою Полтавського
національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка,
протокол № 15 від 14 червня 2018 р.*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Дротянко Любов Григорівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії гуманітарного інституту Національного авіаційного університету;

Карпенко Іван Васильович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії, декан філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна;

Ніконович Наталія Анатоліївна – кандидат філософських наук, науковий співробітник Центру соціально-філософських і антропологічних досліджень Інституту філософії Національної Академії наук Білорусії.

Науково-теоретичний журнал
«Філософські обрії» зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та баз даних:

Index Copernicus
Open Academic Journals Index (OAJI)
Polska Bibliografia Naukowa
Ulrich's Periodicals Directory
OpenAIRE
Google Scholar (Гугл Академія)

Журнал включений у Всеукраїнський реєстр наукових видань, належить до періодичних видань, що мають бібліометричні профілі та входить до переліку фахових видань України у галузі «Філософські науки»

Редакція дотримується політики рецензування «Double blind peer review». Листування з приводу результатів рецензування редакція видання не веде. Рукописи не повертаються. Думка авторів опублікованих матеріалів може не збігатися з редакційною.

APPROVED:

*by scientific advice board
of Poltava Korolenko National
Pedagogical University
protocol № 15 from 14 June, 2018*

REVIEWERS:

Drotyanko Ljubov Hryhorivna – Ph.D., professor, Head of the Department philosophy of humanitarian institute of the National aviation university;

Ivan Karpenko – Ph.D., professor, Head of the Department of theoretical and practical philosophy, Dean of the philosophy faculty of Kharkiv Karazin National University;

Nikonovych Nataliia A. – Ph.D., Fellow at the Research Center of social-philosophical and anthropological science in the Institute of Philosophy, National Academy of Sciences in Belarus.

Scientific and theoretical journal
«Philosophical Horizons» registered in the international directories of periodicals and databases:

Index Copernicus
Open Academic Journals Index (OAJI)
Polska Bibliografia Naukowa
Ulrich's Periodicals Directory
OpenAIRE
Google Scholar

Journal is included in the Register of Ukrainian scientific publications, belongs to periodicals with bibliometric profiles and is included to the list of professional editions of Ukraine in the field of «Philosophy»

Editorial board follows policy of review as «Double blind peer review». Editorial board does not practice correspondence concerning the results of the review. Manuscripts will not be returned. The idea of the published material may be different from the editorial.

Електронна версія журналу розміщена на сайті

http://pnpu.edu.ua/ua/philosophical_horizons.php

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

<i>Мешков В.М., Сомкін О.О.</i> «Бгагавад-гіта» – перший досвід метафізичного синтезу	8
<i>Цебрій І.В.</i> Філософські засади моделювання подій давньої історії в трагедії Г.Т. Фармана «Я прийшов вас знищити»	20
<i>Льїна Г.В.</i> «Видимість» і «видіння» у середньовічній філософії: контекст містичного	27
<i>Салій А.В.</i> Рецепція поглядів Мартіна Бубера в російській філософській думці (Л.Шестов, М.Бердяєв, С.Франк, М.Бахтін)	37
<i>Шейко С.В.</i> Проблема свободи волі людини в російському словянофільстві та західництві XIX століття	45
<i>Білецька В.В.</i> Цінність історико-філософської спадщини І. Мірчука: академічно-педагогічний аспект	55
<i>Цихуляк І.М.</i> Концепт персонцентризму Ж.Марітена в контексті суспільного вчення церкви про людину	65

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

<i>Кравченко П.А., Мельник А.І.</i> Демократизація сучасного українського державотворення: теоретико-практичні засади	76
<i>Волков О.Г.</i> Людина в світі абсолютних і відносних цінностей або нігілізму і цинізму	90
<i>Штена О.О.</i> Уявлення про злочин та покарання в правовій ментальності українського етносу: соціально-філософський аналіз	104
<i>Льїна О.В.</i> Криза гендерної ідентичності у сучасному світі	116

ЛОГІКА

<i>Хамар У.В.</i> Увідповіднення термінів логіки нормам сучасної української мови	131
---	-----

КАФЕДРА

<i>Кравченко П.А., Блоха Я.Є.</i> Основні віхи історії кафедри філософії ПНПУ імені В.Г.Короленка (до 100-річчя заснування)	144
Перелік закладів обов'язкового розсилання журналу «Філософські обрії»	164
Вимоги до оформлення та подання статей	166

CONTENTS

HISTORY OF PHILOSOPHY

<i>Meshkov V.M., Somkin A.A.</i> “Bhagavad Gita” is the first experience of metaphysical synthesis Abstract	8
<i>Tsebriy I.V.</i> Philosophical principles of the modeling events of the large history in the tragedy G.T. Farmana « i come to destroy you» ..	20
<i>Ilina H.V.</i> Visibility and Vision in Medieval Philosophy: Mystical Context	27
<i>Saliy A.V.</i> Reception of Martin Buber’s views in russian philosophical thought (L.Shestov, N.Berdyayev, S.Frank. M.Bakhtin)	37
<i>Shejko S.V.</i> The problem of human’s free will in the russian slavophilism and the westernism in the 19 century	45
<i>Biletska V.V.</i> The value of historical and philosophical heritage of I.Mirchuk: academic pedagogical aspect	55
<i>Tshylyak I.M.</i> Persons in the context of the exceptional measurement and philosophical personal certismism of J.Mariten	65

SOCIAL PHILOSOPHY. PHILOSOPHY OF SCIENCE

<i>Kravchenko P.A., Melnik A.I.</i> Democratization of modern ukrainian government: theoretical-practical basis	76
<i>Volkov O. G.</i> The human in the world of absolute and relative values or nihilism and cynicism	90
<i>Shtepa O.O.</i> The concept of crime and punishment in the legal mentality of the Ukrainian ethnic group: socio-philosophical analysis	104
<i>Ilina E. V.</i> The crisis of gender identity in the modern world	116

LOGIC

<i>Khamar U.V.</i> Achievement of correspondence between the terms of logic and norms of modern ukrainian language	131
--	-----

ABOUT BOOKS

<i>Kravchenko P.A., Blokha Ya.Ye.</i> The main milestones of the history of the chair of philosophy of the PNPu named after V.G.Korolenko (to the 100th anniversary of foundation)	144
List of institutions for compulsory delivering of the journal «Philosophical horizons»	164
Requirements and submission of the articles	166

УДК 233-265. 34:111

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296392>

orcid.org/0000-0003-0493-5519

orcid.org/0000-0003-1962-9725

В'ячеслав Мешков, Олександр Сомкін

МЄШКОВ В'ячеслав Михайлович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Ю. В. Кондратюка. Сфера наукових інтересів: метафізика, філософія культури, філософія науки.

СОМКІН Олександр Олексійович – доктор філософських наук, професор кафедри англійської мови для професійної комунікації ФГБОУ ВО «Національний дослідницький Мордовський державний університет імені Н. П. Огарьова» (Саранськ, Росія). Сфера наукових інтересів: соціальна філософія, концепція цілісної особистості, міжкультурна комунікація.

«БГАГАВАД-ГІТА» – ПЕРШИЙ ДОСВІД МЕТАФІЗИЧНОГО СИНТЕЗУ

У статті розкривається своєрідність метафізичного знання видатної пам'ятки давньоіндійської літератури «Бгагавад-Гіти» як універсальної теоретичної моделі індуїстської метафізики Шляху.

Ключові слова: *осьовий час, ментальна революція, епоха великого синтезу, метафізика Шляху, ціннісно-мисленневий простір культури, містично-метафізичне споглядання.*

Розвиток давньоіндійської ментальної революції в епоху осьового часу VII – IV ст. до н. е., відображеної в Упанішадах, гімнах і змовах «Атхарва-веди», сутгах Будди і творіннях інших релігійних течій і філософських шкіл, в певному сенсі, призвів до духовно-морального хаосу в ціннісно-мисленневому просторі давньоіндійської культури. В руках у брахманів-ріші була лише купка розрізнених знань Упанішад і текстів філософських шкіл, що змагалися між собою. Для глибокої духовно-моральної інтеграції індійців потрібно було здійснити релігійно-метафізичний синтез, створити такі твори, які б об'єднали більшість стародавніх індійців, що проживали на великому півострові. Було створено три великих твори – «Магабгарата» (далі – МХБ), «Бга-

© В. М. Мешков, О. О. Сомкін, 2017

гавад-Гіта» (далі – «Гіта») і «Манавадхармашастра» («Закони Ману»), які в певному сенсі здійснили найважливіше завдання інтеграції ментального простору давньоіндійської культури в єдине ціле.

Метою нашого дослідження стала «Бгагавад-Гіта» як перша версія індуїстської метафізики Шляху.

«Махабхарата» – це одне з вищих досягнень давньоіндійського Духу. Вона вирішувала надзавдання ментального синтезу не для окремо взятого народу чи держави, а для усіх одразу і без будь-якого насильства. Героїчний епос МХБ – унікальний досвід моделювання історії, здійснений брахманами-ріші надзвичайно професійно. МХБ – це пластично-споглядальна і теоретична модель життєвого світу Стародавньої Індії в епоху великого синтезу. Вона задала парадигму, ретельно опрацьовану образно-мисленнєву структуру, яка об'єднувала і цілеспрямовувала рух індійського Духу багато століть.

Також потрібно було створити загальну теоретичну модель індуїстської метафізики Шляху, що формується. Це надскладне завдання на початковому етапі епохи великого синтезу блискуче вирішила «Гіта», в якій були зафіксовані основні теоретичні положення і методологічні установки для справжніх аскетів – тих, хто в Шляху. В основні завдання «Гіти» входило створення концептуального ядра індуїстської метафізики Шляху з матеріалу, розкиданого по Упанішадам і філософським школам. І це непросте завдання вона успішно виконала.

На завершальних стадіях ментального синтезу останню крапку у всеосяжній ціннісно-мисленнєвій інтеграції давньоіндійського Духу поставили «Закони Ману», як своєрідний кодекс давньоіндійського права. Його імперативне знання повинно було надати єдиному мисленнєвому комплексу обов'язковий характер, що вимагало неухильного виконання.

В індуїзмі «Гіту» відносять не до священного комплексу шруті, а до переказів смріті. Разом з тим індуїсти справедливо називають її Упанішадою, відзначаючи, таким чином, її духовний зв'язок з останніми. Більша частина масиву знань Упанішад була напрацьована в до буддистський період, коли була невідома духовна природа суб'єктивної реальності і трансцендентний характер Атмана-Брахмана. З основного складу Упанішад лише Катха, Шветашватара і Майтрі упанішади є головними носіями справжнього, потаємного, метафізичного знання, проте, недостатньо систематизованого. З цього випливає, що більшу частину ментального ядра ведичного комплексу становили архаїчні тексти «Ріг-веди» і «Сама-веди» і що приєднувалися до них Брахмани і Араньяки. Упанішади представляли собою систему першознання. У них була відображена історія становлення індійської версії метафізики

Шляху в епоху осьового часу. Під кінець давньоіндійської ментальної революції в кінці IV – на початку III ст. до н.е. в подвижницькій течії думки брахманів і відлюдників загальної метафізичної концепції не було. Серед інтелектуалів і подвижників Стародавньої Індії існувала нагальна потреба в інтеграції метафізичного знання в єдине ціле. Це завдання було блискуче вирішено в книзі VI МХБ «Бхагавад-Гіта» («Пісня Господа»). «Гіта» – породження епохи систематизації і структуризації ментального простору давньоіндійської культури. Для давньоіндійських подвижників «Гіта» – це шліфований алмаз, досконалий підсумок великотрудних пошуків, викладений у віршованій формі.

«Гіта», створена приблизно в III – II ст. до н.е., являла собою цілісну, загальну теоретичну модель індуїстської метафізики Шляху, яка об'єднала напрацювання різних шкіл брахманістської традиції. Для просунутих брахманів і відлюдників в індуїстській метафізиці Шляху в «Гіті» не містилося нового знання. Для них вона представляла собою своєрідний навчальний посібник з метафізики Шляху. У той доленосний час цілісне містично-метафізичне знання, яке несла «Гіта», було великим досягненням. Велич «Гіти» виражається також в тому, що вона виступала універсальною теоретичною моделлю індуїстської метафізики, основні положення якої стали базовими для головних шкіл і течій Веданти. Універсальність, загально значущість, популярність у всіх шарах індійського суспільства на багато століть зробили «Гіту» парадигмою індійського Духу, яка становила систему світогляду індійців.

«Гіта», як система метафізичного знання, складається з трьох підсистем: спекулятивного знання трансцендентної божественної реальності (гл. 7-12), викладу великотрудного шляху її досягнення – йоги (гл. 3-6, 14, 17) і опису вищого екстатичного стану блаженства подвижника, або містично-метафізичного споглядання Атмана-Брахмана (гл. 15-16). У багатотомному зібранні МХБ «Гіта» являє собою лише невеликий епізод, коли аватара бога Вішну Крішна перед вирішальною битвою безпосередньо повідомляє священне знання Арджуні – військовому лідеру братів Пандавов.

Текст «Гіти» носить переважно методичний характер, тому що покликаний сформулювати систему методологічних вказівок і методичних вимог для здійснення непростого шляху практичного діяння подвижника і досягнення кінцевої мети метафізичного звільнення. Тому можна стверджувати, що «Гіта» – це універсальна методологія індуїстської метафізики Шляху. Згідно «Гіті», індуїстська версія метафізики Шляху включає розвинене релігійно-філософське вчення санх'ї (в якому розкривається непроста природа людини, трансцендентної божественної реальності і

матеріального світу), систему подвижництва йогу і сам містичний стан звільнення. Таємний характер знання «Гіта» набуває завдяки випробуваного раніше літературного прийому, коли сам Бог безпосередньо повідомляє таємне знання, що надає останньому вищу ступінь достовірності. Тому знання «Гіти» – це знання одкровення. З часів «духовного прориву» кінця VI ст. до н. е., вчиненого Буддою, давньоіндійське метафізичне знання розвивалося, уточнювалося, удосконалювалося подвижниками різних шкіл і течій. У «Гіті» воно досягло завершеної форми.

У «Гіті» була сформульована головна світоглядна установка, яка задавала нову систему координат ментального простору класичної індійської культури, що зумовило русло подальшого руху індійського Духу. Згідно Васудеві, існує два світи: справжнє, вічне, досконале буття і несправжнє, минуше, насичене пристрастями небуття. «Небытие не причастно бытию, бытие небытию не причастно», – стверджує Шри-Бхагаван («господин, владыка») [П. 16]. Він так характеризує неминущий світ: «Неуничтожимо То, чем этот мир распостёрт; постигни: Непреходящее уничтожимым сделать никто не может» [П. 17]. «Он никогда не рождается, не умирает; не возникая, он никогда не возникает; нерождённый, постоянный, вечный» [П. 20]. Інший, безпосередньо даний у чуттєвому сприйнятті світ, в якому, як влучно зауважив грек Геракліт, «все течет»: «Как в этом теле сменяется детство на юность, зрелость и старость, так воплощённый сменяет тела» [П. 13]. Подібні ідеї в Давній Греції розвивав Платон. Однак, якщо древні греки, захоплюючись мудрістю афінського філософа, зосередили свої зусилля на мирському бутті, всіляко прагнули його пізнати і упорядкувати, то у стародавніх індійців в цей же час сформувалася як фундаментальна, немірська, метафізична орієнтація, що цілеспрямовувала соціально-політичну перебудову суспільства, впорядковуючи ціннісно-мисленнєвий простір давньоіндійської культури. Показовим феноменом давньоіндійської ментальності стало формування унікального у світовій історії типу модельованого історичного мислення. Великий масив давньоіндійських письмових джерел першого тисячоліття до н. е. практично не має історичної прив'язки. Вони утворюють особливого роду ментальний простір, в якому дуже важко якась історичне переміщення. Про історію Стародавньої Індії періоду, що розглядається, майже нічого не відомо не тому, що твори давньоіндійських істориків не дійшли до нас. У високорозвиненій давньоіндійській культурі історичні твори майже не створювалися. Своєрідне світосприйняття стародавніх індійців було обумовлено метафізичною спрямованістю індійського Духу, коли мирське життя не становило дослідницького інтересу.

Тому Крішна закликає Арджуну подолати навколишню завісу несправжнього буття і пробитися до справжнього існування, до Себе Самого. У метафізиці Шляху передбачалося просування до справжнього містично-метафізичного буття і до справжнього звільнення не стільки шляхом оволодіння таємним знанням, скільки через суворе подвижництво. «Кто ж область чувств проходить, отрешась от влечения и отвращения, подчинив свои чувства воле, преданный Атману, тот достигает ясности духа. Все страдания его исчезают при ясности духа, ибо, когда проявилось сознание – скоро укрепляется разум» [II. 64-65]. Слід зазначити дивину індуїстської метафізики з точки зору зовнішнього християнського і, особливо, ісламського спостерігача. Чуттєво сприймаємий, що сидить поруч і говорить бог Крішна закликає шляхетного кшатрія Арджуну кудись до свого справжнього, неявленного буття.

Творці «Гіти» розглядали Вішну як універсальну, іманентну, сутнісну, внутрішню реальність всякого творіння, яка наділяє його кращими достоїнствами. «Я начало, – утверждает Кришна, – конец всего проходящего мира. Выше Меня,.. нет ничего иного; всё на Мне нанизано, как жемчуг на нити» [VII. 6-7]. Виходить, що бог Крішна «приватизував» метафізичні напрацювання брахманів і відлюдників, що містяться в Упанішадах, щодо трансцендентної реальності Атмана-Брахмана.

У «Гіті» проголошується універсальна всюдисущість Бога: «Нет конца Моим проявлениям,.. Я – Атман, пребывающий в сердцах всех существ,.. Я начало, середина, конец всего мира... Я бесконечное Время, творец всудуликий, всеуносящая смерть, возникновение всего, что возникнет; ...Я великолепие великолепных; Я победа, решимость, Я правда правдивых... Я то, что во всех существах есть семя: нет существа подвижного иль неподвижного вне Меня,.. Моим божественным силопроявлениям нет конца» [X. 19-20, 33-34, 36, 39-40]. Виходить, що все краще будь-якої істоти слід мислити втіленням, проявом трансцендентного Бога. Ця обставина формує ставлення піднесеного благоговіння перед життям як проявом Божества. Вустами Вішну автори «Гіти» проголошували нову методологію непростого практичного діяння, основу якої повинна скласти бхакті (санскр. «відданість», «віддане служіння»). Для християнського і ісламського читача заклики і настанови самого Вішну набували декларативний характер. Верховний Бог не є носієм вищої духовності і моралі, вічної дхарми. Навпаки, говорячи про свою першосущну, трансцендентну природу, Він поведився як мирська істота. З одного боку, Шрі-Бхагаван закликає до жажливого кровопролиття, з іншого, – до «нероздільної любові».

У головах же стародавніх індійців ці неузгодженості безконфліктно співіснували. У християнстві проводиться непорушна межа абсолютного, божественної досконалості в людському втіленні Ісуса Христа. Нескінченна сила впливу проповіді Ісуса Христа міститься в її абсолютній моральній чистоті.

Центральне місце в системі практичного діяння суфійської версії метафізики Шляху займає любов подвижника до Бога. На думку аль-Худжвірі, «любовный восторг возносит человека на такую высоту, где его жизнью становится устремленность к Возлюбленному. Кроме Него, для него ничего больше не существует... Когда любящий отвращает свой взгляд прочь от сотворенного, сердцем он неминуемо узрит Творца... Созерцающий живет лишь тогда, когда он в созерцании. Время, когда он взирает на окружающее обычными глазами, он не считает за жизнь, для него это доподлинная смерть» [2, с. 330, 331]. «Любовь, – проголошує аль-Худжвірі, – дар Божий, невозможно превозмочь ее» [2, с. 310]. Автор трактату «Розкриття прихованого» зазначає: «Шейх Мухаммад Ма»шук находилась в высшем духовном состоянии и весь пылал любовью» [2, с. 172]. На наш погляд, справжня любов до Бога увійшла в серця індійських подвижників після арабського завоювання середньовічної Індії.

У метафізиці Шляху значення надається не стільки створенню теоретичної моделі трансцендентної божественної реальності, скільки розробці оптимальної, найбільш продуктивної методології досягнення кінцевої мети містично-метафізичного споглядання Бога. У різних версіях метафізики Шляху цей стан називається «визволенням», «безсмертям», «нірваною», «просвітленням», «порятунком», «Богопізнанням». Знання «Шляху» переважно носило методичний характер. У комплексі метафізики Шляху це знання становило основний масив. У «Гіті» як класичному творі індуїстської метафізики Шляху методичні настанови Кришни в досягненні звільнення також займали центральне місце і також склали більшу частину твору. Вказівки Шрі-Бхагавана були гранично лаконічні і являли собою результати, узагальнення широкого аскетичного руху в Стародавній Індії, що здійснювався в різних школах і течіях протягом приблизно чотирьох сотень років. Для подвижників, треба розуміти, Його універсальні висловлювання виконували функцію своєрідних законів суворого практичного діяння. Слід мати на увазі, що в сукупному знанні епохи великого синтезу лише йога в різних її версіях (відмінності для всіх шкіл і релігійних течій не були принциповими) мала безумовний авторитет і статус універсальної теоретико-практичної моделі. Її методологію використовували практично всі подвижники Стародавньої Індії. Однак об'єднання най-

розвиненішої філософії санх'ї і йоги вивело індуїстську метафізику Шляху в вішнуїстській версії на рівень домінуючої концепції, яка поставила вищий стандарт парадигми.

У результаті давньоіндійської ментальної революції VII – IV ст. до н.е. сформувався вихідний, основний, універсальний «закон» індійського світосприймання, згідно з яким всесвіт поділявся на поверхнєве, несправжнє, чуттєво-сприймальне буття (майя, сансару) і справжнє, сутнісне, непроявлене буття (Атман-Брахман). Матеріалізуючись в мінливому чуттєво-предметному світі, боги, подібно людям, вбивали, закохувалися, страждали, тобто вели несправжнє існування. Їх справжнє буття відкривалося тільки мужнім подвижникам. Але тоді як поєднати несумісні норми мирської і немірської моралі в давньоіндійській теології? У цьому відношенні християнська мораль суворо послідовна і очевидно ясна. Богочоловік Ісус Христос як носій абсолютної чистоти чесноти в своїй трансцендентній основі нічим не відрізняється від абсолютно трансцендентного Бога-Отця. Тому їх іпостасі рівнозначні і рівноправні. Навіть прояви Царства Небесного – Богородиця, ангели, святі – є носіями бездоганної чистоти християнської моралі. Треба думати, індійцям було вельми непросто розібратися в праведності мирської поведінки богів. Староіндійські боги, включаючи Брахму, Вішну і Шиву, не задавали абсолютної моральної системи відліку. Тому граничні підстави давньоіндійської чесноти створювались не богами (навіть вищими, головними), а об'єктивною метафізичною реальністю дхарми.

Непроста система практичного діяння в метафізиці Шляху з необхідністю передбачає розвинене вчення морального самовдосконалення. Моральні імперативи – правдивість, смиренність, відчуженість і інші – призводять до істотної перебудови ціннісно-мисленневих орієнтацій, до руйнування мирських прагнень і розвитку чисто духовних, розумно-доброчесних. «Разум, познание, отсутствие заблуждения, терпение, правдивость, спокойствие, сдержанность, радость, страдание, возникновение и разрушение, страх и бесстрашие, удовлетворенность, кротость, подвижничество, уравновешенность, щедрость, честь и бесчестье, – таковы многообразные состояния существ, они от Меня происходят», – стверджує Крішна [X. 4-5]. Він продовжує: «Бесстрашие, чистота душевная, стойкость в познании, в йоге, щедрость, самообладание, жертвенность, приношение жертв, подвижничество, прямота, прилежание, невреждение, правдивость, отрешенность, умиротворенность, бесхитрость, безгневность; сострадание ко всем существам, неалчность, мягкость, постоянство, скромность, терпеливость, бодрость, стойкость, чистота, незлобливость, отсутствие само-

мнення – участь рождених для божественной жизни» [XVI. 1-3]. У цих двох фрагментах представлений повний набір моральних вимог до подвижника індуїстської метафізики Шляху. Ці вимоги повною мірою свідчать про високий розвиток моральних уявлень авторів «Гіті».

Своєрідність містично-метафізичних уявлень в Упанішадах виражається в тому, що в них немає любові до Брахмана-Атмана. У «Гіті» з'являється тема «любові до Бога». «Я начало вселенной, все от Меня происходит; озаренные, это постигнув, Меня почитают любовно. Обо Мне размышляя, Мне всю жизнь предоставив, они научают друг друга, радуются и убажуются всегда, ведя обо Мне беседу. Их, преклоняющихся в силу любви, постоянно преданных, Я приобщаю мудрости, через нее они Меня постигают» [X. 8-10]. Бог Вішну постулює необхідність «любові до Бога»! У православній і ісламській версіях метафізики Шляху для ченця або суфія немає вищої чесноти, ніж любов до Бога. «Так как Бог весь любовь и все, что Он сотворил, – повчае Иосип Ісіхаст Афонський, – вышнее и нижнее, появилось по Его великой любви, то Он не попросил у человека ничего другого, кроме любви» [3, с. 262]. Великий православний аскет ХХ століття Йосип Ісіхаст відносить любов до Бога, що перевищує будь-яке почуття, до вищого божественного дару: «...у всех добродетелей и божественных дарований есть чувство и действие; а божественная любовь, когда человек сподобится возлюбить Любящего, превосходит чувство; и еще сильнее действует божественная любовь. И царствует созерцание» [3, с. 263]. Справжня любов до Бога відкривається подвижникам в самому кінці багатотрудного шляху практичного діяння, коли вони досягали дійсної духовно-моральної чистоти, і наближалися до останньої містично-метафізичної зупинки – Богопізнання. У індуїстській метафізиці Шляху розглянутого періоду тема «любові до Бога» практично відсутня. Любов до Шиви займає важливе місце в сучасному катехізисі шівайського індуїзму Субраманіясвами Садгуру. «Полюбить Бога, – стверджує автор книги «Танець з Шивою», – это познать Бога. Познать Бога – это почувствовать Его Любовь к вам. Такой сострадательный Бог – Существо, чье сияющее тело может быть увидено в мистическом видении, – заботится о малых существах, каковыми являемся мы, и о нашей вселенной» [4, с. 55].

Наведемо лише два фрагмента, в яких дається опис містично-метафізичного звільнення. «Постигая То, в Том себя познав, в Том утвердись, поставив То высшей Целью, уходят они безвозвратно, знаям грехи уничтожив... Душой не привязанный к внешним касаньям, он в Атмане находит счастье; духом преданный йоге Брахмо, он вкушает непреходящее блаженство... Кто может уже здесь, еще не свободный

от тела, преодолеть стремления, рожденные вождельем и гневом, тот предан и счастлив. Кто счастлив в себе, кто изнутри озарен, в себе обрел радость, тот йогин достигает сущности Брахмо,.. Близки к нирване Брахмо подвижники, отрешенные от вождлений и гнева. ... Муни, укротивший чувства, сердце и разум, стремящийся к высшей свободе, отрешенный от желаний, страха и гнева – свободен навеки» [V. 17, 21, 23-24, 26, 28]. У цьому фрагменті описуються переживання «неминушого блаженства» в період вищого екстатичного стану подвижника. При цьому досягнення містичного споглядання «Брахмо» мислиться аскетом-ріші як отримання нирвани, що свідчить про використання буддистських концептуальних уявлень брахманами і відлюдниками. Шрі-Бхагаван продовжує: «Когда укрощенное сознание в Атмане утвердится, тогда отрешенный ото всех желаний именуется воссоединенным... Где успокоена мысль, заторможенная упражнением в йоге, где радуется Атману Атмана в себе прозревший, там познается предельная радость... Так, всегда сочетаясь Атману, грехи уничтоживший йогин, вкушает предельное блаженство соприкосновения с Брахмо» [VI. 18, 20-21, 28]. Примітно те, що сам Крішна в своєму оповіданні немов передає свій власний досвід «куштування граничного блаженства» від містичного «зіткнення з Брахмо». Якщо зіставити ці описи з буддистськими в суттах Тагхагати, то впадає в очі відсутність в них кармічних видінь або подорожей, тому що брахмани і відлюдники в Атмані-Брахмані шукали і, відповідно, знаходили і бачили об'єктивну, чисто духовну, трансцендентну реальність і нічого більше.

У православ'ї містичне спілкування з трансцендентною божественною реальністю набуває глибоко сокровений, піднесено емоційний характер. «Был один в некой пещере, – згадує в своєму листі Йосип Ісіхаст, – который должен был плакать семь раз в день. Это было его делание. А ночь целиком проводит в слезах. И возглавие его было всегда мокрым. И его спрашивал служивший ему, который приходил два-три раза в день, ибо он не хотел иметь его рядом с собой, чтобы тот не прерывал его плач:

– Старче, почему ты столько плачешь?

– Когда, дитя мое, человек созерцает Бога, от любви у него текут слезы, и он не может их удержать» [3, с. 62].

Далі старець Йосип так описує своє потаємне переживання містично-метафізичного зв'язку з Господом: «Бог не созерцается иначе как посредством ведения. Это ведение есть созерцание. То есть когда ты понимаешь, что Бог рядом с тобой, и ты внутри Бога обращаешься, и все, что ты делаешь, Он видит, и следишь, как бы Его не опечалить, – ибо внутри и вне Он все видит, – тогда не согрешаешь. Ибо Его ви-

дишь, Его любишь и следишь, как бы Его не опечалить. ...всякий, кто согрешает, не созерцает Бога, но слеп» [3, с. 68].

Висновки. Таким чином, щоб показати складну, неоднорідну природу індуїстської версії метафізики Шляху, ми розглядаємо її складові окремо, послідовно. Однак, цілком очевидно, що для подвижників вони знаходяться в органічній єдності, в живому, тремтливому, потаємному взаємозв'язку. У «Гіті» ми знаходимо досить багато фрагментів, які фіксують цю обставину. Оскільки «Гіта» представляла собою вищий теоретичний синтез напрацьованого аскетами-ріші метафізичного знання в епоху осьового часу, то для брахманів і пустельників (тих, хто був в Шляху) це знання було ясным, чистим і прозорим. «Гіта» представляла собою перший досвід концептуального синтезу індуїстської метафізики Шляху. До її створення матеріал був розкиданий по Упанішадам і іншим творам. Раніше відносний синтез метафізичного знання був досягнутий в Майтри упанішаді. У «Гіті» вперше в систематичному вигляді були викладені основні уявлення метафізичної реальності Атман-Брахмана, великотрудного шляху практичного діяння і містичного звільнення. «Гіта» задала вищий зразок, стала парадигмою для брахманів і пустельників.

Література

1. Мифы Древней Индии. Бхагавадгита. СПб.: «Кристалл», 2000. – 511 с.
2. *Аль-Худжвири*. Раскрытие сокрытого за завесой. Старейший персидский трактат по суфизму / Аль-Худжвири. – М.: «Единство», 2004. – 504 с.
3. *Старец Иосиф Афонский*. Изложение монашеского опыта / Старец Иосиф Афонский. – М.: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2006 г., – 464 с.
4. *Садгुरु Шивайя Субрамуньясвами*. Танец с Шивой. Современный катехизис индуизма / Садгुरु Шивайя Субрамуньясвами. – К.: «София», М.: «Гелиос», 2001. – 800 с.
5. *Мешков В. М.* Опыт тематического анализа осевого времени / В. М. Мешков. – Полтава, Ред.-издат. отдел ПНТУ, 2010. – 442 с.
6. *Мешков В. М.* Метафизика Пути (опыт тематического анализа древнеиндийской версии) / В. М. Мешков. – Полтава, Ред.-издат. отдел ПНТУ, 2017. – 578 с.
1. Mify Drevnej Indii. Bhagavadgita. SPb.: «Kristall», 2000. – 511 s.
2. Al'-Hudžviri. Raskrytie sokrytogo za zavesoj. Starejšij persidskij traktat po sufizmu / Al'-Hudžviri. – M.: «Edinstvo», 2004. – 504 s.
3. Starec Iosif Afonskij. Izloženie monašeskogo opyta / Starec Iosif Afonskij. – M.: Sviato-Troytskaia Serhyeva Lavra, 2006 h., – 464 s.
4. Sadguru Šivajâ Subramuniâsvami. Tanec s Šivoj. Sovremennyj katehizis induizma / Sadguru Šivajâ Subramuniâsvami. – K.: «Sofiâ», M.: «Gelios», 2001. – 800 s.

5. Meškov V. M. Opyt tematičeskogo analiza osevogo vremeni / V. M. Meškov. – Poltava, Red.-izdat. otdel PNTU, 2010. – 442 s.

6. Meškov V. M. Metafizika Puti (opyt tematičeskogo analiza drevneindijskoj versii) / V. M. Meškov. – Poltava, Red.-izdat. otdel PNTU, 2017. – 578 s.

Meshkov V.M, Somkin A.A.

**“BHAGAVAD GITA” IS THE FIRST EXPERIENCE
OF METAPHYSICAL SYNTHESIS ABSTRACT**

The development of the ancient Indian mental revolution in the period of axial time of VII – IV centuries B.C. led to significant transformations of the value-thinking space of ancient Indian culture. In the III – I centuries B.C. in ancient India the epoch of great synthesis of the material was started. For the deep spiritual and moral integration of ancient Indians, it was necessary to carry out religious metaphysical synthesis. Three great works were created: “The Mahabharata”, “The Bhagavad Gita” and “The Manavadharmashastra”, which in a certain sense realized the most important task of integrating the ancient Indian Spirit into one whole. “The Mahabharata” solved the super task of mental synthesis not for a single nation or state, but for all at once and without any violence. It is a unique experience of modeling the history, accomplished by Brahmanas-rishi. “The Code of Manu” as a kind of code of imperative knowledge gave a single mental complex a binding character. The article is devoted to the study of the outstanding written source “The Gita” as a universal theoretical model of the Hindu metaphysics of the Way.

“The Gita” was created about III – II centuries B.C. It was a holistic, general theoretical model of the Hindu metaphysics of the Way. “The Gita” combined the developments of various schools of the Brahmanist tradition. The greatness of “The Gita” is also expressed in the fact that it acted as a universal theoretical model of Hindu metaphysics. Its fundamental provisions became basic for the main schools and trends of Vedanta. Universality, public validity, popularity in all strata of Indian society for many centuries made “The Gita” the paradigm of the Indian Spirit, which set the system of mystical-metaphysical contemplation of Indians.

“The Gita” as a system of metaphysical knowledge consists of three subsystems: the speculative knowledge of the transcendental divine reality, the presentation of the difficult way of its attainment – yoga, and the description of the highest ecstatic state of the bliss of an ascetic, or contemplation of the Atman in oneself and Brahman in the world. The creators of “The Gita” considered Vishnu as a universal, immanent, essential, inner reality of every creation. In the metaphysics of the Way the progress was supposed toward mystical-metaphysical contemplation and toward true liberation, not so much by mastery of inmost knowledge, as through severe asceticism.

Therefore, in the metaphysics of the Way meaning is given not so much to the creation of a theoretical model of the transcendental divine reality as to the development of the optimal, most productive methodology for achieving the ultimate goal of the mystical-metaphysical contemplation of God. In various versions of the

metaphysics of the Way this state is called “liberation”, “immortality”, “nirvana”, “enlightenment”, “salvation”, “the knowledge of God”. The knowledge of the Way was mostly of methodological nature. In the body of the metaphysics of the Way this knowledge constituted the basic part. In “The Gita” as a classic creation of the Hindu metaphysics of the Way, the methodological instructions of Krishna in achieving liberation also occupied a central place and also constituted the greater part of the work. The laborious system of practical work in metaphysics of the Way necessarily requires a developed conception of moral self-perfection. Moral imperatives – truthfulness, humility, renunciation and others – lead to a significant restructuring of value-thinking orientations, to the destruction of profane aspirations and the development of purely spiritual, reasonably-virtuous ones.

Thus, “The Gita” was the first experience of the conceptual synthesis of the Hindu metaphysics of the Way. Before its creation the material was scattered in “The Upanishads” and other works. Previously a relative synthesis of metaphysical knowledge was achieved in “The Maitri Upanishad”. The main representations of the metaphysical reality of the Atman–Brahman, the difficult way of practical fulfillment and mystical liberation was spelled out in a systematic form firstly in “The Gita”. “The Gita” set the highest pattern and became a paradigm for the brahmanas and hermits.

Key words: *axial time, mental revolution, epoch of great synthesis, metaphysics of the Way, value-thinking space of culture, mystical-metaphysical contemplation.*

Надійшла до редакції 16.03.2018 р.

УДК 165.12:2-291.13.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296401>

orcid.org/0000-0003-0844-4004

Ірина Цебрій

ЦЕБРІЙ Ірина Василівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – європейська філософія романтизму й пост романтизму.

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ПОДІЙ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ В ТРАГЕДІЇ Г.Т. ФАРМАНА «Я ПРИЙШОВ ВАС ЗНИЩИТИ»

У статті здійснено аналіз філософських засад моделювання подій стародавньої історії на основі трагедії Г.Т. Фармана «Я прийшов вас знищити», з'ясовано художні особливості відтворення культурних основ співіснування народів у ті далекі часи, проведено наукові паралелі з дослідженнями в інших галузях науки стосовно руйнівної діяльності асирійського царя Саргона II, що призвела до зникнення великих стародавніх цивілізацій, показано витоки зародження тоталітаризму та його наслідки.

Ключові слова: *філософські засади, моделювання, трагедія, цивілізація, образ, особистість, експозиція, рабство.*

Біля трьох тисяч років пройшло від тих шокуючих уяву дослідників подій, коли волею однієї людини з лиця Землі були практично стерті великі східні стародавні цивілізації – Хеттія, Урарту та Ізраїль. Двом останнім до деякої міри вдалося оправитися після цього удару, залишки ж хеттів зникли назавжди. Ім'я винищувача – Саргон II, цар Ассирії в 722–705 рр. до н.е., який увійшов у всесвітню історію як Саргон-руйнівник.

Ставлення до особи Саргона II сьогодні не є однозначним серед дослідників різних галузей науки. Так, історик В. Якобсон вважав, що Саргон просто намагався відновити колишню велич Ассирії, помститися за смерть свого батька, Тіглатпаласара III віковичному ворогові – Урарту, підкорити держави, які ще на той час зберігали незалежність (хетський Кархемиш) і справедливо покарати ізраїльського царя Осію (Хошеа) за самовільний вихід зі складу Ассирійської імперії [5].

© І. В. Цебрій, 2018

Дослідник В. Ерліхман дав діяльності Саргона II негативну оцінку: війни з навколишнім світом мали такі руйнівні для нього наслідки, яких можна було уникнути. У ході завоювання стародавніх цивілізацій зовсім необов'язково було винищувати все населення, спалювати й руйнувати міста, такі як Кархемиш, Тушпа, Тейшебаїні, Єрибуні та Самарію. Це був геноцид – усвідомлені дії, спрямовані на знищення найближчих народів із метою заселення цих територій асирійцями [3].

У 2017 році вийшла друком трагедія іракського філолога й письменника Гаїба Туама Фармана «Я прийшов вас знищити» (у перекладі М. Яценко), яка за глибиною моделювання й відтворення подій стародавньої історії не поступається грецьким трагедіям і безсмертним творам В. Шекспіра. На початку 2017 року твір було перекладено на українську мову, що розширило можливості дослідження діяльності Саргона II через художнє бачення дослідника-філолога, який з'явився на світ поблизу тих місць, де колись рабиня-коханка народила царю Тіглатпаласару незаконного сина (сучасний Аль-Мосул в Іраці), в майбутньому – царя-вогтеля [2].

Як твір Гаїба Туама Фармана належить до вражаючих зразків арабомовної драматургії, так і його автор – до кращих романістів-класиків іракської літератури. Його твори перекладалися багатьма мовами й мали популярність далеко за межами батьківщини автора.

Гаїб Туама Фарман народився 1927 року в Багдаді в бідній родині. У школі показав високі результати навчання, здатність яскраво писати короткі оповідання, мріяв стати вчителем або письменником. Проте його мріям не судилося збутися відразу. Через поганий зір його не прийняли до Багдадської Вищої колегії навчання викладачів, яку закінчили багато провідних іракських драматургів і поетів. Майбутньому письменнику більше пощастило в Єгипті. Там у 1947-1951 рр. він здобув освіту в коледжі мистецтв Каїрського університету, проте через фінансові обставини і слабе здоров'я був змушений повернутися до Багдаду. Гаїб Туама Фарман працював у багатьох газетах і видавництвах Іраку та Єгипту [8].

Перша його збірка оповідань вийшла 1954 року й була високо оцінена літераторами-сучасниками Фуадом аль-Такарлі і Абдом аль-Ваххаба Баяті. Г.Т. Фарман виділився серед інших іракських письменників у жанрі роману: його творчість сприяла художньому розвитку цього жанру, вражала повнотою розкриття соціально-політичного життя Іраку 1940-1970-х рр.

Після багатьох ризикованих конфліктів із державою та цензурою, в 1957 році Фарман був тимчасово позбавлений громадянства. У 1960 виїхав до СРСР, де прожив решту свого життя, працюючи у вигнанні

до самої смерті, що настала в квітні 1990. У цей період він переклав на арабську мову твори великих російських письменників – М. Горького, Ф. Достоевського, О. Пушкіна, А. Чехова [4, с. 6].

Усі твори Г.Т. Фармана були видані, коли він перебував далеко від батьківщини, як російською, так й арабською мовами. Пізніше – перекладені на англійську та французьку мову. На сьогоднішній день провідні критики світової літератури стверджують, що ніхто з іракських прозаїків не зрівняється з Фарманом у яскравості, подробицях і реалістичності зображення історичної епохи, відтвореної в його романах «Пальма і сусіди» (1966 р.), «П'ять голосів» (1967 р.), «Жертва» (1975 р.), «Тіні на вікні» (1979 р.), «Страждання пана Мааруфа» (1982 р.).

Останнім твором Г.Т. Фармана стала трагедія «Я прийшов вас знищити» (1988 р.), що переносить нас у далеку епоху VIII ст. до н.е., і ми стаємо свідками трагічних подій жорстокого знищення стародавніх цивілізацій і їхнього світу.

Були правителі, котрі залишилися в історичній пам'яті як миротворці, будівники, «отці» свого народу. Проте чимало й таких, які отримали славу гірше Герострата, стерши з континенту культурний простір багатьох народів. Проте в пам'яті народів зберігаються й такі образи.

Обраний Фарманом герой – асирійський цар Саргон II – мав прізвисько «Саргон-руйнівник», бо завдяки його нищівній зовнішній політиці практично припинили своє існування Ізраїль, Кархемиш (останній оплот хетів) та Урарту. Його девізом було «або рабство без супротиву, або смерть!» [4, с. 15].

Г.Т. Фарман дотримувався історичної істини: реалістично відобразив приход Саргона до влади в Ассирії, його війни з центровими ближньосхідними імперіями – Ізраїлем, Кархемишем, Урарту, нищенням їхнього населення, руйнацією та спаленням великих міст, перетворенням культурного простору на пустелю.

Достовірно відтворено Г.Т. Фарманом побут і звичаї великих цивілізацій. Особливо це стосується хеттів. Неповторний шлях цієї монархії крився в її унікальному управлінні: хетти на відміну від інших деспотій Сходу в найстародавніші часи мали аристократичний парламент (панкус), який обирав царицю для нового царя. Цар займався питаннями зовнішньої політики, цариця – внутрішньої. Подружжя мало окремі палаци. Перебуваючи в палаці своєї дружини, цар мав лише дорадчий голос. Наступного царя після смерті свого чоловіка з їхніх синів обирала цариця, тому в хеттів довго не було закону «первородства» в наслідуванні престолу. Відмінність побуту хеттів автором відображено дуже правдоподібно [4, с. 7].

Проте у своїй трагедії Фарман дав і волю художній фантазії: ним блискуче драматизовано смерть миротворця Саламансара V, спроче-

но війну Ассирії з Урарту, значно скорочено вік самого Саргона. Нам відомо, що існувала антиассирійська коаліція, яку очолював Пірсіріс, цар Кархемиша, проте немає жодних підтверджень, що до неї входила така потужна східна деспотія, як Урарту. Правда, урарти й хетти – споріднені народи, які мали багато спільного в походженні та мові. Тому цілком ймовірно, що були контакти між царем урартів Русою та Пірсірісом, обумовлені зростаючою силою Ассирійської імперії й неспроможністю одного Кархемишу їй протистояти.

Документи повідомляють, що Саргон загинув через коллумійця Ешпаї. Та чи був цей коллумієць дівчиною, як у п'єсі (сестра урартського царя Руси з'являється в палаці Саргона II, перевдягнена в юнака) – через три тисячоліття стверджувати важко. Проте могло бути все в ті далекі часи.

Особливо хочеться звернути увагу на яскравість і завершеність образів у цій історичній трагедії. Цікаво, що ми не маємо права стверджувати, що тут якийсь герой головний, а якийсь – ні. Вони всі рівноцінні і мають були однаково привабливими для акторів. Протирічний Саргон (Шарукін), якого принижували в дитинстві через його походження, перетворився на справжнього деспота, проте навіть він не втратив здатності кохати й мріяти. Скептичний цар уратів Руса, улюбленець жінок шляхетний Пірсіріс, який не може усвідомити, що його піддані здатні на помсту й підлість, зраджений та ображений Хошеа, що висуває свою теорію взаємовідносин Імперії з поневоленими народами, миротворець Саламансар, зрадник Мабаріс, котрий у кінці гірко розкаюється, розумний і дотепний блазень Аміті та підступний прихвостень Саргона – Тархунах [1, с. 40].

Не гірше вималювані й жіночі образи: прекрасна, але незламна в своїх рішеннях Ламара (вбивця Саргона), пристрасна і себелюбна Мітта, яка допомогла Саргону знищити своїх близьких і рідних, стримана й безнадійно закохана в свого чоловіка Таванна, відважна воїтелька, захисниця цариці Інанна та Ніно, яка бореться з почуттям кохання до Пірсіріса та почуттям обов'язку перед Русою, що розриває їй душу. Все це надає п'єсі особливого колориту. Хоча автор не дає зовнішнього опису своїх героїв, у ході прочитання твору вони випукло постають у нашій уяві та повністю заповнюють особистій простір читача.

Дія історичної трагедії має наскрізний розвиток. Зав'язка сюжету розпочинається із зустрічі трьох друзів-союзників у Кархемиші, де вони вирішили покласти край ассирійській загрозі. У першій дії експозиційно представлені всі герої, характери котрих будуть динамічно розвиватися впродовж усіх визначальних подій. Найрізноманітнішими фарбами змальовано особливості стосунків головних дійових осіб, що

викликають відчуття напруженості та подиву, часом сміх і навіть іронію [1, с. 42].

Там чим далі розвиваються події, тим сильніше передчуваеш їхній фатальний кінець, об'єктивну безвихідність ситуації, що закінчується гибеллю всіх головних героїв. Особливо вражаюче відтворені дві сцени: смерть царя Кархемишу Пірсіріса, який вступив у двобій із Саргоном і був вбитий підлим ударом в спину свого колишнього полководця, та сцена самогубства урартського царя Руси після знищення його армії. Мимоволі пригадуються слова Л.М. Толстого: «Гарних людей набагато більше, ніж поганих, але погані набагато краще між собою організовані» [4, с. 8].

У монолозі Саргона з другої дії вистави Г.Т. Фарман розкрив усю його сутність і направленість наступних дій: «Уважно послухайте те, про що зараз скажу. Мій далекий прашур, великий цар, чий прах вже спочиває понад дві тисячі років, на півдні між великими річками створив першу імперію. Як звали його спочатку, мені не відомо. Але коли йому вдалося підкорилися всі народи, він назвав себе Саргоном, що стародавньою мовою Аккада означало «цар істинний». Йдучи на ворога, він його попереджав: «Я йду вас знищити». То були благородні часи. Мені це благородство ні до чого. Цей Саргон володів лише частиною землі, яку зараз маю я. Але мені підкориться весь світ. І я не збираюся нікого попереджати про мій прихід. Скрізь я буду з'являтися раптово, як з'явився сьогодні. Я не буду говорити, що йду на нього. Я так скажу: «Я вже тут і я прийшов вас знищити!» [1, с. 49].

Та у фіналі вистави спостерігаємо докорінні зміни у свідомості Саргона. Він досяг поставленої мети, але в процесі її втілення знищив у собі останні людські якості: «Ну ось і все: весь світ у моїх ніг – живий і мертвий! А що я відчуваю? Торжество? Ні! Радість? Ні! Своє велич? Можливо... Але ще більше – порожнечу ... І ці дві тіні, що постійно переслідують мене – жива і мертва! Мені ніде від них не сховатися! Чому я не можу позбутися від мук совісті перед тобою, Пірсірісе? Чому не можу позбутися від бажання любові і ненависті до тебе, Ламаро?» [7].

Не можна не згадати із вдячністю й перекладача історичної трагедії з арабської мови Марині Яценко за дану можливість познайомитися з нею й осмислити задумані автором образи та відчути подих далеких епох і цивілізацій, які безслідно зникли.

Таким чином, проблема дослідження філософських засад моделювання подій давньої історії в трагедії Г.Т. Фармана «Я прийшов вас знищити» має багато аспектів і не завершується працями, що є на сьогоднішній день. Її головне призначення – це переосмислення історичних фактів у порівнянні з художнім баченням автора, який є нащадком

попередньої ассирійської цивілізації. Зважаючи на те, що Г.Т. Фарман не був прихильником східної деспотії з її тоталітарним характером і військовою спрямованістю, він показав витoki такої деспотії, що є спорідненими із сучасним фашизмом і мілітаризмом. Підняті в трагедії проблеми звучать надзвичайно сучасно, тому вона нікого не зможе залишити байдужим і завжди буде актуальною.

Література

1. Античність і Середньовіччя в театральних образах : частина 3 ; [пер. з араб. М. Яценко, авт.-укл. і вст. ст. І. Цебрій; ком. до драм. тв. І. Цебрій]. – Полтава: Формат+, 2018. – 128 с.

2. *Гаїб Туама Фарман*. Я прийшов вас знищити: трагедія на три дії; пер. з араб. М. Яценко, вст. ст. І. Цебрій. Полтава: Формат+, 2018 р. – 44 с.

3. Древний Восток и античность. // Правители Мира. Хронологическо-генеалогические таблицы по всемирной истории в 4 тт. / [автор-составитель В. В. Эрлихман]. – Т. 1. – С. 15.

4. *Цебрій І.В.* Трагедія Гаїба Туама Фармана «Я прийшов вас знищити» та дійсні історичні факти / Гаїб Туама Фарман. Я прийшов вас знищити: трагедія на три дії; пер. з араб. М. Яценко, вст. ст. І. Цебрій. Полтава: Фомат+, 2018. – С. 4–8.

5. *Якобсон В.А.* Новоассирійська держава // История древнего мира / Под редакцией И. М. Дьяконова, В. Д. Нероной, И.С. Свенцицкой. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1989. – Т. 2. Расцвет древних обществ. – 572 с.

6. About Ghaib Tu'ma Farman, short info. – режим доступу : www.banipal.co.uk/contributors/367/ghaib-tuma-farman/

7. «Ghaib Tu'ma Farman: The Old Man's Word». – режим доступу : <https://bandannie.com/2015/09/26/ghaib-tuma-farman-the-old-mans-word/>

8. «Many people who had been exiled by the Iraqi regime were living in Moscow...». – режим доступу : <https://ruyafoundation.org/en/2017/01/4291>

1. Antychnist' i Seredn'ovichyha v teatral'nykh obrazakh : chastyna 3; [per. z arab. M. Yatsenko, avt.-ukl. i vst. st. I. Tsebriy; kom. do dram. tv. I. Tsebriy]. – Poltava: Format+, 2018. – 128 s.

2. Hayib Tuama Farman. YA pryshov vas znyshchyty: trahediya na try diyi; per. z arab. M. Yatsenko, vst. st. I. Tsebriy. Poltava: Format+, 2018 r. – 44 s.

3. Drevnyy Vostok y antychnost'. // Pravytely Myra. Khronolohyehesko-henealohyeheskye tablytsy po vsemyrnoy ystoryy v 4 tt. / [avtor-sostavyytel' V. V. Erlykhman]. – T. 1. – S. 15.

4. Tsebriy I.V. Trahediya Hayiba Tuamy Farmana «Ya pryshov vas znyshchyty» ta diysni istorychni fakty / Hayib Tuama Farman. Ya pryshov vas znyshchyty: trahediya na try diyi; per. z arab. M. Yatsenko, vst. st. I. Tsebriy. Poltava: Fomat+, 2018. – S. 4–8.

5. Yakobson V.A. Novoassyryyskaya derzhava // Ystoryya drevneho myra / Pod redaktsyey Y. M. D'yakonova, V. D. Neronovoy, Y.S. Sventsytskoy. – Yzd. 3-e, yspr. y dop. – M. : Hlavnaya redaktsyya vostochnoy lyteratury yzdatel'stva «Nauka», 1989. – T. 2. Rastsvet drevnykh obshchestv. – 572 s.

6. About Ghaib Tu'ma Farman, short info. – rezhym dostupu : www.banipal.co.uk/contributors/367/ghaib-tuma-farman/

7. «Ghaib Tu'ma Farman: The Old Man's Word». – rezhym dostupu : <https://bandannie.com/2015/09/26/ghaib-tuma-farman-the-old-mans-word/>

8. «Many people who had been exiled by the Iraqi regime were living in Moscow...». – rezhym dostupu : <https://ruyafoundation.org/en/2017/01/4291/>

Tsebriy I.V.

**PHILOSOPHICAL PRINCIPLES OF THE MODELING EVENTS
OF THE LARGE HISTORY IN THE TRAGEDY G.T. FARMANA
"I COME TO DESTROY YOU"**

The article analyzes the philosophical principles of modeling the events of ancient history on the basis of the tragedy G.T. Farman "I come to Destroy You", artistic features of the reproduction of the cultural foundations of the coexistence of peoples in those distant times, scientific parallels with research in other fields of science concerning the devastating activity of the Assyrian king Sargon II, which led to the disappearance of the great ancient civilizations, were revealed, the origins are shown. The emergence of totalitarianism and its consequences.

The problem of studying the philosophical foundations of the simulation of the events of ancient history in the tragedy G.T. Farman "I come to destroy you" has many aspects and does not end with the works that exist today. Its main purpose is to rethink historical facts in comparison with the artistic vision of the author, who is the descendant of the previous Assyrian civilization. Considering that G.T. Farman was not a supporter of the Eastern despotism with its totalitarian character and military orientation; he showed the origins of such despotism that are related to modern fascism and militarism. The problems raised in the tragedy sound extremely modern, and it will not leave anyone indifferent and will always be relevant.

Keywords: *philosophical principles, modeling, tragedy, civilization, image, personality, exposition, slavery.*

Надійшла до редакції 19.12.2017 р.

УДК 1(091):165.18
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296409>
orcid.org/0000-0001-8409-0696

Галина Ільїна

ІЛЬІНА Галина Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сфера наукових інтересів – історія філософії, філософія культури, візуальні студії.

«ВИДИМІСТЬ» І «ВИДІННЯ» У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ: КОНТЕКСТ МІСТИЧНОГО

У статті досліджується проблема візуального сприйняття у середньовічній філософії, яка демонструє позицію стосовно зору і бачення Божественного світла і Божественної Мудрості у видатних мислителів того періоду. Для середньовічних дослідників, вказується в статті, було фактом, що візуальне сприйняття закладає основи для нашого знання матеріальних речей. Поряд з таким підходом своєрідне виявлення візуальна традиція знаходить у філософів, які орієнтувалися на містичне сприйняття Бога. Домінування містичного бачення властиве для монотеїстичних релігій.

Ключові слова: візуальний, світло, Бог, містичне, видіння, бачення, духовне споглядання.

Постановка проблеми. Візуальне сприйняття в процесі розвитку філософії конкретизується в можливості зору і бачення. Перевага зору над іншими формами чуттєвого сприйняття знаходить підтвердження у всій історії філософії, починаючи з епохи античності. В ній формується традиція домінування зору як найкращої з усіх форми чуттєвого пізнання. В античній натурфілософії актуалізується дослідження природи ока як інструменту бачення, через яке поступає інформація про світ. Одночасно породжуються метафізичні контексти розуміння природи зору і його можливостей як форми чуттєвого сприйняття. В теолого-метафізичних дискурсах середньовічної філософії візуалістика набуває розвитку з врахуванням авторитету християнської релігії і Святого Письма. Вже на початковому етапі становлення християнської філософії (патристики) виокремлюється і досліджується дуалізм «світла» і «темноти». В пізньому неоплатонізмі споглядання (бачення)

© Г. В. Ільїна, 2018

Єдиного/Блага передбачає трансцендування як душевних, так і розумних здібностей в процесі руху до возз'єднання з Божеством в чистому «вбачанні», яке перетворює людину в «одне суцільне око». В концепціях ілюмінаціонізму, представленого августинівською філософією та її послідовниками, формується парадигма метафізики світла, яка є базовою для філософії як в гносеологічному, так і теологічному смислі. Поряд з теолого-метафізичною концепцією світла виокремлюється натурфілософська і, як альтернатива, містична. Всі вказані концепції і підходи формують загальну візуальну парадигму середньовічної філософії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема середньовічної візуалістики завжди була в центрі уваги дослідників, які вивчали філософію і культуру даної епохи. Фундаментальні роботи з цього питання належать В. Соколову, В. Семенову, М. Джею, К. Батаєвій, Дж. Рісту, Г. О'Дейлі, Л. Віттману, С. Тигвеллу та ін. Окреме місце серед останніх публікацій займає робота К. Армстронга «Історія Бога».

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Попри ряд вирішених проблем, які мають безпосереднє відношення до візуальної культури і візуалістики в цілому, які зосереджувалися навколо «світла Бога», постає завдання виявити візуальну парадигму у містицизмі.

Мета статті полягає в дослідженні проблеми візуального в середньовічній філософії містичного спрямування, оскільки така релігія допомагає безпосередньо побачити Бога (Єдине).

Виклад основного матеріалу. В середньовічній візуалістиці, певне місце займають філософські міркування Іоанн Скотт Еріугена (810-877 рр.). Спираючись на діалектичний метод Діонісія Ареопагіта і на власні міркування про Бога, він вважав, що про нього можна говорити тільки парадоксами, які нагадують про обмеженості людського розуму. І стверджувальні, і заперечувальні висловлювання про Нього по-своєму правильні. Бога осягнути і побачити неможливо – навіть ангелам не дано знати Його сутність і природу. Разом з тим цілком допустимо вибудовувати про Нього такі стверджувальні судження, як, наприклад, «Бог мудрий»: співвідносячи ці слова з тим, яким Він нам відомий, ми використовуємо саме поняття «мудрість» не в традиційному значенні. Про це, однак, потрібно нагадувати собі за допомогою наступного заперечного висловлювання: «Бог не мудрий». Цей парадокс змушує нас перейти до третьої форми суджень про Бога, запропонованої Діонісієм: «Бог *більше* чим мудрий». Саме таке формулювання греки називали апофатичним (заперечувальним) [1, с. 223].

Трьом формам суджень про Бога відповідає процес Божественного народження, який приводить до третьої природи, яку Еріугена називає «створеною» і «нетворчою» (*natura quae cretur en non creat*). Це вже

світ одиничних теофаній (богоявлень), конкретних і чуттєвих предметів, які ми бачимо. Тут примноження буття досягає своєї граничної стадії. Увесь процес становлення буття, зображений у вченні про «три природи», показує, як більш загальне і «реальне» породжує менш загальне і конкретне, поки не з'являється одиничне, індивідуальне, гранично конкретне. Всі конкретні речі як богоявлення (теофанії) постають в якості «певної видимості, за якою приховується невидима для очей, їх недосяжна духовна основа. Тілесні речі зводяться до ряду інтелектуальних характеристик, які свідчать про недосяжне божественне знання, яке їх породжує. Матеріальність кожної речі («тіла») є ілюзорною, оскільки вона тільки одна з нескінченних теофаній» [2, с. 71].

У парадоксальному богослов'ї Еріугени Бог – одночасно Все і Ніщо: урівноважуючи одна одну, ці категорії перебувають в творчій протидії, яка вказує на ту загадку, котру наше поняття «Бог» відбиває (показує) лише символічно. Якщо розглядати «Божественну реальність в Собі, немає нічого нерозумного в тому, щоб називати її Нічим». Але коли ця божественна Пустота вирішує перейти «з Нічого в Щось», кожна тварність, яку Вона наповнює, «може називатися теофанією, тобто зримим одкровенням Божества» [1, с. 224]. Таким, який Він в Собі, нам Бога не побачити, оскільки Бог цей ні в якому звичайному смислі не існує. Ми здатні «бачити лише того Бога, який наповнює життям увесь створений світ, відкриваючи себе в квітах, птахам, деревах і людях» [2, с. 128].

Для Ансельма Кентерберійського (1033-1109 рр.) Бог був вищим Буттям серед суцього. Він осягається тільки вірою. Міркуючи над словами пророка Ісайї: «Не осягнете, поки не повірите», Ансельм писав: «...Бажаю хоч трохи зрозуміти істину Твою, в яку вірує і яку любить серце моє. Адже я не розуміння шукаю, щоб увірувати, а вірую, щоб зрозуміти (*credo ut intellegam*). Вірю і в те, що «коли не повірю, не зрозумію»» [2, с. 128]. Значимо, що в ту епоху слово «credo» не сприймалося як нинішнє «віра» з нахилом в інтелектуальний аспект, і означало просто довіру, відданість комусь.

Разом з тим Ансельм був переконаний, що віра в Бога не дає можливості його бачити, його потрібно обґрунтувати раціонально. На цій основі він побудував власний доказ, який називають «онтологічним»: Бог визначається як «те, вище чого неможливо нічого помислити» (*aliquid quo nihil maius cogitari possit*) [2, с. 128]. З цього витікало, що Бог може стати об'єктом мислення, тобто людський розум здатен його сприймати і розуміти. Отже, Бог Ансельма був Буттям – на відміну від «Ніщо» Еріугени. Але і в першому, і в другому випадку Бог був недосяжний для людських очей.

Дещо інший контекст візуального знаходимо у Томи Аквінського, який називає зір «*sensus magis cognoscitivus*». Він вказує на використання зображень при проведенні відмінності – між поклонінням іконам (що мало позитивне значення – вірне шанування зображень), і поклонінням ідолам (мало негативне значення – невірно віддана повага). «У суспільстві, більшість в якому не могла читати, вшанування зображень було корисним інструментом в освіті віруючих, який Григорій Великий називав «книгою неграмотних» [3, с. 68], – говорить Мартін Джей. «Широке використання вітражних зображень, барельєфів, фресок, оздоблених вітарів, різьби по дереву тощо для розповідей про біблійні історії, для висвітлення життя святих і мучеників показує, як це було поширено. Так само візуальні спектаклі при постановці п'єс були створені для того, щоб пробуджувати причетність до Святого Письма в неосвічених людей» [3, с. 68].

Для середньовічних дослідників було фактом, що візуальне сприйняття закладає основи для нашого знання матеріальних речей. «Навіть якщо відсутній сенсорний доступ до них, ми можемо знати – існують вони або як вони існують. Разом з тим, багато середньовічних мислителів проголошували, що візуальне сприйняття, бачення також незамінне для нашого пізнання нематеріальних речей. Ми ніколи не отримаємо знання математичних об'єктів, якщо ніколи не бачили зразків, наприклад, трикутника і якщо не мали змоги використати це сприйняття як точку відліку в процесі абстрагування. Навіть наше знання Бога буде неможливим, якщо ми зовсім не можемо сприймати творіння світу – діяльність, яка мотивує наші міркування щодо першопричини цього світу. Якщо покладати цю тенденцію в якості початкової точки для всіх різновидів знання, то нас не здивує, що зорове сприйняття відіграло ключову роль у схоластичних дебатах, особливо після 1255 року, коли роботи Арістотеля з натурфілософії (серед яких «*De anima*» і «*De sensu et sensato*», що еспліцитно пов'язані з візуальним сприйняттям), стали частиною університетської освіти. Ці дискусії ретельно досліджували походження пізнання, його структуру, його функції в епістемних процесах. Вони «мали місце у контексті психології здатності сприйняття (*faculty*), тобто теорії, яка апелювала водночас до сенсорних та інтелектуальних спроможностей з метою пояснити походження і контент сприйняття» [4].

Увага до проблеми зору і бачення постає в різних контекстах середньовічної метафізики і теології. Для представника «реалізму» Томи Аквінського краса баченого пов'язана із відчуттям зору, як звук із слухом [5]. Поряд з таким розумінням «проблеми зору» формується натурфілософська позиція, важливу роль в розвитку і розповсюдженні

якої відіграв Роберт Гроссетест (1175-1253 рр.). Монах францисканець, він був магістром, а потім і канцлером Оксфордського університету. В 1235 році став також єпископом Лінкольна. Світло для Гроссетеста – досить «тонка» матерія, яка ототожнена з формою. З цієї точки зору світло є універсальна субстанція, яка володіє внутрішньою здатністю до самозростання і саморозповсюдження. Згідно його позиції, Бог створює спочатку певний пункт, який світиться, котрий, миттєво розширюючись, породжує величезну сферу, де злиті начала матерії і форми. На поверхні сфери матерія більш розріджена, але згущається до центра. Таку поверхність Роберт і називає небом, «першим тілом», утвореним єдністю першої матерії і першої форми. Небесна сфера обмежена в просторі. Нижче небесної сфери розташовано ще вісім небесних сфер і чотири земні (остання з них – сфера Місяця). Але найважливішою в космології Гроссетеста є думка про світло, геометричні закони розповсюдження якого складають конститутивні закони світобудови, цілком доступні людському пізнанню. Основу фізики складає оптика. Натуралізуючи ідеї неоплатонівської метафізики, Гроссетест бачив в світлі, яке ми спостерігаємо очима, джерело природної активності, вплив речей одна на одну. Найпростіші закони розповсюдження світла, які вивчаються геометрією, немовби виражають «природну економію світла» [6, с. 323-324].

Поряд з таким підходом своєрідне виявлення візуальна традиція знаходить у філософів, які орієнтувалися на містичне сприйняття Бога. Дійсний містицизм доступний далеко не всім людям, хоча в ісламі, буддизмі, східному християнстві містичне бачення Бога надовго стало нормою для більшості віруючих. Головний сюжет пророчих релігій, зокрема іудаїзму і християнства – особисте спілкування Бога з людством. Такий Бог сприймається як керівництво до дії; він пов'язаний з людьми через діалог, а не споглядання. Бог промовляє Слово, яке і стає зосередженням релігійного поклоніння. У християнстві, найбільш персоналізованій формі єдинобожжя, основою взаємовідносин з Богом є любов. Однак увесь смисл любові зводиться, в певному смислі, до знищення свого «Я». І «в любові, і в діалозі егоїзм залишається постійною загрозою для віри» [1, с. 237].

Містична релігія більш безпосередня і у важкі часи, як правило, приносить більше полегшення, чим віра інтелектуальна. Містичні учення допомагають посвяченим повернутися до Єдиного, одвічного Начала і виховувати в собі постійне відчуття присутності. Містицизм характеризується видіннями, які є засобом, котрий дозволяє відчути невиразимі словом релігійні переживання, що переважають будь-які звичні поняття. Характер містичних видінь і бачень обумовлений осо-

бливостями релігійної традиції. Наприклад, єврейські візуалісти (візіонери) бачили сім небес, оскільки їх релігійне уявлення спиралося на ці конкретні символи. Буддист споглядає будд і бодхісаттв, а християнин – Діву Марію, ангелів або самого Ісуса Христа. Візуальне сприйняття в містицизмі подібних духовних образів наділяє їх «об'єктивним змістом, реальним існуванням» [1, с. 242].

У західних християн містична традиція набирає розвитку в епоху пізнього середньовіччя. Європейські містики самостійно відкривали істини, вже відомі грекам, суфіям і каббалістам. Одним з цих містиків був Мейстер Екхарт (1260-1327 рр.), на якого в свій час здійснили вплив середньовічні філософи Діонісій Ареопагіт і Маймонід. Вважаючи, що віра в Бога йде від розуму, Екхарт разом з тим заперечував, що до правильного уявлення про сутність Божества можна прийти за допомогою лише одного розсудку. Адже «Бог не схожий на жодне з явищ, чиє існування можна логічно доказати, зробивши об'єктом мислення» [3, с. 282].

З точки зору Екхарта, Бог є космічне Ніщо [7, с. 28]. Це зовсім не означало, що Бог – ілюзія, просто Він насолоджується буттям більш повним і багатим, чим звичне і зрозуміле нам. Екхарт називав Бога також «Мороком» («Тьмою») – але і тут мав на увазі не відсутність світла, а існування «зьяння», чогось ще більш яскравого, чим світло. Осягнути Бога можна тільки шляхом містичного споглядання, а говорити про нього краще за допомогою негативних суджень. Описуючи цей стан, Екхарт говорить про «обособленість» (*Abgeschiedenheit*) [8, с. 204]. З точки зору Екхарта, містик повинен суперечити прив'язаності до будь-яких кінечних уявлень про Бога. Тільки при цій умові можна досягнути можливості його внутрішнього споглядання, і тим самим досягнути єдності з ним.

Доктрина Мейстера Екхарта обурила єпископів Німеччини: як можна стверджувати, начебто кожний смертний через внутрішнє споглядання і прозріння може зблизитися з Богом? Якщо Бог по сутності Свій недосяжний, то як Він може вступати у спілкування з людьми? І якщо сутність Бога зовсім відмінна від його «діянь», або «енергій», то прирівнювати Бога, який постає перед християнином в молитві, до Самого Бога – справжнє богохульство. Богослов і архієпископ Григорій Палама вчив протилежному: як не парадоксально, але кожний християнин може сподіватися на щастя прямого спілкування з Самим Богом. Сутність Бога дійсно одвічно вище нашого розуміння, однак Його «енергії» невід'ємні від нього, вони не тільки є результатом безпосереднього «освітлення». Час від часу людям вдається помічати, бачити і відчувати такі «енергії» – як, наприклад, в тому біблійному епі-

зоді, коли народу явилася, стала видимою, побаченою «Божа слава». Ніхто і ніколи не бачив Божественної Сутності, але це ще не означає неможливості прямого сприйняття Самого Бога. Факт парадоксальності судження не хвилює Паламу, оскільки будь-яке висловлювання про Бога повинно бути парадоксальним – тільки парадокс дозволяє передати відчуття Його загадковості і невисловлюваності. «Ми прагнемо до співпричетності з Божественною Сутністю, – писав Григорій Палама, – але Вона залишається в той же час абсолютно недосяжна. Нам потрібно одночасно стверджувати те й інше і зберегти цю суперечність як головну ознаку правильного вчення» [9, с. 104].

Опонентом Палами виступив Варлаам Калабрійський, який вчився в Італії і перебував під впливом аристотелівського раціоналізму Томи Аквінського. Варлаам не погоджувався з традиційним розрізненням греками «сутності» та «енергій» і звинувачував Паламу в тому, що той розділяє Господа на дві відокремлені частини. Натомість Варлаам пропонує своє визначення Бога, яке бере витоки у давньогрецькому раціоналізмі. За переконанням Варлаама, Арістотель та інші філософії Еллади «прозріли» милістю Божою і вчили, що Бог неосяжний і далекий від світу. В силу цієї причини люди не можуть «побачити» Бога; в кращому випадку вони «здатні лише на опосередковане відчуття Його впливу, зафіксоване в Священному Писанні і чудесах створеного світу» [1, с. 283-284].

В 1341 році Собор Православної церкви засудив Варлаама, але на його підтримку виступили клірики, котрі також схилилися до ідей Аквіната. Загалом ця історія стала одним із конфліктів Бога мистиків з Богом філософів. Варлаам і його однодумці – Григорій Акиндін, Никифор Григора і томіст Прохор Кидоніс – повністю відмовилися від аподиктичного богослов'я Візантії, де головне місце відводилося безмовності, парадоксальності і таїні. Вони віддавали перевагу «стверджувальній» теології Західної Європи, де Бог визначався як «Буття», а не «Ніщо». Незбагненному і недосяжному для споглядання Богу Діонісія і Палами був протиставлений Бог, цілком допускаючий логічні судження. В результаті Палама ще більш послідовно став стверджувати парадоксальне богослов'я Східного християнства: Бога не можна зводити до понять, які можуть бути виражені людським словом. Погоджуючись з тим, що Бог неосяжний, але тут же уточнював, що люди все-таки здатні іноді Його сприймати і навіть бачити «серцем». Світло, яке перетворило людську природу Ісуса на горі Фавор, не було сутністю Бога, яку ніхто з людей не бачив ніколи; тим не менше певним незбагненим способом це Світло було Самим Богом. На літургії – як живому втіленні православної доктрини – проголошувалося: «Бачили

Отця яко Світло і Дух яко Світло». Події на Фаворі були одкровенням того, «що ми колись були і чим станемо» [9, с. 107]. І те, що ми «бачили», коли споглядали Бога в цьому житті, – не «замінник» Його, а певним чудом, Він Сам. Хоча це звучить як явна суперечність, але і християнський Бог завжди був живим парадоксом; і не варіанти «філософської гордині, яка намагається подолати непосильні труднощі, а відчуття суперечності і безмовність – ознаки єдино правильного відношення до тайнства, яке називається «Бог»» [1, с. 284].

Завдання, яке поставив Варлаам – звести Бога до однієї лише Його сутності, що виключало б Його прояв зовні у виді своїх «енергій» (еманацій). Але мислити подібним чином означало мислити про Бога так, як немовби Він був одним із звичних явищ і підкорявся суто людським поняттям про можливе і неможливе. Григорій Палама ж стверджував, що одкровення Бога – взаємне блаженство: людина входить в екстаз, піднімаючись над собою, але і Бог радіє безмірно, оскільки виривається за рамки «Себе», щоб створені ним істоти могли Його осягати: «Бог також відступає зовні Самого Себе, поєднуючись з нашим розумом, але тільки опустившись в поблажливості» [9, с. 110].

Перемога Палами – лише один із прикладів повсюдного торжества містицизму у всіх монотеїстичних релігіях. «Бачення» Бога в містицизмі є свідченням авторитету візуальної парадигми в пізнанні. В різних інтелектуальних традиціях освоєння світу – емпіричній, раціональній, трансцендентній, трансцендентальній, містичній тощо зір і бачення залишається важливим способом пізнання.

Висновки. Середньовічна візуалістика розробляється в контексті античної традиції розуміння ролі зору і бачення в пізнанні. На основі такого підходу формується августиніанська традиція ілюмінаціонізму і релігійно-метафізичного «бачення». В августиніанізмі «Світлом» називають Христа, оскільки він освітлює кожну людину; так само людина може повернутися або відвернутися від Світла. На подібних онтологічних передумовах вибудовується «теорія осяяння», яка мала вагомий вплив на середньовічну метафізику та візуальну парадигму. Основним завданням середньовічної візуалістики стає прагнення досягнути рівня духовного «просвітлення», на якому віруюча людина може «розумними очима» побачити Божественне Світло. Завдяки чому долаються ілюзії і перепони на шляху духовного споглядання. Середньовічна візуалістика відкриває можливості як трансцендентного, так і трансцендентального споглядання. На цій підставі формується традиція містичного і філософського споглядання Бога.

Література

1. Армстронг К. История Бога: 4000 лет исканий в иудаизме, христианстве и исламе / К. Армстронг. – М.: Альпина нон-фикшн, 2012. – 500 с.
2. Неретина С. Пути к универсалиям / С. Неретина, А. Огурцов. – СПб.: РХГА, 2006. – 1000 с.
3. Jay M. Downcast Eyes. The Denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought. – Berkley: University of California Press, 1993. – 648 p.
4. Oxford Handbook of Philosophy of Perception / ed.by M.Matthen. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 1232 p.
5. Аквинский Фома. Сумма теологии. Часть I. Вопросы 1-43/ Фома Аквинский. – К.: Ника-Центр, Эльга; М.: Элькор-МК, 2002. – 560 с.
6. Соколов В.В. Средневековая философия: Учеб. пособие для философ. фак. и отделений ун-тов / В.В. Соколов. – М.: Высш. школа, 1979. – 448 с.
7. Tugwell S. Dominican Spirituality / S. Tugwell // Christian Spirituality III. – New York and London, 1989.
8. Meisher Eckhart. A Modern Translation / Eckhart. – New York: Harper&Brothers, 1957. – 333 p.
9. Палама Григорий. Триады в защиту священно-безмолвствующих / Григорий Палама. – М.: Канон, 1995. – 384 с.

1. Armstrong K. Istoriâ Boga: 4000 let iskanij v iudaizme, hristianstve i islama / K. Armstrong. – М.: Al'pina non-fikšn, 2012. – 500 s.
2. Neretina S. Puti k universaliâm / S. Neretina, A. Ogurcov. – SPb.: RHGA, 2006. – 1000 s.
3. Jay M. Downcast Eyes. The Denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought. – Berkley: University of California Press, 1993. – 648 p.
4. Oxford Handbook of Philosophy of Perception / ed.by M.Matthen. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 1232 p.
5. Akvinskij Foma. Summa teologii. Čast' I. Voprosy 1-43/ Foma Akvinskij. – К.: Nika-Centr, El'ga; М.: El'kor-MK, 2002. – 560 s.
6. Sokolov V.V. Srednevekovaâ filosofîâ: Učeb. posobie dlâ filosof. fak. i otdelenij un-tov / V.V. Sokolov. – М.: Vysš. škala, 1979. – 448 s.
7. Tugwell S. Dominican Spirituality / S. Tugwell // Christian Spirituality III. – New York and London, 1989.
8. Meisher Eckhart. A Modern Translation / Eckhart. – New York: Harper&Brothers, 1957. – 333 p.
9. Palama Grigorij. Triady v zašitu svâšenno-bezmolvstvuuših / Grigorij Palama. – М.: Kanon, 1995. – 384 s.

Ilina H.V.

**VISIBILITY AND VISION IN MEDIEVAL PHILOSOPHY:
MYSTICAL CONTEXT**

Abstract. The article examines the problem of visual perception in medieval philosophy, which demonstrates a position in relation to the vision and sight of

Divine Light and Divine Wisdom in the philosophy of great thinkers of that period. John Scott Eriugena, claims the author, all concrete things as the epiphany (theophany) appear as a certain visibility, which hides the spiritual foundation that is not accessible to the eyes. Man is able to see only that God, which fills the created world of life. For Anselm of Canterbury, God is unattainable to human eyes; we can only perceive God rationally, through thinking. Tomas Aquinas points to the role of images as a useful tool in the education of believers. For medieval researchers, it is indicated in the article, the fact was that visual perception laid the foundation for our knowledge of material things. According to Robert Grosseteste, God creates light, and geometric laws of light propagation are constructive laws of the universe, available to human cognition.

Along with this approach, the peculiar discovery of the visual tradition finds in the philosophers who were guided by the mystical perception of God. From Meister Eckhart's point of view, the mystic must contradict the attachment to any quinquinal representations of God. Only under this condition one can reach the possibilities of his inner contemplation, and thereby achieve unity with God. Therefore, mysticism is characterized by visions, which are a means of expressing of religious experiences that outweigh any familiar concept. The nature of mystical sights and visions, according to the author, due to the features of religious tradition. The domination of the mystical vision is inherent in monotheistic religions.

So medieval visuality is based on the ancient tradition of understanding the role of sight and vision in cognition. Based on this approach, the Augustinian tradition of illumination and the religious-metaphysical "vision" and "contemplation" is formed. In Augustinianism, Christ is called the "Light", because it illuminates every person; the same person can return or turn away from the Light. On these ontological assumptions, the "theory of illumination" is built up, and it had a significant impact on medieval metaphysics and on the visual paradigm. The main task of medieval visualism is the desire to reach the level of spiritual «enlightenment» in which a believer can «see with the «intelligent eyes» the Divine Light. Due to this, illusions and obstacles on the way of spiritual contemplation are overcome. Medieval visualism opens the possibilities of both transcendental and transcendental contemplation. On this basis, the tradition of mystical and philosophical contemplation of God is formed.

Keywords: visual, light, God, mystical, vision, sight, spiritual contemplation.

Надійшла до редакції 11.05.2018 р.

УДК 101 (091)
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296417>
orcid.org/0000-0003-3761-0243

Анатолій Салій

САЛІЙ Анатолій Володимирович – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та суспільних наук ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». Сфера наукових інтересів – історія філософії, філософська антропологія.

РЕЦЕПЦІЯ ПОГЛЯДІВ МАРТИНА БУБЕРА В РОСІЙСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ (Л.Шестов, М.Бердяєв, С.Франк, М.Бахтін)

Творець оригінального світоглядного напрямку – «філософії діалогу», Мартін Бубер, до цього часу залишається одним із найзагадковіших і суперечливих мислителів. Його творчий спадок і на сьогодні не досліджений однозначно, але різноманіття тем дає змогу провести серйозні паралелі із цілою плеядою мислителів Срібної доби.

Автор акцентує увагу на тих взаємовпливах, які можна виділити аналізуючи твори переважно представників російської інтелектуальної еміграції - Л.Шестова, М.Бердяєва, С.Франка.

Звертається увага і на рецептивні елементи у працях радянського мислителя М.Бахтіна, який по своєму тлумачив простір діалогу.

Ключові слова: самотність, відчуження, відношення, діалог, віра, Л.Шестов, М.Бердяєв, С.Франк, М.Бахтін.

Говорити сьогодні про Мартіна Бубера – це, одночасно, аналізувати епоху в якій він жив. Адже він, постать особлива для світової філософської думки ХХ століття. До цього часу його філософська система не знаходить однозначної оцінки. Одні його нещадно критикують, інші – обожнюють і нарікають пророком. Та й патріархальний вигляд, мудреця із сивою бородою, посилений пронизливим і злегка іронічним поглядом, тільки збільшує вагу його слова.

В Радянському Союзі М.Бубер як філософ був маловідомим. Його концепція діалогу «Я – Ти», діалогу людини з Богом, не могла співіснувати з атеїстичною радянською філософією. Починаючи з 1925 року, коли в Радянському Союзі було надруковано кілька брошур з роботами М.Бубера і, фактично, до середини 80-х років ХХ століття його ім'я, в кращому разі, замовчується. Енциклопедичні видання Ра-

© А. В. Салій, 2018

дянського Союзу 50-70 р.р. М.Бубера не згадують взагалі. Радянська офіційна критика називає його «реакційним філософом», «містиком» або «сіоністом». Хоча сіонізм Бубера мав характер виключно релігійний. Ідеал Сіону, за Бубером, не повинен виходити з політичних вимог єврейської держави. Для нього існував, у першу чергу, «Єрусалим небесний» і лише в останню – «Єрусалим земний» [9, с.3]. Звідси і незвичність його позиції, яка з одного боку ґрунтується на юдейському містицизмі та хасидизмі, а з іншого – на сучасній релятивістській теорії. Він був переконаний у тому, що кожен індивід являє собою мікро-часточку святого Заповіту. У кожному міститься божественна іскра, а усі разом вони здатні розпалити вогнище священної присутності. Це є не що інше як свідчення того, що кожен має свою особливу духовну роль у грандіозному процесі світобудови.

Філософія М.Бубера – це спроба вирватись з полону самотності у відносинах людини і Бога. Типів відносин, а отже і типів взаємозв'язку для нього існує два: «Я-Ти» і «Я-Воно». При тому, що «Я-Воно» має на увазі стосунки між об'єктом і суб'єктом, а це не передбачає ніякої взаємності. У свою чергу відносини «Я-Ти» включають у себе повне переживання іншого. Він не визнавав самотності, яка не здатна вийти за межі своєї відчуженості [8, с.11].

Діалог між особистостями, який зазвичай проходить за допомогою звуків та слів, може здійснюватися і без них, хоча тоді він буде проходити не в об'єктивно осяжній формі. Для М.Бубера рівно так само, як найгарячіше словесне спілкування ще не називатиметься розмовою, так само і для розмови не обов'язково потрібні звуки і жестикуляція. Мова може бути позбавлена будь-яких чуттєвих знаків і при цьому залишатися мовою. Для цього важливо, щоб співбесідники звільнилися від пут умовностей. І коли це відбувається, то, як пише М.Бубер, «звільнення здійснюється навіть без їх участі, воно приходить невідомо звідки» [7, с.124 – 125]. Тоді, спілкування вільно циркулює між ними, а мовчання переносить потрібні повідомлення тим, кому вони потрібні. Ніхто і нікому не зможе повідомити того, що він дізнався, адже виразити це словесно неможливо. Ніхто нічого не знає ні про кого. Знання тут не потрібне. Адже там, де між людьми встановлюється відкритість, нехай навіть вона реалізується не словами, починає звучати таємниче слово діалогу.

Мартін Бубер не обмежує простір діалогу тільки спілкуванням людей один з одним, адже він є їх відношенням один до одного, яке проявляється в спілкуванні. Навіть тоді, коли можна обійтися без слів, одне повинно бути обов'язково – мислитель називає це «взаємною спрямованістю внутрішньої дії» [7, с. 129]. Тобто ті, хто бере участь у

діалозі, повинні бути звернені один на одного, незалежно від мети, яку перед собою ставлять і активності. Лише той, хто у діалозі дійсно здатен бачити іншого і так само віддаватися йому, набуває миру і спокою. Для М.Бубера важливо те, що стверджуючи осмислення між Я і Ти, ми не повинні обмежуватися тільки думками суб'єкта думки, необхідно жити, осмислюючи іншого – не придуману, а живу людину, його конкретність. Важливо, щоб це було не сприйняття іншого мислителя, про якого ніхто не хоче нічого знати, окрім його думок, а осмислення його як особистість, котрій належить і активність мислення.

Деякою мірою ця риса зближує його з представниками російської філософської думки періоду її так званої Срібної доби. Одним із російських мислителів, які тісно співпрацювали з Бубером протягом досить тривалого часу, був мислитель Лев Шестов (Шварцман).

Єднальною категорією для Бубера і Шестова була – віра, а уособленням її – Авраам. Як для Бубера, так і для Шестова Авраам – справжній лицар віри. Він не сумнівається у словах Бога і нікого ні про що не запитує, а йде туди, куди Він йому вказує. Авраам вірить – будь-яке місце, яке йому вкаже Господь і буде тією «землею обітованою» про яку мріє його народ.

Віра Бубера – «емуна», тобто довіра до Бога без будь-якої спроби його визначити, без питань про можливість його існування [7, с. 436]. Це – одне з центральних понять філософії Бубера. Він вкладає у нього не сповідання вже готовими, завченими формулами того, що людина вважає за істинне. Віра Бубера має на увазі те, що людина залишається відкритою для безумовної таємниці, яка в нашому житті і всюди слідує її поклику і не дозволяє помістити себе ні в яку формулу.

Для Шестова емуна – невідомий світові вимір мислення, який не вміщується в площині буденного розуму і здатен знищити будь-які фальшиві категорії. Лише така віра здатна привести людей до Істини [11, с.606]. Крім того, Л.Шестову імпонує те, що М.Бубер у своїх працях протиставляє релігійність і релігію, що властиво і йому самому. Та попри все, російський мислитель намагається побачити у М.Бубера відповідь на ключове для нього самого питання: питання про роль пізнання у тих сферах людського духу, до яких приводить мислення Бубера [12, с.547]. Шукає і не знаходить! Хоча для самого М.Бубера така проблема звичайно існує. Він її ставить тоді, коли декларує спробу викласти вчення «враховуючи дух сучасної людини і мовою сучасної людини». Тут Л.Шестов упевнений у тому, що проста спроба викласти «сучасною мовою» біблійне чи хасидське вчення обов'язково передбачатиме втручання «пізнання», того пізнання, яке сучасна людина вважає за єдино правильне. Фактично, мова у Шестова ведеться про раціональне.

Обидва філософи були свідками не лише філософської безвиході свого часу, але і того, як віра у всемогутність людського розуму призвела до реальних людських катастроф: М.Бубер в Німеччині 30-х років ХХ століття, Л.Шестов – спостерігаючи загибель Російської імперії у 1917 – 1920 р.р. І тому обидва, у своїх роздумах, відштовхуються від споконвічних релігійних цінностей.

По своєму, дослідження М.Бубера спровокували пошуки у сфері «я-ти» іншого російського мислителя Семена Франка. І якщо Бубер максимально закривається у зв'язці «Я-Ти», позначаючи те, що існувати може лише сама зв'язка, саме відношення – Між, яке формується у самостійну антропологічну проблему; то у Франка, перш ніж з'являється «ти», виступає «ми», і у «Незбагненному» він по справжньому ставить сукупність проблем «я-ти-ми» [1, с.208 – 209]. Категорія «ми» Франком розроблялася значно раніше за Бубера. Тому не менш важливим буде і те, що німецький мислитель «ми» застосовує до характеристики певних груп людей, тоді як Франк позначає через «ми» не тільки категорію соборності, а і єднання «я-ти». Власне, для С.Франка, таке співвідношення «я – ти», яке розглядається під кутом його єдності, і продемонстровано у понятті «ми». Російський мислитель вважає, що тільки на перший погляд може проглядатися відмінність цих понять один від одного. Насправді, вже саме слово «ми» висловлює досить своєрідний момент реальності, а у «ми-бутті» долається існуюча видима протилежність між «я» і «ти» [10, с.533 – 535].

У своєму аналізі С.Франк рухається далі М.Бубера і визначає сферу, де єдність «ми» і відношення до нього людського «я» проглядаються найяскравіше, позначаючи її як «ви». Тобто, коли «ти» дається у множині [10, с.538]. Дійсно, коли людині протистоїть принаймні два «ти», які одночасно пов'язані між собою стосунками формату «я-ти», там вона знаходиться одночасно у відношенні до кожного з них як до одиничного елементу, так само як і до буття «ми» їх обох. С.Франк наголошує на тому, що будь-яке «ви» є не що інше як відчужена від людини часточка «ми». А це, у свою чергу, означатиме, що єдність «ми» існує не тільки у відношенні «я-ти», але і як елемент, який виступає назустріч людині і вимагає певного ставлення до себе з її боку.

Починаючи з 1935 р. М.Бубер, не без рекомендацій Л.Шестова, бере участь у щорічних філософських диспутах в Понтіні (Швейцарія), де знайомиться з М. Бердяєвим, який часто виступав у ролі його опонента. Одним із проблемних питань між ними було співіснування добра і зла.

М.Бубер намагався показати, що поняття добра і зла, в реальному житті звичайної людини, не можуть бути двома структурно одно-

рідними, хоча і наявно протилежними категоріями. Бердяєв, в свою чергу, наполягав на неможливості раціонального вирішення цієї проблеми, так як, на його думку, в результаті таких спроб вона взагалі зникне. Результати цієї дискусії Мартін Бубер поклав в основу своєї праці “*Bilder von Gut und Böse*”, яка вийшла в 1952 р. [5, с.162 – 201]. До того ж однозначно поєднувало їх і неприйняття Бога як якогось натуралістичного поняття. Саме відношення людини до Бога повинно визначатись не через категорії залежності, а як її свобода. Адже Бог існує в істині, в правді, в красі, в любові [3, с.436 – 437].

Дискутуючи з Бубером з приводу його «Я і Ти» Бердяєв вказує на те, що для нього пізнанням є вихід із себе в інших, або ж в іншого, незвичайне розширення «я» і його свідомості, перемога над поділом простору і часу. Справжня жага пізнання може символізувати тільки прагнення подолати самотність. Тільки пізнання об'єктивоване, на думку Бердяєва не може бути справжнім виходом за межі самотності, адже ніякий об'єкт із самотності не виводить. Об'єкт завжди відчужений від «я», і перед об'єктом «я» залишається в собі. Трагічне протиріччя «я» не долається ніякою об'єктивацією, ні об'єктивованим пізнанням, ні об'єктивованою природою, ні об'єктивованим суспільством. Тільки таке пізнання здатне подолати самотність, яке ґрунтується на перспективі спілкування, а не на перспективі суспільства. Орієнтовуючись на перспективу суспільства пізнання соціалізується, а його загальнообов'язковість матиме соціальний характер, що саме по собі спрямовується на «досягнення спільного», а не спільності [4, с.270].

Бердяєв говорить про те, що самотність онтологічно є вираженням туги за Богом, за тим Богом, який є суб'єктом, а не об'єктом, як «ти», а не як «воно» про що писав Бубер. Бог це і є подолання самотності, набуття близькості і сенсу, що може бути співвимірним із нашим існуванням. Те, чому людина може належати і довіритися абсолютно, може віддатися беззаперечно і є Бог. Та Бог не може бути для людини об'єктом. Об'єктивація і соціалізація нашого ставлення до Бога робить його для нас лише зовнішнім авторитетом.

Співставляючи власну термінологію і буберівські *Ichsein*, *Dusein*, *Essein* Бердяєв приходить до висновку, що саме *Essein* (воно) і є результатом об'єктивації. Він погоджується з тим, що «я» не існує без відношення до іншого, як «ти». Та для Бубера відношення «я» і «ти» позначають відношення людини і Бога, а це проблема біблійська.

Російський мислитель не погоджується з тим, що Бубер не ставить взагалі питання про стосунки між людськими «я», відносини «я» і «ти», як про відносини людини до людини у всій їх множинності. Він звертає увагу на те, що для Бубера не існує проблеми соціаль-

ної метафізики, проблеми «ми», адже для самого Бердяєва існують не тільки «я», «ти» і «воно», існує також і «ми» [4, с.274]. «Ми» може перетворюватися на «воно», що і відбувається у процесі соціалізації як об'єктивної. Об'єктивоване «ми» – це соціальний колектив, зовні наданий кожному «я». Але поряд з цим існує таке «ми», у якому кожен є «ти», а не «воно». Суспільство постає тоді як «воно», а не «ми», воно об'єктивоване, кожен у такому суспільстві є об'єктом, у ньому немає іншого як друга, бо друг це вже не об'єкт.

Досить своєрідно погляди М.Бубера переграються з діалогічною концепцією радянського мислителя М.М.Бахтіна. М.Бубер та М.Бахтін представники різних культурних традицій, але у вирішенні питання діалогу спираються на одну парадигму. Відкидаючи монолізм, як одну з основних причин виникнення конфліктних ситуацій в суспільстві, М.Бахтін та М.Бубер пропонують власні, але дуже схожі концепції вирішення цього питання: «спасіння людини можливе лише через діалог» [6, с.46], пише Бубер і «дотик до будь-якого предмету культури перетворюється на запитування і розмову, тобто діалог» [2, с.229], говорить Бахтін. Тому у Бахтіна діалог – це спосіб взаємодії свідомостей. Він вважає, що актуальний сенс може належати не одному, самотньому сенсові, а тільки двом сенсам, які зустрілися і доторкнулися один одного.

Філософія діалогу в Бахтіна розпочинається з «Іншого», а не з «Я», як у Бубера. Для Бахтіна «Інший» – це реальна, а не абстрактна істота, через якого людина може вивіряти своє буття [2, с.84]. М.Бахтін вбачає у діалозі не просто погодження з чимось чи заперечення чіткої думки, як це може сприймати буденна свідомість. Для нього діалогічні стосунки – це майже універсальне явище, яке пронизує собою усе тло людського спілкування, усі стосунки, які існують між людьми, а глобально – усе, що має сенс і значення. М.Бахтін пише про те, що діалог починається там, де бере свій початок свідомість [2, с.293]. У цьому вбачається кардинальна відмінність поглядів М.Бахтіна від концепції М.Бубера. У юдейського мислителя вершина діалогу, як ми бачили вище, все-таки – мовчання, тому і його діалогічний аналіз людських взаємин ґрунтується переважно на релігійних контекстах і не може обійтися без родзинки – одкровення. А у М.Бахтіна на першому місці – мова і слово. І, якщо ще точніше, не просто будь-який текст сам по собі, але текстова мова, слово, яке спрямоване до того, хто його чує і розуміє.

Така позиція поріднює Бахтіна з екзистенціалістами, але між ними існує велика принципова різниця. Екзистенціалізм передбачає занурення в «себе», а для Бахтіна – це занурення в «Іншого». При

цьому ми не зливаємось в одне єство і не повторюємо життя один одного. Діалог у М.Бубера можливий через присутність Бога, через Нього проходить діалог і з іншими людьми. Діалог у М.Бахтіна відбувається між суб'єктами, які породжують таку «іншість», яка єднає тих, хто промовляє.

Лев Шестов вважав, що справжнім шукачам істини обов'язково необхідно триматися основоположного принципу М.Бубера: теофанії можуть змінюватися, але Бог не змінюється ніколи [12, с.553]. Тому, наслідуючи Бубера, вони повинні пройти не лише через теофанію сучасної людини, як вона постала у «Я і Ти» та в «Діалозі», необхідно сприйняти теофанію його «Хасидських історій» і чудово виконаного перекладу Біблії. І тільки тоді ми зможемо причаститися тієї безмежної напруги всього його єства, тільки тоді зможемо зрозуміти і відчувати ту глибоку серйозність, якою просякнуте усе, що він писав і говорив.

Література

1. *Аляєв Г.Є.* Філософський універсум С.Л.Франка. Персоналістична метафізика вседності в горизонтах нової онтології ХХ століття / Геннадій Аляєв. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 368 с.
2. *Бахтин М.М.* Естетика словесного творчества / Михаил Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 424 с.
3. *Бердяев Н.* Самопознание: Сочинения / Николай Бердяев. – М.: Эксмо; Харьков: Фолио, 2005 – С. 38-140.
4. *Бердяев Н.* Я и мир объектов. Опыт философии одиночества и общения / Николай Бердяев // Бердяев Н. Философия свободного духа. – М.: Республика, 1994. – С. 230 – 316.
5. *Бубер М.* Образы добра и зла / Мартин Бубер // Бубер М. Два образа веры. – М.: АСТ. 1999. – С. 162 – 201.
6. *Бубер М.* Я и Ты // Бубер М. Два образа веры. – М.: АСТ 1999. – С. 24 – 121.
7. *Бубер М.* Два образа веры / Мартин Бубер. – М.: АСТ 1999. – 592 с.
8. *Померанц Г.С.* Встречи с Бубером / Георгий Померанц // Бубер М. Два образа веры. – М.: АСТ. 1999. – С. 5 – 23.
9. *Савранский И.* Мартин Бубер и наше время / Исаак Савранский // Народ мой. - № 13. (306). 15.07.2003.
10. *Франк С.* Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии / Семен Франк // Франк С. Сочинения. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – С. 245 – 796.
11. *Шестов Л.* Афины и Иерусалим / Лев Шестов // Соч.: В 2-х тт. – М.: Наука, 1993. – т. 1.
12. *Шестов Л.* Мартин Бубер / Лев Шестов // Бубер М. Два образа веры. – М.: АСТ, 1999. – С. 541 – 553.

1. Alâêv G.Ê. Filsofs'kij unîversum S.L.Franka. Personalistična metafizika vseêdnosti v gorizontah novoï ontologii HH stolittâ / Gennadij Alâêv. – K.: PARAPAN, 2002. – 368 s.
2. Bahtin M.M. Êstetika slovesnogo tvorčestva / Mihail Bahtin. – M.: Iskusstvo, 1986. – 424 s.
3. Berdâev N. Samopoznanie: Sočineniâ / Nikolaj Berdâev. – M.: Èksmo; Har'kov: Folio, 2005.
4. Berdâev N. Â i mir ob"ektov. Opyt filosofii odinočestva i obšeniâ / Nikolaj Berdâev // Berdâev N. Filosofîâ svobodnogo duha. – M.: Respublika, 1994. – S. 230 – 316.
5. Buber M. Obrazy dobra i zla / Martin Buber // Buber M. Dva obraza very. – M.: AST, 1999. – S. 162 – 201.
6. Buber M. Â i Ty // Buber M. Dva obraza very. – M.: AST 1999. – S. 24 – 121.
7. Buber M. Dva obraza very / Martin Buber. – M.: AST 1999. – 592 s.
8. Pomeranc G.S. Vstreči s Buberom / Georgij Pomeranc // Buber M. Dva obraza very. – M.: AST, 1999. – S. 5 – 23.
9. Savranskij I. Martin Buber i naše vremâ / Isaak Savranskij // Narod moj. - # 13. (306). 15.07.2003.
10. Frank S. Nepostižimoe. Ontologičeskoe vvedenie v filosofîu religii / Semen Frank // Frank S. Sočineniâ. – Mn.: Harvest, M.: AST, 2000. – S. 245 – 796.
11. Šestov L. Afiny i Ierusalim / Lev Šestov // Soč.: V 2-h tt. – M.: Nauka, 1993. – t. 1.
12. Šestov L. Martin Buber / Lev Šestov // Buber M. Dva obraza very. – M.: AST, 1999. – S. 541 – 553.

Saliy A. V.

**RECEPTION OF MARTIN BUBER'S VIEWS
IN RUSSIAN PHILOSOPHICAL THOUGHT
(L.Shestov, N.Berdyaeu, S.Frank. M.Bakhtin)**

The creator of the ingenious philosophical direction – “the philosophy of dialogue”, Martin Buber, to this day remains one of the most mysterious and controversial thinkers. His creative legacy has not been definitely studied until now, but the diversity of topics makes it possible to draw serious parallels with the entire pleiad of thinkers of the Silver Age. The author focuses on those interactions that can be identified when analyzing the works of most intellectual representatives of Russian emigration – L. Shestov, M. Berdyaeu, S. Frank. The attention is also paid to receptive elements in the works of the Soviet thinker M. Bakhtin who interpreted the space of dialogue in his way.

Keywords: *loneliness, alienation, attitude, dialogue, faith, L.Shestov, N.Berdyaeu, S.Frank. M.Bakhtin.*

Надійшла до редакції 3.02.2018 р.

Сергій Шейко

ШЕЙКО Сергій Володимирович – кандидат філософських наук, професор кафедри філософії, історії та педагогіки Полтавської державної аграрної академії. Сфера наукових інтересів – історія російської та української філософії, філософія освіти.

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ВОЛІ ЛЮДИНИ В РОСІЙСЬКОМУ СЛОВ'ЯНОФІЛЬСТВІ ТА ЗАХІДНИЦТВІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовані слов'янофільство та західництво – основні підходи щодо визначення свободи волі людини в російській філософії середини ХІХ ст. Розкривається спроба представників ліберально-західницького напрямку пов'язати вирішення проблеми свободи волі з раціональними, творчими проявами окремої особистості в історичному розвитку Західної Європи. Слов'янофіли зосереджують увагу на загально-общинних, соборно-духовних взаємозв'язках особи з громадою, в межах якої досягається індивідуальна свобода. Існує також спроба поєднати протилежні підходи – слов'янофілів та західників щодо з'ясування істинних законів історичного розвитку, синтезу логіко-гносеологічної проблематики з духовно-практичною, дослідження свободи волі у всезагальному її вияві – общині, соборності та в індивідуальному плані – в окремо взятій особистості.

***Ключові слова:** свобода волі, необхідність, слов'янофільство, західництво, творча особистість, ідея історії, народна самосвідомість, віруюче мислення, общинний початок, соборність.*

Актуальність теми. Для російських мислителів середини ХІХ ст. проблема осмислення національної культури стає їхньою внутрішньою особистою проблемою. Вони намагалися визначити роль та місце Росії у всесвітньому історичному процесі. Соціально-культурні, духовно-філософські дискусії в Росії того часу відображали певним чином реакцію на поставлені критичні запитання у «Філософічних листах» П. Чаадаєва. Головний зміст суперечки про суть особливого російського шляху розвитку, про співвідношення свободи волі і необхідності та призначення людини висвітлювався у таких напрямках філософської думки – як слов'янофільство та західництво.

© С. В. Шейко, 2018

Назви цих течій – «слов'янофільство», «західництво» – за твердженням як сучасників, так і дослідників більш пізнього періоду – умовні, навіть випадкові, характеризують лише зовнішні ознаки, а не їхню глибинну суть. Так, наприклад, Г. Флоровський у книзі «Шляхи російського богослов'я» вказував на те, що «імена» цих напрямків неточні, «...вони лише дають привід до непорозумінь та помилкових тлумачень. У будь-якому випадку, це не тільки і навіть не стільки дві історико-політичні ідеології, скільки два цілісних і несумісних світогляди» [8, с. 249].

Метою статті є розкриття суттєвої різниці між слов'янофілами та західниками у вирішенні ними проблем пізнання, філософсько-історичної проблематики та свободи волі людини. Дослідник духовно-філософської спадщини слов'янських народів. Г. Флоровський знаходить відповідь на це питання, посилаючись на розходження між західниками та слов'янофілами що до протилежного розуміння ними «основного принципу – культури».

Західники відштовхувались від поняття культури, як свідомої творчості людства та окремої особистості. Яскравим прикладом такого підходу є гегелівська філософія історії та філософія права. Слов'янофіли під «принципом культури» мали на увазі культуру народну, яка «майже несвідомо виростає у народ». Виходячи із такого розуміння філософ-богослов дає зрозуміти, що західники виразили «критичний», а слов'янофіли «органічний» моменти «культурно-історичного самовизначення».

Саме поняття «слов'янофіл» виникло на початку XIX ст. у ході полеміки про «старий» та «новий» літературний склад. У 40-і роки XIX ст. цим терміном стали позначати «слов'янолюбів», тобто тих людей, які вивчали і відстоювали культуру слов'янських народів, і лише пізніше воно поступово закріпилося за філософською течією противників західницького напрямку: О. Хом'яковим, І. Киреевським, Ю. Самаріним, К. Аксаковим, котрі самі спочатку не приймали цього визначення.

Протилежний підхід щодо аналізу історії Росії, значення свободи волі особистості в історичному процесі одержав назву західницького або ліберально-сцієнтичного. За висловом відомого літературного критика 40-х років XIX ст. В. Майкова: «...був погляд спокійного, безпристрасного аналізу, погляд, який спочатку справив такі ж нарікання в науці, як твори Гоголя у мистецтві» [6, с. 47]. Найбільш відомі представники цієї течії – прихильники духовної творчості Західної Європи у слід за П. Чаадаєвим були – К. Кавелін, С. Соловйов, Б. Чичерін.

К. Кавелін у статті «Московські слов'янофіли сорокових років» по своєму визначив основні завдання дослідження суті слов'янофільства

та західництва. Для перших характерним було систематичне з'ясування «позитивних починань російського та слов'янського життя». Противники слов'янофілів – філософи-західники «розв'язували це завдання негативно». За твердженням К. Кавеліна, слов'янофіли докоряли своїм опонентам у тому, що останні при порівняльному аналізі російської дійсності із західноєвропейською не знаходили в історії Росії того, що «вони вважали бажаним та необхідним у кожному розвиненому та просвіченому суспільстві», крім того вказували на ці «...недоліки як на визначальні характерні ознаки російської дійсності» [4, с.338]. Таким чином, самотутність історичного розвитку Росії західники оцінювали негативно.

У свою чергу, слов'янофіли, визначаючи фактично різницю в укладах російського життя від західноєвропейського, вбачали в ній вираз самотутності та самостійної творчої діяльності великих слов'янських народів, які стоять на щаблях суспільного прогресу не нижче, а набагато вище західноєвропейських народів. Отже, головні напрямки філософської думки 40-50-х років XIX ст. принципово відрізняються в оцінці пізнання історичного розвитку Росії, других слов'янських народів та місця в ньому творчої вільної особистості. Так західники виділяли лише недоліки у минулій та сучасній історії слов'янських народів, а слов'янофіли знаходили у ній виключно позитивні здобутки і на цьому відношенні будували свої наукові, політичні, громадські та церковні ідеали.

Однак, існували і такі філософські проблеми, що об'єднували слов'янофілів і західників. Саме потреба постійного пошуку основ, визначення «закону історичного розвитку» викликала до життя у середині XIX ст. таку філософсько-наукову діяльність, в якій зароджувались вчення слов'янофілів та західників. Погляди представників цих двох течій російської філософії були схожими, оскільки вони відображали «дві сторони однієї й тієї ж російської дійсності», які подумки можна відділити, абстрагувати одну від іншої, дослідити окремо, але ці аспекти у «живій дійсності назавжди залишаться злитими в одне ціле». У той же час слов'янофіли і західники, вивчаючи різні сторони історичного розвитку слов'янських та західноєвропейських народів не у змозі були дати цілісне рішення філософсько-історичних проблем, співвідношення свободи волі та необхідності, не змогли «по науковому» розв'язати злбоденні «питання російського життя». К. Кавелін констатував, що для західницької лінії «...європейська програма виявилася непосильною на російському ґрунті», а слов'янофільська – «...такою, яка не охоплює всіх напрямків та прагнень російського життя» [4, с.363].

Представники цих напрямків чудово розуміли, що визначальною філософською проблемою є вивчення істотних закономірностей історичного процесу, в межах якої з'ясовується відношення свободи волі людини і необхідності, проте підходи до осмислення вихідних принципів філософії історії якісно у них розрізнялися. Так, наприклад, слов'янофіл Ю. Самарін вважав, що історична наука в Росії зародилась «не як плід народної самосвідомості, а як спроба з боку цивілізованого суспільства, що відірвалося від народного ґрунту, відтворити у собі утрачену самосвідомість, прийти до себе» [4, с. 337]. Тому для західно-європейських народів «ідея історії уявлялась як своя історія, форма та зміст зароджувались нероздільно у живій народній самосвідомості», а для російського народу спочатку виникла «суто формальна потреба історії», оскільки внутрішній її зміст не був ще досягнутим. «Перед нами, – стверджує Ю. Самарін, – лежала розроблена, роз'яснена історія інших народів», хоча результати нашого минулого розвитку зовсім не були схожими на цивілізацію народів Західної Європи, «прийняту нами за взірець» [4, с.338].

Необхідним виявився глибокий методологічний аналіз основоположних принципів російської філософсько-історичної думки. Для слов'янофілів раціоналістичний підхід до осмислення історичного розвитку, що ґрунтується на постулатах апіорності пізнання та абсолютного провіденціоналізму, виключаючого свободу волі людини, був неприйнятним. На думку Ю. Самаріна: «Висновки такого роду... мають всі одну спільну властивість: вони не пояснюють предмета, що вивчається, вони лише обмежують його із-зовні, а внутрішній зміст залишається нерозкритим», вони «не вводять нас у його серцевину, не дають нам живого уявлення про нього» [4, с. 340].

Негативна оцінка історичного минулого російського народу, що дається філософами-західниками, за ствердженням Ю. Самаріна, прямо витікає із «характеру нашого розумового виховання», із «відокремлення нашої думки з народним середовищем», із «звички прикладати до її явищ поняття та категорії», вироблені не нею самою, а внесеними «до неї із чужого середовища, з якого ми перенесли на віру готову розумову просвіту» [4, с. 340].

Вихідним положенням самаринської концепції історичного розвитку Росії виступає «общинний початок» – загальна основа слов'янського побуту. Цей початок має певні стадії свого становлення, зародившись у формі «родового устрою», потім знаходить своє відображення у «вічах», пізніше у «земських думках». Общинний побут слов'янських народів ґрунтується не на принципах свободи волі окремої особистості, а на принципах загальної соборності, яка з необхід-

ністю передбачає вищий акт особистої свободи та свідомості – «само-зречення». Така оригінальна думка співвідношення свободи та необхідності стала об'єктом критики та нескінчених дискусій західницької течії із слов'янофільською.

Ю. Самарін вважав, що саме православ'я внесло «свідомість та свободу» у російський національний побут, для якого основоположним принципом є «соборна згода». Що ж стосується католицизму, то особистість у ньому зникає у його церковній організації, «втрачає всі свої права і робиться ніби мертвою складовою частиною цілого» [4, с. 342]. Тому, згідно концепції слов'янофіла, католицизм вороже до слов'янської общинності та соборності, на яких утверджується православна церква та віра.

Протестантство – це зворотній бік католицизму, воно являє собою крайню протилежність, відкидання «латинства». Протестантська релігія, за твердженням Ю. Самаріна, виражає собою «пристрасний протест особистої свободи..., жертвуючи будь-яким об'єктивним змістом, звертається до ізольованої особистості з простою вимогою підпорядкування всіх форм співжиття договірному починанню, тобто угоді, в якій особистий інтерес слугує і пробудженням, і нормою» [4, с. 342]. Виходячи з такого уявлення про протестантство, слов'янофіл робить висновок про те, що «германська релігія» з усією її формальною ворожістю до «латинства», все ж внутрішньо виражає тісну свою з ним спорідненість. Подібне трактування значення західноєвропейського християнства в історії виявляємо у літературно-філософській творчості Ф. Достоєвського.

Ф. Достоєвський досліджуючи сутнісні протиріччя між цілями особистості та церкви, між основами церкви та держави сходиться до слов'янофільських позицій. Першочергово християнство уособлювало собою ідеї єдності та свободи, але правовий характер римського світу не зміг утвердити дані положення, які визначаються моральними законами, тому Ф. Достоєвський вважає, що західний світ розвивався під впливом неправдиво зрозумілого християнства, яке ґрунтується на принципі зовнішньої єдності. Так, у романі «Брати Карамазови» письменник вкладає в уста «Великого інквізитора» такі слова, звернені до Бога: «П'ятнадцять століть мучилися ми з цією свободою, але тепер це кінчено, і кінчено міцно... Але знай, що тепер і саме нині ці люди упевнені більше ніж коли-будь, що вільні цілком, а між іншим самі ж вони принесли нам свободу свою і покійно поклали її до ніг наших. Але це зробили ми, а чи такого Ти хотів, чи такої свободи?» [3, с.283].

За твердженням Ф. Достоєвського, для людського суспільства немає нічого нестерпнішого і болісного від свободи волі. Людина без-

перервно шукає того перед ким поклонитися, повернути подарований їй Богом вільний вибір. Російський письменник указував на те, що «спокій і навіть смерть людини дорожчі від вільного вибору в пізнанні добра та зла. Немає нічого спокусливішого для людини, як свобода її совісті, але немає нічого і боліснішого» [3, с. 287]. Тому представник католицизму – «Великий інквізитор» у романі Ф. Достоєвського робить висновок, що Христос наділив та примножив свободу людини на землі, і тим самим обтяжив її навіки душевними муками. Відкидання свободи та перебільшення єдності, авторитарності – характерні риси західноєвропейського християнства. Організаційна єдність католицької церкви стала з часом примусовою, що викликало необхідність інквізиції з її судом над свободою совісті. На думку Ф. Достоєвського справжня свобода волі людини досягається лише у православ'ї, оскільки, забезпечення особи полягає не в особистому усамітненні її зусиль, а в людській загальній цілісності, соборності.

До аналізу джерел слов'янофільства та західництва неодноразово зверталися вітчизняні та західноєвропейські філософи. Так дослідник російської філософської думки О. Лосєв на початку XX ст. указував на нерозривний зв'язок слов'янофільства із православною вірою. За його словами: «Слов'янофільство довело до свідомого, ідеологічного вираження вічну істину православного Сходу та історичний уклад руської землі, поєднавши те й інше органічно. Російська земля була для слов'янофілів перш за все носієм християнської істини, а християнська істина була в православної церкві. Слов'янофільство означало виявлення православного християнства, як особливого типу культури, як особливого релігійного досвіду, який відрізняється від західно-католицького і тому творить інше життя» [5, с.223].

Специфіку російського філософського мислення оригінально тлумачить представник сучасного психоаналітичного напрямку англійський філософ та історик І. Берлін. Використовуючи неофрейдистську термінологію, він відзначав, що мислення російської інтелігенції рефлексується «особливими» психологічними якостями. Якщо західноєвропейська філософія, що виражається у «плюралістичному баченні світу!», частіше за все є продуктом «клаустрофобії» (боязні замкнутого простору), то інтелектуальна атмосфера у Росії сприяла тому, що тут розробляються «моністичні», «детерміністичні», доктрини, які створюють почуття безпеки та «визначеності», в обстановці «агорафобії» (боязні відкритого простору), страхів, породжених самодержавним деспотизмом. Звідси російська інтелігенція володіла, за І. Берліном, більш «складним», ніж у західних інтелектуалів, «баченням світу», оскільки живлячись західними ідеями, вона була схильна

до «клаустрофобії», але, будучи продуктом російського середовища, вона не могла відійти і від «агорафобії». [7, с. 63]. Ця роздвоєність між плюралізмом та монізмом, між бунтом і покорою, свободою і необхідністю, догматизмом та волюнтаризмом і складала сутність російської філософської думки XIX ст.

Представники різних світоглядних напрямків аналізуючи становлення самостійної філософії у Росії сходяться на тому, що «перелом» російської думки починається з течії слов'янофілів. «І коли ми це говоримо, здається нас не можна запідозрити у пристрасті», – відзначав О. Герцен [2, с. 246]. Йому вторить М. Бердяєв, указуючи на той факт, що слов'янофільство це «перша спроба нашої самосвідомості, перша самостійна у нас ідеологія. Тисячоліття продовжувалось російське буття, але російська самосвідомість починається з того лише часу, коли І. Киреевський та О. Хом'яков із завзяттям поставили питання про те, що таке Росія, у чому її суть, її покликання, її місце у світі» [1, с. 36]. Представники слов'янофільського напрямку були першими російськими мислителями, які пройшовши школу «європейського філософствування», так би мовити, «перехворівши» кантіанством, фіхтеанством, шеллінгіанством та гегельянством, спробували створити міцні основи самостійної, «власне російської філософії».

О. Хом'яков був одним із видатних представників слов'янофільської лінії у філософії 40-50-х років XIX ст. О. Герцен називав його Іллею Муромцем, що разить усіх з «боку православ'я та слов'янізму». Він мав сильний розум, багату пам'ять, швидке міркування. Це був старий прихильник діалектики, надзвичайно обдарована людина. У романі «Минуле та думи» О. Герцен констатує той факт, що філософські суперечки з участю О. Хом'якова зводилися до відкидання можливості самому чистому розуму «дійти до істини». «Він розуму давав формальну здатність розвивати зародки відносно готові, (тобто ті, що даються одкровенням, одержуються вірою). Якщо ж розум залишити на самого себе, то, блукаючи у пустоті та будуючи категорію за категорією, він може виявляти свої закони, але ніколи не дійде ні до розуміння про дух, ні до розуміння про безсмертя» [2, с. 235].

Розглядаючи питання про співвідношення особи та суспільства, О. Хом'яков вважає, що лише у суспільстві «людина досягає своєї моральної мети», втілення принципів свободи. Ідея філософського висвітлення історичного процесу є визначальною у творчості О. Хом'якова. Він створив свій оригінальний підхід до осмислення історичних закономірностей. Якщо раніше суспільне життя, як правило, пояснювалося, виходячи із суто раціональних передумов, або ж суто природних, таких, як вплив клімату, небесних світил, то у першій половині XIX ст.

створюється філософське поняття «історичного закону», внутрішніх причин руху людських суспільств. О. Хом'яков настійливо підкреслює важливість філософського фундаменту для наукового пізнання історії.

У філософських поглядах О. Хом'якова домінуючими є «практичні» аспекти – філософія історії, філософське осмислення релігії і культури в цілому. Саме вони і визначають гносеологічну проблематику його філософського вчення. Свобода волі людини та її антипод – необхідність – проходять з усіх боків філософської творчості мислителя. Інтерпретація свободи волі здійснюється переважно з нераціоналістичних позицій. О. Хом'якову чужий раціоналістичний підхід до визначення вільної діяльності людини, йому набагато ближче нераціоналістичне вираження, «жива свідомість», яка синтетично пов'язує людський розум та божественну віру на основі принципу соборності.

У західництві чи ліберально-сцієнтичному напрямку середини ХІХ ст. проблеми теоретичного обґрунтування історичного розвитку, співвідношення свободи волі окремої особистості і природної необхідності, взаємодія чуттєвого, раціонального і релігійного моментів в процесі пізнання висуваються на передній план. Але рішення цих проблем філософами-західниками якісно відрізняється від попереднього, слов'янофільського їх тлумачення.

Вихідним положенням кавелінської філософії історії виступає ідеал вільної і моральної особистості, тоді як в основі слов'янофільських уявлень історичного процесу знаходиться общинне, соборне начало. За твердженням мислителя – західника, община складає такий «гуртожиток, в якому панує абсолютний закон, родова норма особистості, але внаслідок свідомості вільного підпорядкування їй всіх індивідуумів, що його складають. Община в цьому значенні була і сутність внутрішня основа слов'янського племені» [5, с. 211]. Особистість сама собою складає необхідну умову всякого духовного, вільного розвитку. Заслуга К. Кавеліна перед російською історичною думкою полягає в тому, що він, долаючи обмеженість слов'янофільської концепції, вперше ставить в центр історичного пізнання людську особистість, обґрунтовує закономірності її становлення.

Висновки. Таким чином, основними питаннями, які об'єднують ці світоглядні напрямки є: пошук істинних законів історичного розвитку, залежність теоретичної, логіко-гносеологічної філософської проблематики від морально-практичної; вивчення свободи волі у всезагальному її вияві – общині, соборності, православ'ї та в індивідуальному плані – в окремо взятій особистості. Методологія осягнення суті свободи волі як такої вимагає цілісного знання – органічного зв'язку емпіричного, раціонального та інтуїтивно-релігійного пізнання. У цьому

відношенні як у слов'янофілів, так і у західників простежується характерна залежність у розв'язанні питання про суть свободи та необхідності від можливості створення цілісної, синтетичної теорії пізнання, у якій визначальними моментами є нерациональні, релігійно-духовні здібності людини.

Література

1. Бердяев Н.А. Алексей Степанович Хомяков / Н. Бердяев / – М.: Тип. Мамонтова, 1912. – 251 с.
2. Герцен А.И. Былое и думы. Гл. XXX. Не наши // Соч. в 2-х томах, Т. 2 / А. Герцен / – М.: Мысль, 1986. – 614 с.
3. Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы // Собр. соч. – Т. 9. / Ф. Достоевский / – Л.: Наука. Ленинградское отделение, 1991. – 696 с.
4. Кавелин К.Д. Московские славянофилы сороковых годов // К. Кавелин. Наш умственный строй / – М.: Изд-во «Правда», 1989. – С. 336–366.
5. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура / А. Лосев / М.: Политиздат, 1991. – 525 с.
6. Майков В.Н. Литературная критика / В. Майков / – Ленинград. Художественная литература, 1985. – 417 с.
7. Маслин М.А. Современные буржуазные концепции истории русской философии. Критический анализ / М. Маслин / М.: Изд-во МГУ, 1988. – 207 с.
8. Флоровский Г. Пути русского богословия. – 4-е издание (репринт) / Г. Флоровский / – Киев: Путь к истине, 1991. – 600 с.

1. Berdâev N.A. Aleksej Stepanovič Homâkov / N. Berdâev / – М.: Тип. Mamontova, 1912. – 251 s.
2. Gercen A.I. Byloe i dумы. Gl. XXX. Ne naši // Soč. v 2-h tomah, T. 2 / A. Gercen / – М.: Mysl', 1986. – 614 s.
3. Dostoevskij F.M. Brat'â Karamazovy // Sobr. soč. – Т. 9. / F. Dostoevskij / – L.: Nauka. Leningradskoe otdelenie, 1991. – 696 s.
4. Kavelin K.D. Moskovskie slavânofily sorokovyh godov // K. Kavelin. Naš umstvennyj stroj / – М.: Izd-vo «Pravda», 1989. – S. 336–366.
5. Losev A.F. Filosofiâ. Mifologiâ. Kul'tura / A. Losev / М.: Politizdat, 1991. – 525 s.
6. Majkov V.N. Literaturnââ kritika / V. Majkov / – Leningrad. Hudožestvennaâ literatura, 1985. – 417 s.
7. Maslin M.A. Sovremennye buržuaznye koncepcii istorii russkoj filosofii. Kritičeskij analiz / M. Maslin / М.: Izd-vo MGU, 1988. – 207 s.
8. Florovskij G. Puti russkogo bogosloviâ. – 4-e izdanie (reprint) / G. Florovskij / – Kiev: Put' k istine, 1991. – 600 s.

*Shejko S.V.***THE PROBLEM OF HUMAN'S FREE WILL IN THE RUSSIAN
SLAVOPHILISM AND THE WESTERNISM IN THE 19 CENTURY**

The article analyzes Slavophilism and westernism – the main approaches to the definition of human's free will in Russian philosophy in the middle of the nineteenth century. An attempt of representatives of the liberal-western orientation to connect the solution of the problem of free will with rational, creative manifestations of the individual in the historical development of Western Europe is uncovered. Westerners proceeded from the notion of culture as a conscious creativity of an individual. Originality of historical development of Russia westerners evaluated negatively.

Slavophiles, while determining the opposition in the ways of Russian and Western European life, saw the originality and independence of the creative activity of the Slavic peoples, who at levels of social progress were far above the Western European nations. Slavophiles focus on communal and synodic spiritual relationships of a person with a community within which individual freedom is attained. Consequently, the main directions in the Russian philosophy of 40-50-ies of the nineteenth century. fundamentally differ in assessing the results of Russian history and the role of free personality. Thus, westerners highlighted only the disadvantages of the past and present-day history of the Slavic peoples, and Slavophiles found in it exclusively positive achievements.

However, there were also such philosophical problems that united Slavophiles and westerners. The need for a constant search for the foundations, the definition of the law of historical development brought to life in the middle of the 19 century such philosophical and scientific activity, in which the doctrines of Slavophiles and westerners were formed. At the same time, Slavophiles and westerners, studying various aspects of the historical development of the Slavic and Western European nations, were not able to give a holistic solution to the philosophical and historical problems, the relation between freedom of will and necessity, could not scientifically solve the topical issues of Russian life.

There is also an attempt to combine the opposite approaches, the Slavophiles' and the Westerners', to find out the true laws of historical development, the synthesis of logical and epistemological issues with the spiritual and practical, the study of free will in its general manifestation – the community, conciliarism, and individually – in a separate personality.

Key words: *freedom of will (free will), necessity, Slavophilism, westernism, creative personality, idea of history, national identity, believer thinking, communal beginning, conciliarism.*

Надійшла до редакції 25.04.2018 р.

УДК 101.9(477)

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296526>

orcid.org/0000-0002-5368-0674

Вікторія Білецька

БІЛЕЦЬКА Вікторія Вікторівна – аспірантка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – історія української філософії, соціальна філософія.

ЦІННІСТЬ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ І. МІРЧУКА: АКАДЕМІЧНО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано цінність історико-філософської спадщини І. Мірчука в контексті академічно-педагогічного напрямку діяльності мислителя. Показано, що ключовим вектором усїєї творчості філософа була турбота за долю України та визволення її зі стану національно-культурного поневолення з одного боку, а з іншого -намагання представити Україну як рівноправну європейську державу. Доведено, що реалізація академічно-педагогічної у поєднанні із організаційно-популяризаторською діяльністю І. Мірчука була одним із провідних аспектів філософських устремлень науковця.

Ключові слова: цінність, значення, історико-філософська спадщина, світогляд, академічно-педагогічна діяльність, академічна установа.

У силу існуючих радянських ідеологем імена багатьох вітчизняних філософів, вчених, громадських діячів тривалий час навмисно замовчувалися або дискредитувалися в Україні. Їх творчість була вилучена із наукового дискурсу і культурного простору, що цілком відповідало тоталітарним принципам управління. Утвердження незалежності та переосмислення історії української духовності уможливили проведення дослідження та аналізу наукової спадщини багатьох наших співвітчизників, які відіграли вагомий роль у становленні та розвитку вітчизняної науки та культури.

Чільне місце серед філософів, здобутки яких на сьогодні потребують ґрунтовного вивчення та осмислення, посідає постать Івана Мірчука. Перші спроби дослідження філософської спадщини мислителя зробили В. Стецюк, Н. Полонська-Василенко, В. Янів, О. Кульчиць-

© В. В. Білецька, 2018

кий, Т. Закидальський, Л. Тарнашинська та інші. Однак дослідження широкого кола джерел свідчить про те, що вітчизняні та діаспорні філософи та історики-філософії ХХ–ХХІ століть більше уваги звертали на аналіз життєвого шляху І. Мірчука, а науково-дослідницька та громадсько-просвітницька діяльність вченого розглядалася ними фрагментарно.

Метою цієї розвідки є висвітлення академічно-педагогічного напрямку діяльності І. Мірчука як ключового у дослідженні значення та цінності філософської спадщини мислителя.

Звертаючись до результатів творчої праці І. Мірчука в межах української культури та духовності, важко визначити, що саме вважати найважливішими здобутками в цій ділянці його спадщини. Адже у кожній справі за яку брався мислитель маємо помітні результати. Візьмемо чи то організацію наукового життя у діаспорі, чи популяризацію української культури у європейському світі, чи створення філософських студій – скрізь його ініціативи завершувалися успіхом. Зрозуміло, що практично кожна справа вимагала титанічних зусиль і наснаги, мужності протистояти обставинам, щоб не зійти із обраного шляху. Однак незважаючи на різноманітність напрямків творчої діяльності І. Мірчука є те, що червоною ниткою проходило крізь кожен зроблений ним справу, а саме турбота за долю свого народу і за визволення України зі стану національно-культурного поневолення. За висловом В. Стецюка він «мав усі можливості жити спокійним і безжурним життям, приймаючи чужу країну за батьківщину, як це звичайно буває в еміграційному житті, але не вгнута, стійка та самовіддана любов до всього, що рідне, палала у душі проф. Мірчука, наче смолоскип і просвічували йому шлях до рідної мети» [5, с. 262].

Беручи до уваги велику кількість завдань, що ставив перед собою мислитель і які були успішно виконані, доцільно значення його творчої спадщини узагальнено розглядати за двома напрямками діяльності: академічно-педагогічною та науково-теоретичною.

У даній розвідці мова йтиме про академічно-педагогічний напрямок діяльності І. Мірчука, оскільки він займав чи не найбільше часу і творчої наснаги мислителя. Про те, наскільки І. Мірчук прагнув сприяти розвитку української культури та науки у діаспорі свідчить його участь у роботі численних академічних установ. Зокрема, він очолював кафедру естетики Української Студії Пластичного Мистецтва (з 1923 р.), був членом Українського Історико-Філологічного Товариства у Празі (з 1923 р.), Товариства імені Канта у Берліні (з 1928 р.), очолював Український Науковий Інститут у Берліні (з 1930 р.), був дійсним членом Української Вільної Академії Наук, Церковно-Археографічної

комісії при візитатурі Української Католицької Церкви (з 1946 р.), Наукового Товариства імені Шевченка у Львові (з 1938 р.), а після його відновлення в еміграції став директором його Історико-Філософської Секції. З неукраїнських установ І. Мірчук брав участь в роботі Східно-європейського інституту, був членом-кореспондентом Баварської Академії Наук тощо. Беручи активну участь у житті вищезазначених установ мислитель продемонстрував професіоналізм, невтомне бажання працювати задля блага українського народу та заслужив повагу серед однодумців, професури та представників влади.

Про авторитет мислителя, яким він користувався серед європейських інтелектуальних кіл, говорять два красномовні факти. Перший із них пов'язаний із участю І. Мірчука у Другому Конгресі Польських Філософів (1927 р.), на якому мислитель мав виступати із доповіддю про слов'янську філософію під назвою «Основи слов'янської філософії», однак йому вдалося настільки вразити польських колег, що він зміг не лише замінити тему доповіді на «Основи української філософії», але й виголосити її не німецькою, а українською мовою. В. Стецюк зауважив, що це був чи не єдиний приклад в історії повоєнної Польщі, коли на польському науковому конгресі говорив український вчений українською мовою [5, с. 260]. Другим фактом, що засвідчує авторитет і значення вченого серед науковців світового рівня, стало обрання його у 1949 році членом Баварської Академії Наук, де він був першим іноземцем, що отримав цю почесну посаду.

Постійна участь фактично в усіх академічних ініціативах надала І. Мірчуку неоціненний досвід організації наукового життя в діаспорі та керівництва науково-освітніми установами. Співпраця з найкращими світочами української науки, що також перебували в еміграції, спочатку у Відні, а потім у Празі сформували чітку позицію мислителя щодо необхідності здійснення самостійної роботи у цьому напрямку. Про результати академічної діяльності І. Мірчука свідчить його обрання на посаду директора Українського Наукового Інституту у Берліні. Упродовж першого періоду діяльності інституту (1926–1931 рр.) І. Мірчука було обрано його дійсним членом (всього дійсних членів було чотири – І. Мірчук, Д. Дорошенко, В. Липинський, В. Залозецький). Філософ очолив кафедру релігійних та філософських течій і в межах цієї посади організував проведення наукових досліджень за даним фахом, результати яких друкувалися в інститутських наукових періодичних виданнях: «Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin» («Вісті Українського Наукового Інституту в Берліні», якого вийшло два випуски у 1927 та 1928 рр.) «Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin» («Записки Українського науко-

вого інституту в Берліні», якого вийшло три томи у 1927, 1929 та 1931 рр.). Паралельно з науково-дослідною працею він читав курси лекцій та проводив семінарські заняття для українських студентів, які навчалися у вищих навчальних закладах Берліна, а також виступав з лекціями на загальноукраїнські теми німецькою та українською мовами в аудиторіях Берлінського університету та перед представниками німецької громадськості.

За даними матеріалів Берлінської державної бібліотеки Пруської культурної спадщини, що перекладені та опубліковані Д. Бурімом, протягом 1928 календарного року І. Мірчук виступив із трьома доповідями німецькою мовою: «Г.С. Сковорода, український філософ XVIII століття», «Релігійні течії в Україні на рубежі XVI століття» та «Толстой і Сковорода два національні типи». На початку літнього семестру цього ж року філософ прочитав ще три доповіді: «Лесевич – провісник позитивізму в Росії та Україні», «Філософські основи поезії Лесі Українки», «Месіанство у слов'ян» [1, с. 165–166]. У звіті про діяльність Українського Наукового Інституту в Берліні у літньому семестрі 1930 року та зимовому семестрі 1930–1931 років зазначалося, що за період із початку травня 1930 року до середини лютого 1931 року І. Мірчуком було прочитано дві доповіді німецькою мовою: «Світогляд Лесі Українки», «Метафізика та релігія в духовному житті слов'ян» та одна доповідь українською мовою: «VII Міжнародний конгрес філософів в Оксфорді». Також протягом звітнього періоду І. Мірчук читав систематичні курси та семінарські заняття на тему «Філософія слов'ян» [1, с. 170–172].

З 1941 року вченого було обрано директором Наукового Інституту в Берліні, який він очолював до 1945 року. В історії цієї освітньої установи це був другий період її діяльності. Мету інституту, що за словами самого І. Мірчука полягала у «поширенні автентичних відомостей про Україну серед німецького наукового світу, перенесенні здобутків німецької та європейської науки та культури на український ґрунт і опіці над нашим студентством, що закінчує свої студії в німецьких високих школах», [3, с. 87] він зміг реалізувати повною мірою. Також завдяки своїй творчій активності мислитель привертав увагу німецьких вчених і політичних діячів до проблем східноєвропейського простору, чимало з яких невдовзі стали прихильниками і подвижниками української справи.

Проте, найяскравіше значення І. Мірчука у контексті вітчизняної філософської думки проявляється на прикладі його праці в Українському Вільному Університеті. Роль мислителя в історії цієї освітньої установи важко переоцінити. За висловом В. Стецюка «печать духа

мислителя лежить саме на житті УВУ» [5, с. 261]. Свою діяльність у цій установі І. Мірчук розпочав як викладач, поступово зайнявши посаду декана філософічного факультету (1945–1947 роки), проректора (1948–1950; 1955–1958 роки) та ректора (1947–1948; 1950–1955 роки). На важливу роль УВУ в історії українського народу та культури вказував мислитель у своєму «Вступному слові» до «Наукового збірника УВУ», зауважуючи, що «Український Вільний Університет – це неповторне явище, це великий здобуток нашої нації. Маленький вогник, засвічений фанатиками української науки, групи вчених і журналістів у Відні, не згасає й сьогодні» [2, с. 17]

У 30-ті роки політична ситуація для університету була вкрай несприятливою, оскільки чеський уряд зменшив фінансову допомогу університету, дещо обмеживши і права політичної еміграції. А в 1944 році, коли радянські війська зайняли Прагу, університет взагалі було закрито. Після завершення війни перед еміграцією постало завдання відродити діяльність УВУ в Європі. Першим, хто взявся за цю нелегку справу був І. Мірчук, який завдяки невтомній праці і до того ж маючи підтримку з боку впливових у повоєнній Німеччині осіб, таких як, президент міністрів Баварії д-р Егард і апостольський візитатор українців-католиків у Західній Європі І. Бучко, зумів відновити основи УВУ на баварському ґрунті. Місцем діяльності відновленого університету став Мюнхен. Правовий та філософічний факультети УВУ, навчання на яких завершувалися видачею магістерських дипломів, докторатами та габілітаціями, стали у Європі осередком розвитку права, політології, геополітичних та економічних наук, історії, українознавства, філософії, історії української культури – тих наук, які здебільшого у збільшовиченій Україні подавалися фальшиво та підганялися під певні ідеологічні схеми [6, с. 63]. Дуже влучно охарактеризував значення І. Мірчука в історії УВУ В. Стецюк у своєму слові-спомині. Він зауважив, що «його ім'я та заслуги для УВУ будуть вписані золотими буквами в скарбницю української вільної культури й науки на чужині. УВУ мав і матиме у своєму складі і в проводі чимало визначних і заслужених для нашої науки особистостей, але такого відданого опікуна і водночас такого впливового репрезентанта, яким був І. Мірчук, ледве чи колись ще матиме. І не лише тому, що на еміграції, із самозрозумілих причин, не існує будь-яке заступництво великих керівників, але зокрема тому, що таких сильних характерів і так жертвенно відданих нашій національній справі одиниць, якою був проф. І. Мірчук, наша спільнота на чужині має дуже мало» [5, с. 261–262]. Однак лише відновленням діяльності УВУ І. Мірчук не обмежився. Завдяки зусиллям вченого з 1950 року університет дістав офіційне визнання Баварського

уряду, а це означало також визнання наукових ступенів та дипломів УВУ.

На окрему увагу заслуговує науково-організаційна робота І. Мірчука щодо навчання української молоді в університетах Баварії. Саме завдяки вченому молоді люди з радянськими атестатами мали змогу здобувати освіту на теренах Німеччини.

Активну академічно-організаційну роботу І. Мірчук поєднував із потужною педагогічною діяльністю. Під керівництвом вченого габілітувалися такі молоді вчені, як Д. Чижевський (праця «Гегель та французька революція», 1929 р.), Д. Бучинський («Фільософічна думка Т. Шевченка», 1948 р.), Ю. Колтун («Володимир Соловйов помостом між Сходом та Заходом», 1950 р.), А. Кратовхіль («П'ять років сов'єтизації чехословацького високого шкільництва у 1948 – 1953 рр.», 1954 р.), Ю. Бойко-Блохин («Творчість Тараса Шевченка на тлі західно-європейської літератури», 1955 р.), Б. Курилас («Акт з'єднання Архієпископа Мелетія Смотрицького в історичному та психологічному висвітленні», 1955 р.), Е. Смалько («Психологічні аспекти філософічного думання», 1955 р.), П. Савчук («І. Франко, його життя і поетична творчість», 1957 р.), О. Воропай («Звичаї нашого народу», 1961 р.), Ч. Соболевський («Філософія виховання в американській культурі», 1962 р.).

У рамках академічно-педагогічного напрямку діяльності І. Мірчука, слід розкрити значення мислителя і як пропагандиста та популяризатора не лише української культури та української історії, а й українознавства загалом. Цей аспект спадщини вченого найкраще розкривається на фоні його праці в українських наукових установах, мова про які йшла вище. Завдання поширення знань про Україну серед якомога більшої кількості держав стало лейтмотивом усього життя мислителя. І. Мірчук прагнув вивести українську науку та культуру зі, здавалося б, безнадійного стану провінціалізму, спричиненого довголітнім пануванням радянської влади. Дуже влучно охарактеризувала І. Мірчука у цьому контексті Н. Полонська-Василенко, зауважуючи, що «увесь час він (І. Мірчук) був амбасадором української культури серед неукраїнського суспільства [...] Професор І. Мірчук був добрий промовець, а головне – він мав свій, властивий йому, чар. Чар української культури. До цієї ролі-амбасадора української культури пасували праці проф. Мірчука, присвячені українській культурі, які вийшли німецькою та англійською мовами. В значній мірі завдяки йому чужинецький світ в його найширших колах звик бачити в ньому амбасадора України, який вимагав для української культури місце в ряді вищих культур Європи, серед культур всього світу» [4, с. 255]. І. Мірчук послідовно доводив,

що протягом історії української держави прослідковувалася її ясна західна орієнтація. Попри своє геополітичне положення Україна ніколи не втрачала органічного зв'язку з культурними центрами Заходу, переносячи їхні ідеї на Схід. Отже, Україна була країною, яка уможливила зв'язок між культурами, будучи свідомою своєї приналежності до західного культурного світу та зберігаючи при цьому власну ідентичність.

У рамках популяризації та поширення відомостей і знань про Україну, її культуру, звичаї, традиції, фольклор, духовні особливості та специфіку світовідчуття українського народу, І. Мірчук провів титанічну роботу над підготовкою загальної енциклопедії про Україну в форматі підручника під назвою «Handbuch der Ukraine». Ця праця вийшла накладом Українського Інституту в Берліні 1941 року при співпраці з найвидатнішими українськими вченими, що на той час перебували в Німеччині. У Центральному Державному архіві вищих органів влади та управління ф.4158 («Український науковий інститут в Берліні»), оп.1, спр.9 були знайдені статті з німецьких газет, що містили схвальні відгуки німецьких мислителів та публіцистів про видану енциклопедію [7].

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує також праця «Ukraine and its people» [8], яка вийшла за редакцією І. Мірчука у 1949 році. Вона була написана англійською мовою і за форматом стала також енциклопедією українознавства, над якою працювали відомі фахівці української діаспори – З. Кузеля, Я. Рудницький, В. Кубійович, Р. Димінський, М. Антонович та інші. Прикметно зауважити, що хоча ця праця викликала жваве зацікавлення серед інтелектуалів Західної Європи, які посилалися на неї у своїх дослідженнях, оскільки іншої книги для всебічного ознайомлення зарубіжного світу з надбаннями українства на то й час не було взагалі, українські кола, зокрема політичні, спочатку не виявили до неї належної уваги [2, с. 17].

Підсумовуючи значення І. Мірчука в межах академічно-педагогічного напрямку його діяльності варто зазначити, що саме він вимагав чи не найбільше часу та творчих сил філософа. Найбільш активно цей вектор діяльності мислителя був представлений у останній, мюнхенський період його життя. Саме тоді він реалізовував велику кількість проєктів по відновленню діяльності УВУ та визнання його Баварським урядом.

Таким чином, проаналізувавши цінність історико-філософської спадщини І. Мірчука для вітчизняної філософської думки в контексті академічно-педагогічного напрямку діяльності мислителя, можемо зробити наступні **висновки**.

По-перше, спрямовуючим началом усієї діяльності мислителя була турбота за долю України та визволення її зі стану національно-культурного поневолення з одного боку, а з іншого намагання представити Україну як рівноправну європейську державу. До того ж І. Мірчук по праву вважається «амбасадором української культури», оскільки вимагав для культури українського народу чільного місця в ряді культур Європи та всього світу.

По-друге, академічно-педагогічний напрямок діяльності мислителя був доволі трудомістким і вимагав багато часу та уваги, що позначилося на видавничій діяльності вченого, адже не всі наукові шукання І. Мірчука знайшли своє втілення у друкованому форматі. Мислитель ще на початку своєї творчої праці брав участь у практично усіх академічних ініціативах, отримавши досвід організації наукового життя в діаспорі і до кінця життя сприяв українським молодим вченим, що також перебували в еміграції у їх науковій праці. Про результати академічної діяльності свідчить обрання І. Мірчука на посаду директора Українського Наукового Інституту у Берліні, декана філософічного факультету, проректора та ректора УВУ. Значення організаційно-академічної діяльності мислителя у житті цих освітніх установ важко переоцінити.

Література

1. *Бурім Д.* Перший період діяльності Українського наукового інституту в Берліні (1926–1931) (за матеріалами Берлінської державної бібліотеки Пруської культурної спадщини) / Д.Бурім // Пам'ятки. – 2011. – Т.12. – С. 157–172.
2. Збірник на пошану Івана Мірчука (1891–1961) : науковий зб. Т. 8 / за ред. О. Кульчицького. – Мюнхен ; Нью-Йорк ; Париж : Український Вільний Університет, 1974. – 311 с.
3. *Мірчук І.* Український науковий інститут у Берліні / І. Мірчук // Сьогодні і минуле : вісник українознавства. / гол. ред. З. Кузеля. – Мюнхен ; Нью Йорк : Заграда, 1949. – 150 с. – (Рік 3-й. Нова серія).
4. *Полонська-Василенко Н.* Слово над могилою ректора УВУ професора д-ра Івана Мірчука (4 травня 1961 року) / Н. Полонська-Василенко // Збірник на пошану Івана Мірчука (1891–1961) : науковий зб. Т. 8 / за ред. О. Кульчицького. – Мюнхен ; Нью-Йорк ; Париж : Український Вільний Університет, 1974. – С. 253–255.
5. *Стецюк В.* Професор д-р І. Мірчук / В.Стецюк // Збірник на пошану Івана Мірчука (1891–1961) : науковий зб. Т. 8 / за ред. О. Кульчицького. – Мюнхен ; Нью-Йорк ; Париж : Український Вільний Університет, 1974. – С. 255–262.
6. *Тарнашинська Л.* Місія посередництва (з нагоди 85-річчя Українського вільного університету) / Л. Тарнашинська // Слово і час. – 2006. – №12. – С. 62–66.

7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління, м. Київ. Ф.4158 Український науковий інститут в Берліні (УНІ), м. Берлін (Німеччина). 1936–1944 рр. Спр.9. 472 арк.

8. *Mirchuk I. Ukraine and its people* / I Mirchuk. – Munich : Ukrainian Free University Press, 1949. – 280 p.

1. Burim D. Pershij period diyal'nosti Ukraïns'kogo naukovogo institutu v Berlîni (1926–1931) (za materialami Berlîns'koï derzhavnoï biblioteki Prus'koï kul'turnoï spadshhini) / D.Burim // Pam'yatki. – 2011. – T.12. – S. 157–172.

2. Zbirnik na poshanu Ivana Mirchuka (1891–1961) : naukovij zb. T. 8 / za red. O. Kul'chits'kogo. – Myunkhen ; N'yu-Jork ; Parizh : Ukraïns'kij Vil'nij Universitet, 1974. – 311 s.

3. Mirchuk I. Ukraïns'kij naukovij institut u Berlîni / I. Mirchuk // S'ogochasne i minule : visnik Ukraïnoznavstva. / gol. red. Z. Kuzelya. – Myunkhen ; N'yu Jork : Zagrava, 1949. – 150 s. – (Rik 3-j. Nova seriya).

4. Polons'ka-Vasilenko N. Slovo nad mogiloyu rektora UVU profesora d-ra Ivana Mirchuka (4 travnya 1961 roku) / N. Polons'ka-Vasilenko // Zbirnik na poshanu Ivana Mirchuka (1891–1961) : naukovij zb. T. 8 / za red. O. Kul'chits'kogo. – Myunkhen ; N'yu-Jork ; Parizh : Ukraïns'kij Vil'nij Universitet, 1974. – S. 253–255.

5. Stetsyuk V. Profesor d-r I. Mirchuk / V.Stetsyuk // Zbirnik na poshanu Ivana Mirchuka (1891–1961) : naukovij zb. T. 8 / za red. O. Kul'chits'kogo. – Myunkhen ; N'yu-Jork ; Parizh : Ukraïns'kij Vil'nij Universitet, 1974. – S. 255–262.

6. Tarnashins'ka L. Misiya poserednitstva (z nagodi 85-richehya Ukraïns'kogo vil'nogo universitetu) / L. Tarnashins'ka // Slovo i chas. – 2006. – №12. – S. 62–66.

7. TSentral'nij derzhavnij arkhiv vishhikh organiv vladi ta upravlinnya, m. Kiïv. F.4158 Ukraïns'kij naukovij institut v Berlîni (UNI), m. Berlin (Nimechchina). 1936–1944 rr. Спр.9. 472 арк.

8. *Mirchuk I. Ukraine and its people* / I Mirchuk. – Munich : Ukrainian Free University Press, 1949. – 280 p.

Biletska V.V.

THE VALUE OF HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL HERITAGE OF I. MIRCHUK: ACADEMIC PEDAGOGICAL ASPECT

The article analyzes the value of the historical and philosophical heritage of I.Mirchuk for the native philosophical thought in the context of the academic and pedagogical direction of the thinker's activity. The author has shown that the key vector of the entire work of the philosopher was to care for the fate of Ukraine and to liberate it from the state of national-cultural enslavement on the one hand, and on the other hand to represent Ukraine as an equal European state. The paper proves that the realization of academic and pedagogical in conjunction with organizational-semi-latitudinal activity of I.Mirchuk was one of the leading aspects of the scholar's philosophical aspirations, since it occupied a significant amount of time and creative inspiration of the philosopher.

The article gives a list of scientific institutions, in which I.Mirchuk worked for a long time, as well as the positions he occupied. It has been determined that constant participation in virtually all academic initiatives gave the thinker an invaluable experience in organizing scientific life in the diaspora and leadership of scientific and educational institutions. The significance of I.Mirchuk for the activities of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin and the Ukrainian Free University has been revealed, and it was established that the philosopher combined an active academic and organizational work with a powerful pedagogical activity. Under the supervision of the scientist, such young scholars as D. Chyzhevsky, D. Buchinsky, Y. Koltun, A.Krotovil, Y. Boiko-Blokhin, B.Kurilas, E.Smalko, P.Savchuk, O.Voropay and Ch.Sobolevsky were habilitated.

Within the framework of the academic and pedagogical direction of I.Mirchuk's activity, the meaning of the thinker and as a propagandist and popularizer of not only Ukrainian culture and Ukrainian history, but also of Ukrainian studies as a whole has been revealed. According to the thinker, it was determined that Ukraine was a country that enabled communication between cultures, conscious of its belonging to the Western cultural world and while maintaining its own identity.

Надійшла до редакції 17.03.2018 р.

Іван Цихуляк

ЦИХУЛЯК Іван Михайлович – аспірант кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького Національного Університету імені Юрія Федьковича. Сфера наукових інтересів – філософські питання релігієзнавства та теології.

КОНЦЕПТ ПЕРСОНОЦЕНТРИЗМУ Ж.МАРІТЕНА В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОГО ВЧЕННЯ ЦЕРКВИ ПРО ЛЮДИНУ

Здобута Україною 25 років тому незалежність, реанімувала генетику політико-соціальної і націоідеологічної півкуль українського істеблішменту. Відтак, повернута до ясності та реалій суспільна свідомість, спровокувала чинники глибокого переосмислення стратегічності українського фактору в парадигмі світової політики та збудила ген провіденціоналізму в формуванні нової цивілізації. Процес урбанізації та глобальні системні переміни стали для українського елітарного та наукового товариства імперативом та викликом. Після того, як пострадянський культуркамф зійшов з голафової арени і втратив ідеологічну привабливість, під наростаючим авторитетом церкви державні інституції вимушені прорізати свідомість громадян такими поняття як особа, свобода, права, гідність, гуманність та озвучувати ці проблеми відтепер як пріоритетні.

Аналізуючи роль Церкви в контексті реконструкції ідеологічних парадигм, важливо пам'ятати, що українська нація перебуває на етапі транзиту від тоталітарної ідеології до розбудови демократичних засад. Від замкнутості й обмеженості до глобального співіснування та обміну соціальними дарами. Звідси випливає, що саме розумінням парадигми християнської концепції щодо людини визначається перспектива українського суспільства в світовій міжнародній панорамі. Про це дуже влучно зазначає професор Стенфордського університету Френсіс Фукуяма, демократичні перетворення в Україні є частиною глобального процесу боротьби за демократію з авторитаризмом і популізмом, тому успіх українців має велике значення не тільки для Європи, а й для світу в цілому [1].

Українська національно-політична думка завжди формувалась, в тому числі, на християнській аксіології, тому в умовах нових викликів вона тим більше вимушена апелювати до християнського наративу, філософії і, звісно, до соціальних церковних доктрин. Проте, слід розуміти, що «церква не збирається і не може підмінити Державу, видавати закони, організувати силові органи для забезпечення виконання законів. Церква не пише Конституції, хоча дуже вдоволена, коли Конституція Держави бере до уваги відповідальність перед Богом. Церква прагне до того, щоб ті, хто прислухається до її вчення, сповняли Божий закон, а це включає також послух усім людським законам, які не противляться Божому[2].

Ключові слова: *Суспільство, Католицька церква, соціальна доктрина, аксіологія, особа, милосердя.*

Визначальна роль церковних інституцій в розбудові української державної архітектоники та суспільно-підприємчої опінії щодо участі церкви в соціальних процесах «воздвигнули» її на відповідний п'єдестал. Відтак у громадському лексиконі, поруч понять «державна», «політика» появились і такі як «релігія», «Бог», «віра», «милосердя», «церква». Щодо термінології «церква», необхідно зазначити, що попри зростаючу суспільну вагу та довіру до даної інституції, її (тобто термінологію) вживають зазвичай для того, щоб висловити свою соціальну позицію чи релігійну прив'язаність. Незважаючи на те, що поняття «церква» здається людям доволі знайомим і майже зрозумілим, воно рідко використовується зі справжнім розумінням свого дефінітивного діапазону. На мою думку, таке явище спричинено тим, що в українському суспільному просторі сама церква далеко ще не стала тією інституцією, яка розв'язує не тільки загальні суспільні вузли, але більш головно та властиво, моральні питання індивідуального та особистісного рівня. Опитування суспільної думки виявили важливу закономірність: кількість переконаних, що церква може позитивно вплинути на суспільство, у кілька разів перевищує кількість тих, хто вважає, що вона може бути корисною для їхніх родин і для них особисто [3, с. 24–25]. Суспільна думка вбачає в церкві соціальну інституцію, що не несе відповідальності за діяльність держави й відповідно здатна вирішувати ті незліченні проблеми, що не під силу політичним режимам [4, с. 50].

Значимість церкви в умовах глобальної трансформації ідеологічних кон'юктур є надзвичайно привабливим питанням не тільки для ЗМІ чи суспільствознавців. Навколоцерковні теми стали всенародним читвом, предметом дискусій й суперечок. Як автор зазначу, бажання досліджувати ці питання, зародилось в мене не тільки як представника

«богословського цеху», але і як реакція на медійну, політикософську, соціальну й часто бездушну та індиферентну балаканину про Церкву як інституціональну сутність. Церковні питання стали «закускою» для «експертів» популістського і демагогічного жанрів.

В енцикліці Папи Бенедикта XVI «*Deus Caritas Est*», йдеться про те, що суть Церкви виявляється у потрійному завданні: проповідуванні Божого Слова (*kerugma-martyria*), здійсненні Таїнств (*leiturgia*) і вчинках любові (*diakonia*) [5]. Йдеться не тільки про ту любов, якою Бог обдаровує людство але й про ту любов, яка на горизонтальній площині оповиває людство. Церква як вчителька любові до Бога і виконавиця любові ближніх покликана реалізувати задум Спасителя через особу. «Бог бо так полюбив світ, що Сина свого єдиногородного дав» (Іван 3,16). Таким чином, церква ставить особу в епіцентрі свого служіння.

Поняттям «соціальна місія церкви» визначається широка як термінологічна так і понятійна гамма її природи, оскільки, потуги та дари церкви скеровані не тільки на духовні блага особистості та сотеріологічні аспекти, але і на її матеріально-соціальні основи й екзистенціалію. Мотивуючим фактором реалізації еклезіологічних проєктів соціального служіння є християнський феномен милосердя, альтруїзм і любов. Інструментарієм соціального евангеліє церкви є діяконія, як поєднання засобів і методів, що використовує церква задля добробуту та покращення життя людей.

У грецькому виразі діяконія – це один з чисельних способів служіння Богу, виконання Його заповідей та принципів блаженств. Один зі способів свідчення християнської віри та реалізація завіту любові. Маючи особливе розуміння людини як дару Бога, церква намагається служити людству в світлі Христової проповіді, а кожне з цих понять, відповідно, розкриває свій зміст шляхом суспільної практичної взаємодії.

Католицька церква голосом римських архиєреїв постійно нагадує про особливу місію церкви, яка полягає в служінні ближньому. Папа Франциск закликає церкву йти на периферії, щоб занести світло Божої любові й Божого милосердя всюди, де люди зазнають страждання, смутку й недолі: «Скільки ж ситуацій невпевненості й страждання у нинішньому світі! Скільки ж ран на тілі багатьох, які вже не мають більше голосу, бо їхній крик ослаб і згас через байдужість багатих народів. Церква покликана обмивати ці рани оливою потішення, перев'язувати милосердям і лікувати їх солідарністю й належною увагою. Не впадаймо в байдужість, яка принижує, у звичку, яка присипляє дух і не дозволяє відкрити новизну, у цинізм, який нищить. Розплющмо наші очі, аби побачити біду світу, рани стількох братів і сестер, позбавлених гідності. Відчуймо себе провокованими, чуючи їхнє воляння про до-

помогу. Наші руки нехай потиснуть їхні руки, притягнімо їх до себе, аби вони відчули тепло нашої присутності, приязні й братерства» [6].

З огляду на численні виклики в соціальній царині українського суспільства, Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, спираючись на соціальну доктрину Католицької церкви, та традицію УГКЦ, особливу увагу звертає на аспекти християнської діяконії, тобто на соціальному служінні церкви. У рамках реалізації програми «Жива парафія», Синод Церкви закликає кожную парафіяльну спільноту зосередити особливу увагу на діяконії як «зустрічі з живим Христом». На парафіяльному рівні церква володіє багатьма дарами й способами харитативного служіння. Відвідування та опіка хворих, допомога знедоленим й нужденним, захист сиріт та вдів, в'язничне служіння і медичне капеланство, миротворча діяльність. Тому Синод наголошує, що саме християни несуть відповідальність перед потребуючими, які живуть серед нас. А через діяконію та служіння ближнім соціальна доктрина церкви стає п'ятим Євангелієм, названим Соціальним, що втілюється на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Спектр та поле харитативної діяльності церкви, як видно, надзвичайно широкі. Враховуючи чисельні обставини, за яких держава усунулась від обов'язків захищати гарантовані Конституцією права і свободи громадян, дбати про добробут особи й суспільства, а також факти девальвації довір'я до державних інституцій, церква, не зволікаючи, взяла людину з її проблемами на свої рамена. Ні, не заради популяризації чи доброї громадської opinio, але тільки тому, що це завдання і є іманентною природою церкви. В Буллі «Misericordiae Vultus-Обличчя Милосердя» Папа Франциск пише: «Як же я прагну, щоб наступні роки були позначені милосердям, щоб виходити назустріч кожній людині, несучи добро та ніжність Бога. Нехай же всіх, віруючих і далеких від віри, зможе досягти бальзам милосердя, як знак Божого Царства, вже присутнього між нами» [7].

У східній літургійній традиції чин таїнства хрещення завершується настановою новоохрещеного а водночас і нагадуванням всім християнам: «Прийми оцю горіючу свічку і старайся у всьому житті твоєму просвічуватися світлом віри і добрих діл, щоб, коли прийде Господь, ти міг (або могла) світло вийти на зустріч Його зі всіма святими й увійти беззаборонно у чертог небесної слави Його і царювати з Ним в безконечні віки. Амінь» [8]. Таким чином, кожна людина уже в перших хвилин життя одержує особливе доручення – служити ближньому.

Милосердя, як зазначає Папа Франциск, має цінність, яка перевищує межі Церкви. Воно дозволяє нам увійти в стосунки з юдаїзмом та ісламом, які вважають милосердя одним із найбільш суттєвих атрибутів Бога [9].

Зі свого боку, філософія не має вибору. Вона приречена займатись людиною і комплексом питань, що з нею пов'язані: її народження й смерть, самотність і взаємодія у спільноті, прагнення, мрії та обов'язки, радощі з небезпеками. Європейська філософія дає про людину одне з найпрекрасніших визначень: «Людина є тільки тростина, найслабша у природі, але це тростина, що мислить. Щоб її розчавити, не треба озброюватися цілому всесвітові: одного випару, однієї краплі води досить, щоб її вбити. Але якби навіть усесвіт її розчавив, людина була б усе ж чимсь значно шляхетнішим, ніж те, що її вбиває, бо вона знає, що вмирає, і знає про ту перевагу, яку всесвіт має над нею. Всесвіт же про це не знає нічого. Отже, вся наша гідність полягає в мисленні. З цього треба нам виходити, а не з простору і часу, яких нам не наповнити». Ще більш влучно у «Думці» про людину висловився Блез Паскаль, називаючи її «метою речей».

Патерналістична концепція пострадянського розуміння людини, задекларованої в Конституції, поширюється тільки на її скелет та далеко не відповідає всім життєвим стихіям особи. Подібне розуміння не торкається нутра особистості, її теоцентричних, соціантропологічних та комунікативних потреб. В цьому контексті, процес соціалізації суспільства полягає не тільки в декларативному визначенні соціальних потреб населення, захисту прав та інтересів громадян, а засадничому визначенні ролі особистості та статусу самої особи.

Протягом століть, будучи маргінальною часткою «великого і сильного світу», Україна стикалася з ним здебільшого через призму чужих інтересів та іншої, політично більш розвинутої чужоземної свідомості. Швидкі та доленосні зміни європейських ідеологем на зламі століть створили досі нечувану можливість на входження України в міжнародне співтовариство. Створило якісно нову ситуацію для всебічного розвитку українського національного потенціалу, що вимагає й відповідної переорієнтації національних інтересів, починаючи з ледь не повної переорієнтації всієї системи суспільної свідомості.

Сьогодні дискусійно-аналітичні майданчики України демонструють чітке розуміння, що комунікація з великим світом не можлива без аксіологічної експертизи всього того, що охоплює поняття «євробренд» – культура, ментальність, фінансо-економічна політика. Соціальна привабливість, релігійний лібералізм, а також науково-технічна новизна. Необхідність такої прискіпливої уваги, зумовлена беззастережною відкритістю українського суспільства. Як стверджує історичний досвід, наратологія трансформованих найкращих державотворчих ідей, науково-формаційних концептів, соціогуманних доктрин (в тому числі) Західного світу на український ґрунт, рідко коли прижившись давали

відповідні плоди. Звідси випливають і труднощі, пов'язані не тільки з науково-пізнавальним, але і раціональним акультураційним фактором.

Розуміння цілісної аксіологічної панорами європейського суспільства саме в контексті тайнства особи, а не вибіркові контекстуальні аспекти, дають адекватне розуміння проблем гуманітаристики. Виховують високоефективну інкультураційну стійкість. Побожось сказати, що на першому місці, а скажу, серед передумов успішного розв'язання антропологічних конфліктів, ризиків та утопій в Україні є добра обізнаність у західній філософії, зокрема у такому напрямку як неотомізм, одним з найкращих представників якого є Жак Марітен.

Цей видатний католицький філософ і богослов, апологет неотомізму та критик новоєвропейського «антропоцентричного гуманізму», виявився одним із небагатьох філософів-систематиків, який під впливом енцикліки Лева XIII *Aeterni patris* (1879), зумів зробити внесок у всі основні філософські дисципліни - онтологію, історію філософії, етику, філософію релігії, філософську антропологію. Соціально-політична філософія Марітена одержала визнання на II Ватиканському Соборі (1962–1965). Ідеї цього геніального мислителя вирізились в соборній конституції «Про церкву в сучасному світі». На його праці Павло VI послався в енцикліці «Про прогрес народів» (1967). Як зауважує О.Маліновська, своєю творчістю Ж. Марітен долучився до томістського ренесансу, історична значимість якого полягає в тому, що представляє тривалу й прогресивну співпрацю Церкви й мирянського християнства, засновану на загальних принципах і живій традиції, ініціатором якого був Папа Лев XIII (1878–1903) [10].

Підвалини соціально-філософської концепції Марітена потрібно шукати в персоналізмі Томаса Аквінського, а самі погляди французького мислителя – розглядати в контексті аналізу праць християнських філософів і теологів (у тому числі й папських енциклік), що сприяли томістському відродженню кінця XIX століття.

Враховуючи вище наведене, слід зазначити, що соціальна політика Церкви, завдячуючи саме науковим здобуткам та надбанню західних філософів, охарактеризована сьогодні як безперервний життєвий процес, осердяма та ядром якого є особа (*persona*), що складає структуру і певним чином провідну лінію усієї соціальної доктрини Католицької Церкви. Трансцендентальна факторальність особи та соціокомунікативна гамма особистості для Церкви є визначальними при формуванні не тільки тез суспільної дискусії, але і визначенні самої природи діяльності та способів соціального обміну дарами.

Тривалий час католицизм не приймав ідей Марітена. Поняття «гуманізм», як сукупність певних позитивних світоглядів, з'являється в

офіційних документах тільки при понтифікаті папи Павла VI, насамперед у прийнятій II-м Ватиканським собором (1962-1965) конституції «Про церкву і сучасний світ». У цій конституції розрізняється два типи гуманізму, головним заданням гуманізму першого типу, який представляє церква, є «персоналізація», тобто встановлення таких суспільних відносин, що ґрунтуються на вченні католицизму, яке повинно допомагати у встановленні особистості та істинно людських відносин. Другий, який критикується церквою, – «новий гуманізм», характеризується як програма, яка відводить людей від віри, як доктрина, яка виходить з того, що заперечення Бога і релігії обумовлене необхідністю наукового прогресу та гуманізації суспільних відносин.

Починаючи з середини ХХ століття, теологи та філософи формують концепцію «християнського гуманізму», яка була специфічною реакцією церкви на зростання зацікавлення значенням суб'єкта, суб'єктивного фактора. Розвиток ідей «християнського гуманізму» можна побачити в енциклопедії «*Populorum progressio*» (1967). У ній Павло VI, звертаючись до праць Марітена, привертаючи увагу до поняття «повного гуманізму» (або, за Марітенем, інтегрального гуманізму), а єдино істинним проголошується гуманізм орієнтований на Бога і який виходить з принципу надприродного визнання людського щастя.

Як зауважує І.Матвієнко, говорячи про інтегральний гуманізм, Марітен мав на увазі необхідність цивілізації нового типу, в межах якої християнська віра поєднувалася з визнанням автономії світських інститутів, секуляризація яких не повинна привести до небезпечного змішання між ними [11, с.14]. Інтегральний гуманізм – це християнський гуманізм, який захищає ідею, що людина, як створена Богом істота з ним пов'язана і від нього бере свій початок. Марітен намагається інтегрувати первісні релігійні основи і багатозначність європейського гуманізму. Водночас він стверджував, що інтеграція не передбачає критичного ставлення до традицій гуманістичної думки та культури. Він високо оцінює особистісне начало, природні закони життєдіяльності людини, як вони були задані гуманістичною культурою з часів Ренесансу.

Особистість – це єдина реальність, яку ми пізнаємо і одночасно створюємо в середині нас самих. За словами І.Матвієнко, Марітен хоче показати, що людина займає законне місце в ієрархії божественного творіння [12]. І основною категорією його концепції є поняття персона – як повна індивідуальна субстанція духовного складу. Поняття персона стосується духовного світу людини, акцентує увагу Марітен. Персона – це те, що саме благодатне в людині. На думку французького філософа, особистість та персона має два значення: позитивний та негативний. Позитивний вказує на дві сфери обов'язків людини стосовно її тіла та душі. І

одночасно вони включають дві інші залежності від держави та від Бога. Людина має піклуватися про задоволення своїх земних матеріальних потреб, але і тією ж мірою обов'язком є, і задоволення власних духовних потреб. Як соціальна одиниця людина підкорена державі, поєднана з іншими людьми суспільно-економічними зв'язками, але персона залежить тільки від Бога і підкорена йому. Негативний зміст полягає в тому, що людина як одиниця, як член суспільства і держави є чимось нижчим ніж персона, чий потреби та обов'язки найважливіші. Земний порядок є підпорядкованим до духовного порядку, персона значніша ніж проста людина, адже вона і вище людини на духовному рівні.

Соціальний підтекст поглядів Марітена на людську істоту закладений в основу багатьох програм сучасної християнської демократії. Людську особистість (яку Марітен відрізняв від індивідуальності) він уважав більш онтологічно значимою, аніж будь-яке соціально-політичне утворення, оскільки вона володіє субсистентною душею, що причетна до вищого буття. Інтегральний гуманізм розглядає людину в цілісності її природного та надприродного буття, а її свободу – як органічну єдність людського та божественного.

Християнство, на думку Марітена, полягає не в реалізації програм, чи в підтриманні внутрішньої культової напруги. Інтегральний гуманізм Марітена – це новий гуманізм, що ґрунтується на новому розумінні християнства Ідеалом якого є Христос. Як пише Святий Павло: «хто в Христі, той нове творіння». (2 Коринтян 5:17). Коли творіння є в Христі, воно є «учасниками Божественної природи» (пор. 2 Петра 1:4). Це нове християнство, вже не винятково сакральне, а секуляризоване, що поєднує в собі божественне і земне. Християнство, представники якого вибрані «покликані від світу». Через участь в Божественній природі – переображені, і повернуті у світ, що бути в ньому «світлом» та «сіллю».

Суспільна значимість та сутність людини виявляється через її діяльність. Папа Іван Павло II неодноразово підкреслював, що людина визначається через «дію», що діє вона завжди «свідомо» і «морально», що діяльність людини має бути активною. Неотоміст у своїй переважній більшості всяку бездіяльність і пасивність (в тому числі, й соціальну) тлумачать як зло, оскільки людина, на їх думку, покликана до співпраці і співробітництва з Богом. Католицькі теологи й філософи вважають, що пояснити природу людини і міру її соціальної активності надзвичайно важко, і тут не можна дати якоїсь однозначної не-суперечливої відповіді. У Конституції «Про церкву в сучасному світі», прийнятій II Ватиканським собором, людину визначено як «невідому істоту», загадку, яку неможливо розв'язати, а Марітен називав особистість «величезною метафізичною таємницею».

До проблем українського національного простору, які можна визначити як ключові та потребують невідкладного вирішення, звісно належать проблеми економіки, медицини, освіти тощо, та, в першу чергу, це проблеми людської особистості, її взаємовідносин та місця в суспільстві. Визначення людини та її сутності не може обійтися без цих понять. Як говорив Арістотель: «людина поза суспільством або звір або бог». Марітен намагався показати, що людина не тільки є коронуючим вінцем семидневного дієвого акту Бога, але й займає законне місце в ієрархії божественної природи та Божої економії.

Проблематика пов'язана з особою, її гідністю та правами стає вельми актуальною для нашої держави на етапі розбудови християнської демократії та становлення громадянського суспільства. В час формування концепту взаємовідносин поміж Державою та Церквою, важливість яких полягає в збереженні як інституціональної субординації так і розумінні притаманних для обох ідентифікаційних творчопредметних ознак, віссю яких є особа.

Об'єктивно оцінюючи національно-творчу, консолідуючу, просвітницьку, етико-моральну та психоемоційну роль християнської соціальної доктрини, як висновок, слід констатувати, що протягом історії людства вона виконувала роль історичного зв'язківця, передаючи за допомогою звичаїв, моральних настанов життєвий досвід людей, рівень духовної культури, виступаючи синтезом культурних традицій.

Література

1. Фукуяма: Перемога України над популізмом має значення для Європи. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/03/30/7176236/>
2. Звернення Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних та всіх людей доброї волі про завдання християнина в сучасному суспільстві. https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/33839/
3. Єленський В., Перебенюк К. Релігія. Церква. Молодь. – К.: А.Л.Д., 1996. – 160 с..
4. Шведов В. Религия и политика // Международная жизнь. – 1992. – № 5. – С. 48–59.
5. Бенедикт XVI. Deus caritas est (Бог є любов) / Енцикліка про християнську любов. – Львів: Комісія соціальної комунікації, Комісія «Справедливість і мир» УГКЦ, 2006. – 32 с.
6. Булла «Misericordiae vultus», 15. http://news.ugcc.ua/documents/bulla_misericordiae_vultus_oblichchya_miloserdy_76220.html
7. Булла «Misericordiae vultus» («Обличчя милосердя»). Режим доступу: http://news.ugcc.ua/documents/bulla_misericordiae_vultus_oblichchya_miloserdy_76220.html

8. Літургійні переклади УКГЦ, чин Хрещення. gcc-littexts-ukr.blogspot.com/2012/11/blog-post_94.html

9. Булла «Misericordiae vultus», 23. http://news.ugcc.ua/documents/bulla_misericordiae_vultus_oblichchya_miloserdya_76220.html

10. *Маліновська О.С.* Демократія чи ліберальна пермісивність? Аналіз суспільних ідей Ж.Марітена / О.С. Маліновська // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2003. – Вип. 5. – С.141–147.

11. *Матвієнко І.С.* Філософське осягнення людини: інтегральний гуманізм Ж.Марітена та гуманістична етика Е.Фромма / І.С.Матвієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2010. – № 99. – С.14.

12. *Матвієнко І.С.* Католицький персоналізм Жака Марітена / І.С. Матвієнко / [http://elibrary.nubip.edu.ua/19270/1/Матвієнко Ірина Сергіївна стаття 2](http://elibrary.nubip.edu.ua/19270/1/Матвієнко_Ірина_Сергіївна_стаття_2).

1. Fukuâma: Peremoga Ukraïni nad populizmom maê znaçennâ dlâ Êvropi. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/03/30/7176236/>

2. Zvernennâ Episkopiv Uraïns'koï Greko-Katolic'koï Cerkvi do vîrnih ta vsih lûdej dobroï voli pro zavdannâ hristiânina v sučasnomu suspil'stvi. https://risu.org.ua/ua/index/resourses/church_doc/ugcc_doc/33839/

3. Êlens'kij V., Perebensûk K. Religîâ. Cerkva.Molod'. – K.: A.L.D., 1996. – 160 s.

4. Švedov V. Religîâ i politika // *Meždunarodnâ žizn'*. – 1992. – # 5. – S. 48–59.

5. Benedikt XVI. Deus caritas est (Bog ê lûbov) / Enciklika pro hristiâns'ku lûbov. – L'viv: Komisiâ social'noï komunikacii, Komisiâ «Spravedlivist' i mir» UGKC, 2006. – 32 s.

6. Bulla «Misericordiae vultus», 15. http://news.ugcc.ua/documents/bulla_misericordiae_vultus_oblichchya_miloserdya_76220.html

7. Bulla «Misericordiae vultus» («Obliččâ miloserdâ»). Režim dostupu: http://news.ugcc.ua/documents/bulla_misericordiae_vultus_oblichchya_miloserdya_76220.html

8. Літургійні переклади УКГЦ, чин Хрещення. gcc-littexts-ukr.blogspot.com/2012/11/blog-post_94.html

9. Булла «Misericordiae vultus», 23. http://news.ugcc.ua/documents/bulla_misericordiae_vultus_oblichchya_miloserdya_76220.html

10. *Маліновська О.С.* Демократія чи ліберальна пермісивність? Аналіз суспільних ідей Ж.Марітена / О.С. Маліновська // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2003. – Вип. 5. – С.141–147.

11. *Матвієнко І.С.* Філософське осягнення людини: інтегральний гуманізм Ж.Марітена та гуманістична етика Е.Фромма / І.С.Матвієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2010. – # 99. – С.14.

12. *Матвієнко І.С.* Католицький персоналізм Жака Марітена / І.С. Матвієнко / [http://elibrary.nubip.edu.ua/19270/1/Матвієнко Ірина Сергіївна стаття 2](http://elibrary.nubip.edu.ua/19270/1/Матвієнко_Ірина_Сергіївна_стаття_2).

Tshylyak I.M.

**PERSONS IN THE CONTEXT OF THE EXCEPTIONAL MEASUREMENT
AND PHILOSOPHICAL PERSONAL CERTISMISM OF J.MARITEN.**

Analyzing the role of the Church in the context of the reconstruction of ideological paradigms, it is important to remember that the Ukrainian nation is at the stage of transit from totalitarian ideology to the development of democratic principles. From isolation and limitation to global coexistence and exchange of social gifts. It follows that the understanding of the paradigm of Christian values is determined by the prospect of Ukrainian society in the world's international panorama. Ukrainian national-political thought has always been formed, including in the Christian axiology, therefore, in the face of new challenges, it is even more compelled to appeal to Christian ideology, philosophy and, of course, to social church doctrines.

Considering the actual social issues of the Church, the author takes as the basis the concept of the integral humanism of Maritzen, transplanted into the ethical and moral ground of the social doctrine of Catholicism. Presented by this French thinker, the concept of the person as a work of God, laid the basis for the social thoughts of the Ecumenical Patriarchs and served as the basis for the transformation of Christian social thought. Became in the broad sense of the revival of the man himself. Her dignity, and mainly the renaissance of her divine origin and socio-anthropological interaction.

Independence gained 25 years ago by Ukraine, resuscitated the genetics of the political, social and national-ideological hemisphere of the Ukrainian establishment. From this, consciousness turned into clarity and realities, provoked the possibility of a profound rethinking of the strategic factor of the Ukrainian factor in the paradigm of world politics and stirred up the gene of the rulingist in the formation of a new civilization. The process of urbanization and global systemic changes have become an imperative and challenge for Ukrainian scientific societies. Post-Soviet culturally, coming down from the goliath arena, has lost its ideological attractiveness and under the growing authority of the Church, state institutions are forced to cut off the consciousness of citizens with such concepts as person, freedom, law, dignity, humanity and voice these problems from now as priority.

Understanding the integral axiological panorama of European society is precisely in the context of the sacrament of the individual, rather than selective contextual aspects, giving an adequate understanding of the problems of humanitarianism. Highly effective inculturation resistance is raised. I am afraid to say that in the first place, and I will say, among the prerequisites for the successful resolution of anthropological conflicts, risks and utopias in Ukraine, there is a good awareness of Western philosophy, in particular in such a direction as Neo-Thomism, one of Jacques Marithen's most striking representatives.

Key words: society, Catholic church, doctrine, axiology, person, mercy.

Надійшла до редакції 26.01.2018 р.

УДК 342.34(477) «712»

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296492>

[orcid.org/ 0000-0001-7634-1168](https://orcid.org/0000-0001-7634-1168)

Петро Кравченко, Анатолій Мельник

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович – доктор філософських наук, професор, декан історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, проблеми сучасної політичної культури.

МЕЛЬНИК Анатолій Іванович – доктор філософських наук, заслужений працівник освіти України. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, політична культура суспільства.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ

Стратегія демократичного розвитку полягає в утвердженні демократичних цінностей, збалансованої й ефективною взаємодії гілок влади, подоланні конфліктності суспільства, вирішенні економічних проблем. Найголовніше завдання нинішнього моменту – це оптимізація процесу створення демократичної, народної влади, яка була б єдиною у відстоюванні докорінних українських інтересів у внутрішній і зовнішній політиці, поєднувала б національний і світовий досвід демократизації суспільного життя. Основне питання демократизації українського суспільства – це створення сприятливих умов реалізації прав і свобод людини з одночасним виконанням її обов'язків.

Ключові слова: бюрократизація управління, влада, досвід, закон, історія, політична і правова культура, стратегія розвитку.

Сьогодні Україні вже не можна посилаючись на тяжке минуле і на невизначене майбутнє. Майже три десятка років вона сама господар своєї історичної долі. Але до цього часу в країні працюють радянські стереотипи про щасливе життя в СРСР, незважаючи на десятки мільйонів закатованих, на голодне і холодне життя, на відсутність якісного одягу, житла тощо. До цього часу ідеологічно не визначено, яку ж державу ми будемо, немає стратегії розбудови незалежної держави.

© П. А. Кравченко, 2018

Анексія Росією Криму, затяжна війна на сході України та внутрішні конфлікти дестабілізують політичне, економічне і культурне життя.

Україна не може подолати негативне минуле, як, наприклад, країни Прибалтики, хоча причини падіння СРСР очевидні: неефективна економіка, низький рівень життя, тоталітарний політичний режим, який проводив терористичну політику по відношенню до свого народу, ілюзорна, утопічна ідеологія, яка обіцяла те, що нездійснене: рай на Землі без усяких реальних підстав. Якби сучасний український громадянин прочитав рішення XX – XXI з'їздів КПРС, він би багато сміявся. На кінець 80-х років XX століття нам обіцяли в усіх сферах безкоштовний достаток, і «комуністичну людину», а маємо дикий капіталізм, дезорієнтовану людину і величезний відтік молоді на захід з метою пошуку кращої долі та роботи.

Так звана «свідома розбудова комунізму» не відбулася не тільки тому, що більшовицька бюрократія стала новим правлячим класом, який експлуатував народ і державу, не тільки тому що «соціалістична держава» виснажувала себе в експорті «пролетарських революцій», не тільки тому, що соціалістична економіка виявилася неефективною, а й ще тому, що народ не став справжнім творцем своєї історії, а ідеологія, яка це обіцяла, виявила свою практичну неспроможність. Тут ми розглядаємо ідеологію не тільки як сукупність міфів, утопій, що живлять прогресистські утопічні проекти перебудови суспільного життя, але й як форму реальної духовної мотивації практичної діяльності з реалізації позитивних цінностей рівності, справедливості, які частково проповідував марксизм-ленінізм.

Але історично вийшло так, що у всіх формах «соціалістичного» тоталітаризму, соціального романтизму, прожектерства утопія бере гору над раціонально-практичним змістом у поглядах на історію, інтерпретує історію у своїх цілях, орієнтує діяльність людей на здійснення красивого, але не реального майбутнього. На нашу думку, соціалістичну систему розвалили не стільки імперіалісти, і зовсім не Б. Єльцин, Л. Кравчук і С. Шушкевич. Вона програла змагання з капіталістичною системою і розвалилася. Під вагою своїх власних проблем, які розв'язати у принципі не могла. Зовнішній фактор – глобальне протистояння США і СРСР – відігравав другорядну роль, хоча й важливу (Див.: М.В.Попович. Червоне століття) [1].

Аналізуючи причини розвалу соціалістичної системи, слід відзначити, по-перше, СРСР стратегічно програв капіталістичним США та їхнім союзникам не тому, що у соціалістичного табору було менше матеріально-технічних ресурсів і був гірший людський матеріал. А тому, що, як ми підкреслили раніше, була неправильна суспільна

теорія, яка лежала в основі економічної і політичної стратегії. Комунізм – це не тільки ідеологічна утопія, але й економічна, політична, моральна. По-друге, наука в СРСР, особливо суспільна, була зорієнтована не на реальні потреби та інтереси населення, а на ілюзорні – перемоги в світовій революції. Тому суспільне виробництво головним чином було зорієнтовано на військову перемогу, а не на перемогу за рівнем життя населення. По-третє, розвал соціалістичного табору в той же час не призвів до науково вивірених стратегій постсоціалістичних країн ні в економіці, ні в політиці, ні в духовно-культурних сферах. Усі країни, в тому числі Україна, важко шукають шляхи в майбутнє, а деякі з них до цього часу знаходяться в ситуації вибору стратегій розвитку. По-четверте, українське суспільство зі скептицизмом оцінює результати функціонування ринкової економіки в країні, особливо результати розподілу власності між членами суспільства і рівень диференціації в рівні доходів громадян. Держава значною мірою регулює рівень доходів, особливо рівень зарплат, пенсій, стипендій, допомоги соціальним аутсайдерам і тимчасово непрацюючим громадянам. Ці проблеми піддані детальному аналізу Л.Г.Лук'яненком у праці «Де ти, доле України?» [2].

Отже, хоч ринок, безумовно, є могутнім і ефективним механізмом погодження індивідуальних інтересів, однак регулююча функція поки що не зовсім правової, соціальної держави суттєво не знижується, особливо в площині «суспільство – держава – особа» і в сфері соціальних відносин. Регулююча функція держави зберігається і в розвинених суспільствах, і в так званих суспільствах перехідного типу. Наприклад, найбільш успішні в економічному розвитку постсоціалістичні країни – Польща, Угорщина, Чехія, Словачія, Хорватія, Словенія, незважаючи на ліберально-ринкову риторику більшості теоретиків, скеровують 40-45% на соціальні цілі.

Закономірне питання: яке відношення ці тези мають до економічних, політичних і культурних реалій в Україні? Безпосереднє. Так, у нашому суспільстві попередні роки спостерігалось економічне зростання, стабілізувалася фінансова сфера, почав повільно зростати життєвий рівень населення. Але вал економічної кризи, революційні події та війна, відкинули економіку нашої держави на багато років назад. Це зайвий раз підтверджує наявність нестабільності та складних внутрішніх проблем і протиріч в Україні.

Практика показує, що Україна виявилась найбільш вразливою за наслідками сучасної кризи. Одною з причин цього, на нашу думку, є величезний розрив між теорією і практикою, небажання політичної еліти прислуховуватися до еліти наукової, відсутність у політичному істеблішменту державної волі, патріотизму, наполегливості у впрова-

дженні політичних і економічних реформ. Проаналізувавши сучасну соціально-політичну та економічну ситуацію в Україні можна справедливо констатувати: 1) Україна переживає глибоку соціально-економічну та політичну кризу; 2) Україна завершила перший етап проголошення незалежності, але запізнилася з переходом до етапу соціально-економічного влаштування; 3) Україна не має цілісної та ефективної системи влади; 4) перед Україною гостро стоїть проблема вибору форм державного правління; 5) Україна як держава не стала органічною системою; 6) Україні не вдалося уникнути «дитячої хвороби» державності; 7) Україна не визначилася з концептуальними засадами подальшого суспільного розвитку. Окрім того, визначається тенденція посилення соціального напруження та настроїв невпевненості і зневіри.

Можна висновувати, що, на жаль, актуальність вище зазначених проблем залишається для України майже незмінною.

Особливе занепокоєння викликає рівень демократії в суспільстві, розвиток освіти, науки, культури, медицини, які теж недостатньо розвинені. Невирішені економічні, політичні, освітянсько-наукові і культурні проблеми не дозволяють сьогодні оптимістично оцінювати ситуацію в Україні і вимагають прийняти скореговані стратегічні рішення в різних сферах суспільного життя. При цьому визріла думка більшості економічних, політичних і духовних еліт, що такі рішення будуть ефективними тільки у випадку: а) збереження стабільності в країні; б) консолідації нації на базі пануючих у суспільстві уявлень про внутрішньополітичні і зовнішньополітичні цілі; в) при достатній політичній волі всіх гілок влади; г) при сприятливій щодо України міжнародній ситуації. Більшість цих умов існує реально.

В економічній сфері ліберальна стратегія реформ не повинна суперечити створенню «мережі соціальної безпеки», щоб не допустити дарвінівської боротьби за існування. Тому соціальна політика держави повинна бути помітною і результативною. «Тіньова економіка», переведення величезних коштів у офшори, корупція, розкрадання державної і колективної власності повинні бути якщо не подолані, то суттєво зменшені. Але, безумовно, повинна бути подолана мораль, яка схвалює ці негативні явища: «усі крадуть!»

Бажано, щоб була досягнута згода щодо пріоритетів розвитку. Кожен із представників влади, опозиції, науки й освіти має право дотримуватись будь-яких ціннісних установок щодо шляхів розвитку. Але некоректною є позиція, коли з ідеологічних міркувань одному шляху розвитку приписуються всі «плюси», а іншому – усі «мінуси». Надмірна ідеологізація й політизація економічних стратегій – хибна позиція. Це відомо всім поміркованим людям і перевірено історичною практикою.

Важливо також розуміти, що модернізація України не може відбуватися без модернізації держави, без реформування законодавчої, виконавчої і судової влад.

Так, у попередні роки політичний розвиток здійснювався під впливом трьох установок:

- зміцнення ролі президента в системі влади й у проведенні зовнішньої політики;
- відведення Верховній Раді й політичним партіям другорядної ролі;
- обмеження повноважень регіональних органів влади й органів самоврядування в економічній і політичній сферах.

Це забезпечувало політичну стабільність у країні, але не сприяло розвитку демократії. Тому ці проблеми були предметом широких дискусій як між владою й опозицією, так і в середині владних і опозиційних структур.

Після президентських виборів і подій навколо парламентських виборів дискусія частково згасла, хоча деякі питання залишилися не вирішеними теоретично й практично.

По-перше, у загальному плані досягнуто згоди, що потрібен перерозподіл повноважень між Президентом, Урядом і Верховною Радою України. Але є велика різниця в підходах політичних партій, науковців, груп політичних еліт на межі цього перерозподілу. Крім того, є група депутатів Верховної Ради, які вважають, що голосування по політичній реформі не відповідало Конституції України, оскільки не було здійснено постатейне голосування й зміни до Конституції голосувалися в пакеті з доповненнями до Закону «Про вибори Президента України».

По-друге, законодавчо не визначені функції різних інститутів центральної й регіональної влади, а також до цього часу не діє Закон «Про місцеве самоврядування».

По-третє, правова реформа загальмувала. Без неї модернізації держави не досягнути.

Повноцінна і чесна політична конкуренція є основою демократії і важливим стимулом суспільного розвитку. Причому конкуренція не стільки окремих осіб, скільки проектів суспільного розвитку. Без цього держава не зможе бути мотором модернізації країни. Отже, суспільству потрібно зрозуміти, що держава не може бути невирішеною проблемою країни, вона повинна стати засобом розв'язання проблем модернізації країни. Провідна роль держави в модернізації процесів у постсоціалістичних країнах залишається, оскільки активність інститутів громадянського суспільства є невисокою і вони не можуть стати флагманами реформ.

При оцінці поточної ситуації в країні й перспектив її розвитку нам треба системно подивитись на долю існуючої Конституції України. Чи забезпечує вона необхідну модернізацію держави?

За оцінками вітчизняних і зарубіжних експертів вона є однією з найкращих у Європі. При всіх своїх недоліках вона дозволяє модернізувати державу, забезпечити гарантії основних прав і свобод громадян і ефективну діяльність органів влади. Крім того, не варто забувати, що в країні з нестійкою традицією ставлення до права усталеність основного закону – самостійна політична й правова цінність. Тому зміни в Конституцію України варто вносити обережно й виважено.

Потрібна додаткова дискусія про форму республіки й оптимальну формулу взаємодії гілок влади. До того ж в дискусії повинні брати участь не тільки депутати Верховної Ради, а й весь народ. Тут можливі плебісцити й референдум з окремих питань конституційних змін. Але усі рішення і закони на користь вимоги визнавати чи не визнавати певний політичний режим як добрий і справедливий повинні бути легітимними. Процесом визнання загальної прийнятості тієї чи тієї політичної організації суспільства є легітимація (Див.: Є.К.Бистрицький. Легітимація як дієве філософське поняття) [3].

Одним із завдань модернізації держави є приборкання української бюрократії в центрі й регіонах. Тут потрібні не тільки гасла і заклики, а й відповідні закони і заходи ефективного контролю. Потрібні ефективні закони про опозицію, про лобізм та інші.

Але і сьогодні очевидно, що не достатньо механізмів формування Кабінету Міністрів України спільними зусиллями Президента і Верховної Ради, особливо при наявності більшості в парламенті. А щоб таку більшість формувати, мабуть, 5% прохідний бар'єр політичних партій може виявитися занижким. Наприклад, у Росії прохідний бар'єр є на рівні 7%, що дає змогу більш ефективно структурувати парламент.

Найбільш ефективні політично однорідні уряди, які долають політичну і відомчу роз'єднаність правлячих груп еліти, розробляють урядову політику на основі партійних програм. Але сьогоднішня реальність України – це коаліційний уряд, з усіма його перевагами і недоліками. Головним завданням у цьому випадку є – не допустити протистояння уряду і парламенту, уряду і президентської адміністрації, зберігати коаліційну дисципліну, не допускати серйозних розходжень в оцінці перспектив країни між фракціями, які входять до парламентської більшості.

Варто зазначити, що важливою проблемою законодавчої і виконавчої влади є адміністративна реформа. Тут багато невирішених питань на центральному і регіональному рівнях, особливо через розхо-

дження національного інтересу та інтересів бюрократії. Нація зацікавлена в оптимізації територіального поділу країни, системи управління. Бюрократія хоче залишити все так, як є. У радянські часи ці проблеми вирішувалися волюнтаристськи. Сьогодні потрібні інші підходи – демократичні. Але й розгулу демократії тут не повинно бути. Національний інтерес, оптимізація систем управління країною – це фактори, які повинні бути на першому місці. Потрібна системна корекція законодавства про регіони, про місцеве самоврядування, потрібна політична воля парламенту й уряду, їх безпосередня соціальна відповідальність в проведенні виваженої адміністративної реформи, щоб стратегічно розв'язати проблему (Див.: А.М.Єрмоленко. Соціальна відповідальність як основна цінність інституалізації сучасного суспільства) [4].

Безумовно, ми окреслили лише частину проблем, які треба вирішити, щоб модернізувати державу. Це іноді особиста точка зору дослідника. Тим більше, що дискусія з цих проблем в Україні йде постійно і кожен має право висловити свою точку зору, тим більше в дослідженнях, які відносяться до визначення шляхів історичного розвитку.

Важливим і небезпечним фактом теперішнього суспільного розвитку є відсутність стратегічного соціального замовлення на розвиток суспільствознавства. Якщо ж суспільствознавство розвивається хаотично, то не існує наукового забезпечення реформ. Тому все частіше в ЗМІ піднімаються питання щодо перспектив розвитку суспільної науки в Україні, ролі науки й освіти в здійсненні сучасної модернізації України.

Хоча якщо залишити в стороні корпоративні дискусії в науці, боротьбу за адміністративні «крісла», то можна констатувати: 1) природничі науки ще в ХХ ст. не тільки довели практичне значення наукового знання, але й інтелектуально, і матеріально перетворили світ. Суспільство в глобальному масштабі має замовлення на нове наукове знання, але не в Україні, і наскільки може оплачує його; 2) суспільні науки теж довели свою практичну значимість, коли забезпечили Заходу перемогу в «холодній війні». Є потреба їхнього розвитку і в Україні, якщо ми дійсно хочемо збудувати демократичну, правову, соціальну та інформаційно вільну державу і перемогти у війні на сході України.

Дійсно, існує багато проблем, пов'язаних з новими організаційними технологіями в науці, потрібно більш ґрунтовне фінансування науки, зокрема і суспільної, але поки що держава не може, а інколи не бажає надати потрібне фінансування науці. Щодо оптимізації організаційних форм наукових досліджень, то тут держава може спонукати наукове співтовариство до реформ більше фінансовими засобами через держзамовлення, законодавством і менше командами «шикуйся» або «розійтись».

На початку ХХІ ст. потреба на нове знання, на інновації в матеріальному і духовному виробництві стала життєво необхідною. Суспільство, держава, які розвивають освіту і науку, швидко прогресують. Які не розвивають – стають науково-технічними та інтелектуальними аутсайдерами, сьогодні освіта і наука – головний цивілізаційний фактор. Хто з політиків України не розуміє цього, той не розуміє перспективи країни (Див.: Кайку Мічіо. Майбутнє розуму. Наукові спроби досягнути, вдосконалити і підсилити інтелект) [5].

Нова українська влада, в переважній більшості, орієнтується на помірковану (інколи мляву) стратегію підтримки освіти і науки, хоча інколи і звучать слова, що освіта і наука є пріоритетами державної політики. Кожний новий уряд заявляє, що в наступні роки планується значно покращити фінансування освіти і науки. Такі заяви свідчать, що дійсно визріла проблема нового підходу не тільки до природничих, але й до суспільних наук. Суспільство і держава готові піти на їхнє більш масштабне фінансування. Але тільки у випадку, коли вони готові виконувати великі й актуальні практичні проекти. Будь-якому сучасному демократичному суспільству фундаментальна (теоретична) суспільна наука потрібна, але ще більш потрібне наукове обґрунтування економічної, політичної, правової й адміністративної реформ, потрібні практичні рекомендації у сферах внутрішньої й зовнішньої політики.

Внутрішня організація науки, взаємозв'язок університетів, НАН України і галузевих академій, кадрове оновлення в науці – усе це повинно вирішити саме наукове співтовариство. Але, безумовно, за допомогою держави, яка зацікавлена у створенні, підтримці і розвитку інституційно стабільних і ефективних наукових колективів. Без критеріїв ефективності суспільної науки нам не обійтися. А такими критеріями можуть бути тільки практична ефективність і гуманістичність.

Суспільні науки, на нашу думку, повинні жити на умовах накопичення і розвитку раціонального знання, а не ірраціонального. Тому треба досить критично ставитись до псевдонауковців. Розуміння істинного значення суспільної науки прийде обов'язково, але й самі науковці повинні довести, що вони потрібні й ефективні.

При цьому науковці повинні переглянути деякі свої позиції. В першу чергу це стосується критичного ставлення до можливостей наближення до істини, розуміння того, що істина відносна на кожному історичному етапі, хоча можна прагнути наблизитись до абсолютної істини. І не треба притримуватися наукової догми про існування «істинної побудови українського суспільства», наводячи деякі історичні ідеалізовані приклади. Слід розуміти, що не була ідеальною демократією Запорізька Січ, не була ідеальною держава Б. Хмельницького.

Сьогодні стоїть завдання розбудови демократичної, соціально-правової держави – України – через розуміння і критичне ставлення до минулого і сьогодення. У суспільній науці необхідно виробляти фундаментальні й утилітарно-прикладні знання, щоб реалізувати цей історичний проект (Див.: П.А.Кравченко. Ідетичність та національна історична освіта) [6].

Варто підкреслити також, що стратегія демократичного розвитку України – утвердження демократичних цінностей, збалансованої й ефективної взаємодії гілок влади, подолання конфліктогенності суспільства. На це повинна бути зорієнтована громадська думка і діяльність еліти.

Демократичний шлях розвитку України – це не чергова модель передвиборчої стратегії й не інтерес однієї частини політичної й духовної еліти країни. Це цивілізаційний процес об'єктивного характеру. Історія світу і Європи після Другої світової війни свідчить: по-перше, демократизація процесів внутрішньополітичного й зовнішньополітичного життя країн, регіонів, усього світу – це глобальна тенденція розвитку людської цивілізації; по-друге, нові країни, особливо ті, які пройшли етап тоталітаризму, досягають найбільших успіхів якраз через демократизацію суспільного життя в політиці, економіці, культурі; по-третє, значна частина конфліктів у країні, нерозв'язаних проблем в економіці, політиці та культурі породжена гальмуванням процесів демократизації.

Стан демократії в Україні не може задовольнити ані демократично орієнтованих політиків, ані український народ, ані міжнародні організації, які спостерігають за становленням України як сучасної держави і які бажали б бачити нас у колі демократичних країн. Дійсно, наші досягнення в цій сфері ще досить скромні. Свобода слова зупинилася на етапі свободи простого говоріння й взаємних образ, права людини реально не гарантовані владою, судом та іншими правоохоронними органами, громадянське суспільство маловпливове. Навіть ЗМІ втрачають роль захисника прав і свобод громадянина. Виникають питання: чому у нас такий стан демократії? що заважає утвердженню демократичних цінностей в Україні? Чому багато статей, розмов, інтерв'ю про демократію, а народ сприймає владу як антидемократичну, інколи навіть як антинародну? Без відповіді на ці питання важко робити наступні кроки в демократизації суспільного життя.

В першу чергу слід констатувати, що в Україні на сьогодні низька ступінь демократичності, а відповідно й ефективності системи влади. Різні гілки влади по-своєму трактують національні інтереси, конфліктує між собою за політичний і економічний вплив на суспільні про-

цеси, нерідко з різних позицій тлумачать наші інтереси перед зарубіжними партнерами. Недостатньо демократична, розколота влада не може повести за собою народ на досягнення нових історичних рубежів, не може створити позитивний імідж України у світі. Отже, найголовніше завдання сьогодення моменту – це продовження процесу створення демократичної, народної влади, яка б була єдиною у відстоюванні докорінних українських інтересів у внутрішній і зовнішній політиці. Без розв'язання цього завдання неможливо отримати довіру ні українського народу, ні зарубіжних партнерів, неможливо реалізувати історичний проект нової, незалежної України.

Для розуміння складності ситуації в піднятті рівня демократичності й ефективності влади варто назвати ще декілька факторів, які заважають утвердженню демократичних цінностей в Україні:

- бюрократизованість апаратів і управлінських процедур у державній владі й самоуправлінні на тлі ще низької політичної й управлінської культури чиновництва;

- низька законослухняність усіх рівнів влади, навіть на вищих щаблях політичного управління. Через це все більше громадян України, не знаходячи захисту в Україні, звертаються до Європейського суду;

- корупція не тільки у верхніх ешелонах влади, але й на низовому рівні, коли так звана «побутова» корупція стає звичним стилем повсякденного життя;

- на жаль, недостатньо розвинена політична й правова культура населення, яке не може внаслідок цього відстояти свої права й свободи, потрапляє в неправову залежність від чиновника, правоохоронця, підприємця й просто нахабного правопорушника.

Можна було б називати й інші фактори. Але й перерахованих достатньо, щоб показати наявність комплексу суперечливих проблем у перетворенні нашої держави в дійсно демократичну, правову, соціальну.

Заважає утвердженню демократичного процесу в Україні до цього часу методологічно й історично не розв'язана проблема вибору дійсних зразків. Ми взяли курс на розбудову демократичної, правової, соціальної держави. Але які зразки її брати – чужі: європейські, американські, японські, російські; свої – які треба шукати в історії козацтва? Може, за кордоном правильні зразки демократії, а в нас неправильні? Тут, мабуть, правильне рішення в теоретичному й практичному планах підказують наші предки: «чужого навчайтесь й свого не цурайтесь». Нам потрібно уважно дивитися на свій національний ґрунт – що на ньому буде рости, а що не буде. Тільки ми повинні визначити, яка в нас демократія: правильна чи неправильна? І в національному зрізі, і в міжнародному. Тому побудувати нормальне демократичне суспільство

без поглибленого аналізу власних і зарубіжних цінностей демократії буде важко. Як, власне, й без аналізу перспективи – яке суспільство хочемо збудувати?

Основне питання демократизації українського суспільства давно відоме. Демократизація в сучасному українському розумінні – це створення сприятливих умов реалізації прав і свобод людини з одночасним виконанням її обов'язків. У теорії це просто, на практиці складніше.

Конституція України гарантує права, свободи нашого громадянина й громадян інших країн, якщо вони перебувають на нашій території. Те саме з обов'язками, які визначені Конституцією. На практиці захист прав і свобод громадянина стає не обов'язком закону, влади, правоохоронних органів, – як це повинно бути, – а особистою справою громадянина, яку досить часто ігнорує й держава, і громадянське суспільство.

Виходячи з головного питання демократизації суспільного життя, – створення умов реалізації прав, свобод і обов'язків особистості, – розкривається спектр проблем, які необхідно Україні розв'язати.

- Збалансованість і усталеність Конституції України. Якщо Конституція змінюється кожні декілька років, вона ніколи не стане «Основним законом» життя країни. Що це за закон, який не є усталеним і змінюється під кожний наступний режим, під наступного політичного лідера.

- Недосконалість законодавства про вибори. Верховна Рада згадує цю проблему безпосередньо перед виборами до парламенту й місцевих органів влади. І починає хаотично, поспіхом вносити зміни до законів про вибори. Це породжує під час кожних виборів зайві конфлікти й політичну напруженість. В зв'язку з цим слід відмітити, що по-перше, робота з удосконалення законодавства про вибори повинна здійснюватися постійно, й не менше ніж за шість місяців до чергових виборів жодні зміни до законів вноситися не повинні. Політичні сили мають право конкурувати за заздалегідь відомими політичними й правовими нормами. По-друге, позитивом для країни було б існування стійкого законодавства про вибори, норми якого відповідали б законам країн Європейського Союзу, до якого ми прагнемо вступити.

- Подолання надмірної бюрократизації державного управління й органів самоуправління, яка суттєво знижує ефективність влади й гальмує демократичні реформи. Ми розуміємо, що бюрократія є необхідним елементом систем управління. Але бюрократ – освічений і демократичний спеціаліст – це необхідний елемент ефективної влади. А неосвічений волонтарист – це якщо не ворог, то гальмо розбудови демократичної, правової держави. Тому підготовка, підбір і розстановка кваліфікованих кадрів, підняття рівня їхньої управлінської й загальної культури – важлива проблема демократизації життя країни.

• У той же час хибним шляхом управлінських реорганізацій є створення все нових управлінських структур, які реально не потрібні, які породжують нові бюрократичні перепони у взаємовідносинах влади й населення, не сприяють демократизації суспільного життя. У суспільстві постійно виникають нові проблеми, які вимагають свого розв'язання. Але теорія й практика суспільного розвитку свідчать, що є помилкою кожен нову проблему розв'язувати обов'язково організаційним шляхом, створюючи нову управлінську структуру. По-перше, більшість проблем породжуються існуючими управлінськими структурами або їхньою бездіяльністю, нефункціональністю. Тому проблеми повинні розв'язуватися цими структурами через їх модернізацію, якщо вони не функціональні. По-друге, значна частина нових проблем може успішно розв'язуватися за участю функціонуючих органів влади й самоуправління. По-третє, якщо кожен нову проблему ми будемо розв'язувати лише створенням нових організаційних структур, то дуже швидко все доросле населення України рекрутуємо в управлінські апарати. Це буде не демократизація управління, а його хаотизація.

• Підняття рівня політичної й правової культури населення. Сучасний рівень політичної й правової культури населення України у першу чергу зумовлений історичною й сучасною практикою. Історично народ України протистояв владі як чужій, а століттями і як чужоземній, не поважав закони, які встановлювала ця влада. Тому за зовнішньою лояльністю до влади ховався незаконослухняний громадянин, який учився не виконувати, обходити будь-які закони. Сучасний розвиток України мало що змінив у відношенні громадянина як до влади, так і до закону.

Повернути народу довіру до влади й повагу до закону – складна справа. По-перше, влада повинна повсякденно доводити народу, що вона виражає його інтереси, працює в інтересах громадянина, отже, є народною. По-друге, українські закони повинні захищати у першу чергу інтереси народу, а в другу – фінансово-промислових груп і підприємців. По-третє, залишається актуальним завданням створення системи виховної, агітаційної роботи з населенням у вищих навчальних закладах, школах, щоб підняти рівень моральності суспільства, загальної, політичної й правової культури. Тут влада, інститути громадянського суспільства, у першу чергу церква, ЗМІ, повинні діяти цілеспрямовано, спільно. І тут виховання історією повинно стати повноправним видом виховання не тільки дітей, а й дорослих.

Таким чином, мова йде про подальший розвиток української моделі демократії, яка б поєднала національний і світовий досвід демократизації суспільного життя. А це означає, що нам не потрібна стра-

тегія імпорту демократії в Україну, в розрахунок, що наші світові партнери прийдуть і збудують нам демократію. Потрібно просувати процес демократизації, у першу чергу спираючись на внутрішній потенціал країни, на її історію, освіту, науку, а вже потім на залучення світового досвіду. Без позитивної трансформації національного характеру, ціннісних орієнтацій населення країни будь-які обмежені інформаційно-пропагандистські кампанії дадуть короточасний ефект.

Література

1. Попович М.В. Червоне століття /М.В.Попович. – К.: ФОЛІО, 2015. – 992 с.
2. Лук'яненко Л.Г. Де ти, доле України? /Л.Г.Лук'яненко. – К.: Вид-во ПП «Телерадіокомпанія “ІК”», 2011. – 267 с.
3. Бистрицький Є.К. Легітимація як дієве філософське поняття /Є.К.Бистрицький // Філософська думка. – 2009. – №5. – С. 49-59.
4. Єрмоленко А.М. Соціальна відповідальність як основна цінність інституалізації сучасного суспільства / Відпов. редактор А.М.Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 2016. – 302 с.
5. Кайку Мічіо. Майбутнє розуму. Наукові спроби досягнути, вдосконалити і підсилити інтелект /Переклад з англ. Анжела Кам'янець. – Львів: Літопис, 2017. – 408 с.
6. Кравченко П.А. Ідентичність та національна історична освіта / П.А.Кравченко // Філософські обрії: наук.-теор. журнал / Ін-т філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, Полт. нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка. – Вип. 38. – К.; Полтава, 2017. – С. 30-40.

1. Popovič M.V. Červone stolittâ /M.V.Popovič. – K.: FOLIO, 2015. – 992 s.
2. Luk'ânenko L.G. De ti, dole Ukraïni? /L.G.Luk'ânenko. – K.: Vid-vo PP «Teleradiokompaniâ “IK”», 2011. – 267 s.
3. Bistic'kij Ê.K. Legitimaciâ âk diève filosof's'ke ponâttâ /Ê.K.Bistic'kij // Filosof's'ka dumka. – 2009. – #5. – S. 49-59.
4. Êrmolenko A.M. Social'na vidpovidal'nist' âk osnovna cinnist' instutualizacij sučasnogo suspil'stva / Vidpov. redaktor A.M.Êrmolenko. – K.: Naukova dumka, 2016. – 302 s.
5. Kajku Mičio. Majbutnê rozumu. Naukovi sprobï osâgnuti, vdoskonaliti i pidsiliti intelekt /Pereklad z ang. Anžela Kam'âneč'. – L'viv: Litopis, 2017. – 408 s.
6. Kravčenko P.A. Îdentičnist' ta nacional'na istorična osvita / P.A.Kravčenko // Filosof's'ki obrïi: nauk.-teor. žurnal / În-t filosofii imeni G.S.Skovorodi NAN Ukraïni, Polt. nac. ped. un-t imeni V.G.Korolenka. – Vip. 38. – K.; Poltava, 2017. – S. 30-40.

Kravchenko P.A. Melnik A.I.

**DEMOCRATIZATION OF MODERN UKRAINIAN GOVERNMENT:
THEORETICAL-PRACTICAL BASIS**

The strategy of democratic development is in the establishment of democratic values, in balanced and effective interaction of branches of power, in overcoming the conflicts of the society, in solving economic problems. Nowadays the main task is to optimize the process of creating a democratic, popular power that would be the only one in defending radical Ukrainian interests in domestic and foreign policy, would combine national and world experience in the democratization of public life. The main issue of democratization of Ukrainian society is the creation of favorable conditions for the realization of human rights and freedoms at the same time with their responsibilities.

Taking these facts into consideration the range of problems is to be solved in Ukraine. They are: 1. To maintain the balance and steadiness of the Constitution of Ukraine; 2. To carry out the work continuously on the improvement of the electoral law, until the establishment of a stable law, the rules of which would be in accordance with the laws of the countries of the European Union. 3. To overcome excessive bureaucratization of public administration and self-government bodies, to train and select skilled personnel, and raise their level of managerial and general culture. 4. To modernize the management structures, rather than create a new ones. 5. To increase the level of political and legal culture of the population which was developed under the condition of historical practice. The people of Ukraine resisted the authorities as strangers, and for centuries as well as foreign ones, did not respect the laws that this power established. Therefore, outside loyalty to the authorities a law-abiding citizen who learned not to be active, but to circumvent the laws was hidden. It is necessary to return the people's trust the authorities and respect for the law, regardless of which social group belongs to the same citizen. 6. Creation of a system of educational propaganda work with the population in all educational institutions in order to raise the level of morality of society, the general political and legal culture. Bringing up the generation with the help of history should become a full-fledged kind of education for children and adults. Ukraine does not need a strategy of importing democracy. It is necessary to realize the internal potential of the country, its history, education and science, and then to engage world experience. Without a positive transformation of the national character, value orientations of the population of the country, any limited informational propaganda campaigns will produce a short-term effect.

Key words: bureaucratization of management, power, experience, law, history, political and legal culture, strategy of development.

Надійшла до редакції 19.12.2017 р.

УДК 17.037

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296498>

Олександр Волков

ВОЛКОВ Олександр Григорович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б.Хмельницького. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, аналітична та екзистенціальна філософія, історія української філософії.

ЛЮДИНА В СВІТІ АБСОЛЮТНИХ І ВІДНОСНИХ ЦІННОСТЕЙ АБО НІГІЛІЗМУ І ЦИНІЗМУ

У статті розкривається своєрідність існування людини в залежності від ставлення до цінностей. Присутність в світі абсолютних цінностей породжує бажання слідувати вищим ідеалам, прагнення досягти досконалості. Перебування ж у світі відносних цінностей стає причиною формування егоїстичних схильностей. Якщо ж людина відмовляється від цінностей, і стає нігілістом, то це у неї формується потреба в насильстві. Коли ж вона схильна до цинізму, то заперечує будь-які цінності, орієнтується на досягнення тільки власного благополуччя і не приховує своїх агресивних намірів.

Ключові слова: людина, цінність, нігілізм, цинізм.

Актуальність цінностей для людини позначив точно Е. Фромм, коли зазначив, що основна її проблема – це байдужість до самої себе, яке проявляється у втраті почуття власної значущості і унікальності, перетворення себе на знаряддя досягнення цілей [17]. Це тому, що формування мети є засобом їх формування є привласнення або нав'язування цінностей. Як це відбувається, можна показати при зверненні до досліджень з цієї проблеми. Розгляд інституціональних перетворень показує, що в сучасному суспільстві домінують постматеріалістичні цінності, оскільки основний пріоритет у ситуації постмодерну – це можливість самовираження [7]. У дослідженнях з правової проблематики в якості основної цінності виділяється людина [13]. При аналізі соціальних процесів цінністю наділяється демократія або регіональні цінності, в першу чергу, європейські [21; 21]. І тільки в педагогічних роботах основними вважаються базисні або абсолютні цінності [10].

© О. Г. Волков, 2018

Метою статті є дослідження відмінності трактування цінностей у різних етичних системах, а саме, абсолютної і відносної етиці або нігілізму і цинізму. Це важливо, оскільки існування людини є слідування мислимому і наділення його значимістю. Відповідно, будь-яка дія і вчинок припускають присвоєння певної цінності. Слід нагадати, що операція наділення значенням вперше була введена в неокантіанстві, а саме, Г. Ріккертом, який розмежовує науки і науки про природу. Опис об'єктів культури, що є призначенням наук про дух, полягає в тому, що блага мають цінність, а не тільки є істинними [16, с. 56]. Вони виділяються як основи від того, що мають відношення до цінностей і “психологічної сутності”, тобто людині.

В. Віндельбандт на основі розгляду основних положень філософії І. Канта, звертає увагу, що переживання цінності є предметом в області моралі, де філософія виступає як “наука про необхідні і загальнознайомі визначення цінностей” [2, с. 45]. Він зазначає, що філософія є справжньою, якщо вона поширює критику на сукупність загальнознайомих дій, що здійснюються розумною істотою, якщо вона досліджує вищі цінності. У зв'язку з цим неокантіанець висловлює побоювання, що філософія перетворюється в теорію пізнання або наближається до психології. Своєрідність особистості проявляється у висловлюванні, оскільки в ньому, як предмету оцінки, передбачається вказівка на цілестворюючу свідомість. Іншими словами, оцінка вже припускає вказівку на мету, тобто відповідне застосування людини. Це пояснюється тим, що в оцінці міститься ставлення того, хто пізнає до пізнаваного, а саме, схвалення або несхвалення. Відповідно, оцінка нічого не додає до нього, а тільки вказує на відповідність предмета тієї чи іншої мети. Судження призначається для приписування відомої цінності, щодо якої вони розглядаються як істинні або хибні.

У філософії життя В. Дільтея мова йде вже не про окремий предмет, а про цінності існування, які відкриваються в такий інструментальної формі як автобіографія. Для розуміння життя виявляються актуальними такі категорії як “цінність”, “мета” і “значення” [4, с. 140]. Предметом наділення значенням виявляються «ланки життя». Значення показує, яким чином ця категорія використовується для досягнення життя, як оцінюється в контексті досягнення певної мети. При цьому мова йде про вищу мету, яка виникає в результаті оцінки сьогодення. Відповідно, цінності відокремлюються одна від одної, оскільки їх можна порівнювати за допомогою оцінки. Тому вважається, що життя – це обумовленість гармонії і дисгармонії. Подолати хаос можна з допомогою тільки категорії “значення”, яка встановлює координацію ланок життя, які звернені в майбутнє. У цьому контексті набуває зна-

чення також категорія “сила”, за допомогою якої з’являється передумова реалізації можливостей або “інтенції до реалізації чогось”. Відповідно, виникає необхідність вибору засобів для досягнення мети.

Основоположник критичної онтології Н. Гартман відходить від положень неокантіанства і філософії життя, висуваючи звинувачення під впливом екзистенціалізму М. Гайдеггера в суб’єктивізмі. Вихідна положення полягає в тому, що пізнання – це не конструювання предмета, а трансцендентальний акт, за допомогою якого відбувається відкриття того, що є в собі. Відповідно цього положення розвивається теорія ідеальних цінностей. У цьому аспекті вирішується питання про буття цінностей. Тому цінність свободи залежить від думки суб’єкту і “існує в собі”. З цього випливає, що саме те, таким чином цінності мають характер належного, відповідно до І. Канта, вони виступають у вигляді вимог.

Цінності можна порівняти з сутностями, оскільки вони володіють ідеальним буттям. Останнє проявляється у вигляді ціннісного почуття, яке є його передумовою. Саме таким чином долається релятивізм. Проблема полягає в мінливості ціннісного почуття. Однак Н. Гартман виходить з того, що “цінності існують в собі й існують у незмінності” [3, с. 116]. Оскільки картини світу змінюють одна одну, вони не відкриваються у всій повноті. При цьому цінність буття сушого вже спочатку закладені в характері пізнання. Н. Гартман нагадує метафізичне рішення цієї проблеми в Античності, яке полягає в тому, що суще і є цінність: у Платона – це ідея блага, у Аристотеля – ентелехія [3, с. 183]. Звідси походить актуальність форми, яка показується таким чином: “... форма = буття, форма = цінність, ergo – буття = цінність”, – і далі: “... вища форма = вище буття = найвища цінність” [там само]. Таке рішення проблеми цінності він визначає як “метафізичний оптимізм”. Таким чином буття закріплюється в цінності, в результаті буття “не що інше, як досконалість”, що легко спростовується.

Приймаючи до уваги неоднозначність визначення сутності як блага, Н. Гартман розглядає сутність як ціннісний принцип, внутрішній телос становлення, що пояснює, на його думку, появу проблеми універсалій [3, с. 184]. Сутність як універсалії – це сфера ідеального буття, вчиненого, хоча ще і не існування. Саме ідеальним буттям визначається ціннісна реакція в трансцендентальному акті [3, с. 380]. Хоча не слід забувати, що ціннісна акцентуація – це вибірковість, тому передбачає момент очікування і чуттєве переживання. Саме тому негативна цінність пригнічує [3, с. 406]. Звідси в разі невідповідності з реальністю відбувається втрата цінності, оскільки ілюзії її не мають [3, с. 410]. Мова йде про істинність або неістинність ідеальної вимоги. У цьому

подоланні відбувається формування цінності певних вчинків і поява норм, які співвідносяться з іншими. Це не вичерпується тільки вчинками, а спочатку визначається в інтенції, наміри що-небудь зробити. Але це, стверджує філософ, не призводить до розшарування реальності, а тільки передбачає трансцендування. Інша справа, що ціннісний конфлікт створює ситуації, що переживаються. Тому Н. Гартман говорить про рефлексію реальності в цінностях. Це може бути захоплення, радість, надія або розчарування, каяття або огида. Це відбувається в так-бутті, трактування якого дуже близька розумінню присутності М. Гайдеггером.

Як і М. Гайдеггер, Н. Гартман каже не про чисті цінності в їх ідеальності, а про їх безпосередню даність в реальності. Цінності акцентують переживання, мають вагомість і нав'язливість. Якщо вони відсутні, то реальність не переживається. Тільки за допомогою цінностей почуття відповідають на реальність. Вони можуть втілюватися в образах, уявленнях та ідеях. Іншими словами ціннісне почуття має онтологічну функцію [3, с. 439]. Воно дозволяє відчутти "тяжкість" реальності. Саме в цьому полягає онтологічна апологетика ідеальності. Цінності дані апіорно, при цьому не належать буттю, а розкриваються в його пізнанні. Це пов'язано з тим, що пізнавальна цінність завжди знаходиться під питанням. Останнє завжди є ставлення до сутності. Тому Н. Гартман досліджує способи буття царства цінностей. Їх область – це область ідеального, яка споріднена області сутностей. Він нагадує про Платона, який розуміє ідеї як первообрази, що не взяті з досвіду, але доступні в чистому вигляді. При цьому цінності не детермінують реальне безпосередньо, але утворюють інстанцію, їх самостійність більш висока, ніж сутностей. Відповідно, оцінка реального вчинку залежить від прийнятих цінностей, оскільки цінність існує незалежно від реальності, тому що належать до ідеального буття. Тому цінність неможливо витягнути з реальності і досвіду, але можна схопити, після чого припустимо її реалізація. Без цього неможливо виявити онтичні властивості вчинку [3, с. 600]. Це і є, по Н. Гартману, апіорність ціннісної свідомості. При цьому він заперечує, що цінність схоплюється під впливом реальності. Як приклад наводить апіорні цінності, які використовуються при оцінці і демонстрації хороших вчинків, коли моральне почуття звертається до реальності, але не обмежується її описом. Тому наполягає на реальності ціннісного почуття і детермінуючій силі цінностей.

Стверджує, що ціннісне почуття залежить від одного разу схопленої цінності. Наполягає, що цінності можуть перебувати в конфлікті одна з одною. Детермінованість полягає в тому, що вони утворюють

ідеальний предмет, що має об'єктивний зміст, якій визначає оцінку вчинку. Іншими словами, цінності мають трансцендентальне походження. Але, так чи інакше, між цінностями і реальністю встановлюється зв'язок. Таким чином, цінності впливають на царство сутностей і ідеальне буття. При цьому їх своєрідність залежить від історичної обумовленості. Але, підкреслює Н. Гартман, вона нічого не змінює в цінностях гуманізму, розумінні мужності, справедливості і законності, незважаючи на мінливість ціннісної свідомості.

Німецький філософ і соціолог М. Шелер, один з основоположників філософської антропології, головним завданням вважає розкриття сутності людини. За М. Шелером, за допомогою ідеїруючої абстракції людській дух сходить в царство чистих сутностей. Вони проявляється в душі людини у вигляді *ordo amoris*, а саме, прояві любові і ненависті, схильності і відрази. Цю систему він називає етосом людини, розрізняючи два значення цього поняття, а саме, нормативне та дескриптивне. Нормативне полягає в тому, що етос являє собою сукупність норм, які реалізуються відповідно до їх внутрішньої цінності, тому вимагають від людини прояви волі. Дескриптивне полягає в тому, що за допомогою опису бажань, моралі, звичаїв, творинь духу можна виявити моральну формулу, на основі якої діє людина. До основних форм *ordo amoris* М. Шелер відносить любов і ненависть. Сутність любові оцінюється як “акт спорудження і побудова в світі і над світом, як певний крок на» шляху світу до Бога” [21]. Любов – це акт, за допомогою якого суще, залишаючи себе, не припиняє бути самим собою. Вона містить в собі спонукання до пізнання. За допомогою *ordo amoris* з'являється можливість позначити ціннісні модальності, які визначають становище людини в світі. Те, до чого його тягне, відкривається для нього, а що він ненавидить, залишається непізнаним. Тому тільки гармонія цінностей допомагає людині знайти самого себе. Саме в цьому аспекті виявляється актуальним ставлення до божественної любові. М. Шелер звертає особливу увагу на трансцендентну любов, оскільки в ній людина виходить за межі самого і бере участь в творенні, тим самим стверджуючи власне досконалість. Тому людині є тільки те, що він любить. Етос людини визначає те, які цінності він вибирає, високі або низькі, визначає їх порядок. Однак те, що любимо, може не виявитися гідним, а більш високі цінності виявляються незатребуваними. Тому основне завдання – це просування до все більш високих цінностей. Саме це призводить до виникнення впевненості в собі і набуття внутрішнього спокою.

Протилежністю любові, по М. Шелеру, виступає ресентимент, тобто блукаюча у темряві душі злість (*Grolle*), яка породжує інтенції

ненависті, невизначених ворожих намірів. Його відкриття, нагадує філософ, належить Ф. Ніцше. На противагу основоположнику волюнтаризму, М. Шелер стверджує, що ресентимент не є породженням витонченої християнської любові. Вихідним пунктом в ньому, на його думку – це імпульс помсти, який виникає з переживання безсилля, тому ненависть завжди «за щось». Це установка, яка передбачає повалення з п'єдесталу і приниження, випинання негативних цінностей на перший план, що супроводжується почуттям задоволення. При розгляді ресентименту слід взяти до уваги точку зору Ф. Ніцше, який вважає, що імпульс помсти передбачає використання моралі як інструменту насильства. Саме тому він наполягає на переоцінці цінностей і стверджує, що християнська мораль – це мораль рабів. М. Шелер при трактуванні ресентимента на перший план виділяє інший аспект, а саме, що він є самоотруєння душі, яке виникає в результаті систематичних заборон і принижень.

Для раціоналіста М. Вебера цінність є лише формою, за допомогою якої організовується життєвий досвід [1]. На його думку, вона має етичного характеру, відповідно, відсутнє протиставлення цінностей, в розумінні М. Шелера. Однак М. Вебер не заперечує наявність культурних цінностей, які вказують на досконалість, причетність до яких дозволяє зрозуміти етичні норми, в тому числі джерело віри в Бога. На його думку, прагнення до самоствердження, цінності не є ефективним інструментом. У цьому його погляди співзвучні і позицією Ф. Ніцше. Однак він зазначає, що вказівку на втрату цінностей призводить до трагічних наслідків, які виникають як наслідок конфлікту між раціональними претензіями і дійсністю [1, с. 36]. Таке трактування цінностей типове для соціології, зокрема для Т. Парсонса, який показує, що вони займають головну роль в підтримці і збереження зразка [14]. Тому певна система цінностей об'єднує і роз'єднує людей, а ціннісна орієнтація визначає поведінку. На основі їх встановлюються норми і правила, в яких вони інституціонуються, і тим самим визначають належне від забороненого.

Цінність як категорія є основним поняттям в аксіології, до якої, на думку С. Левицького, належать естетика і етика [8]. Це пояснюється тим, що в їх основі лежить вчення про цінності. Одна з головних проблем аксіології – це встановлення їх відношення до об'єктивності і суб'єктивності, абсолютності і відносності. Філософ виходить з того, що створити систему цінностей можна за умови визнання їх об'єктивності. Тому одним з недоліків сучасної епохи він вважає поклоніння службовим цінностям, таким, як користь, успіх і задоволення, крім того, обожнювання свого народу, пролетаріату, інститутів,

матеріальних благ. Головна мета аксіології – це обґрунтування самоцінності людської особистості, її права на свободу. Особливе значення, зазначає він, цінності мають в персоналізмі, в якому передбачається існування понадособистих і понадсуспільних цінностей, які покладаються в підґрунтя існування, також наявність Верховної Цінності, тобто Бога. Інша важлива проблема аксіології – це присутність негативних цінностей і захист Вищих, тобто, Теодицея, де розглядається проблема існування Бога і наявність світового зла.

Визначити поняття “цінність”, на думку С. Левицького, можна через розгляд суджень про них, а саме, розрізнення їх на об’єктивні і суб’єктивні. Якщо суб’єктивні показують відносини, то об’єктивніше – цінність предмета. Об’єктивна цінність є певна якість, яке відноситься до чого-небудь, при цьому таке, яке здатне логічно звернутися. Крім якості в них проявляє себе значущість і значення. При наділенні предмета значимістю, цінності стають даностями. Відволікання цінностей від предметів можна спостерігати в сприйнятті, в результаті чого виникає ідея краси, а їх світ цінностей відкривається тому, хто здатний її осмислити. Саме тому, зазначає С. Левицький, виникає необхідність критики релятивізму, за яким цінності тільки відносні, а не абсолютні. Відповідно, виникає твердження, що «про смаки не сперечаються», а цінностями є тільки те, що приносить користь або задоволення. Він нагадує, що найбільш груба форма релятивізму – гедонізм, згідно з яким вищою цінністю є насолода. Більш м’яка – евдемонізм, в якому найвищою цінністю розглядається благо. До них приєднуються утилітаризм, індивідуалізм і колективізм, в яких блага – це користь, яка вказує на те, що є цінністю. Їх об’єднує те, що вони передбачають необхідність суб’єктивного задоволення. Однак, так чи інакше, виникає необхідність звернення до об’єктивних цінностей. Її виникнення він прояснює при аналізі усвідомлення цінностей і появи оцінки. Філософ звертає увагу, що усвідомлення задоволення є результатом причетності до цінностей, чи є це краса пейзажу або вчинку. З цього випливає висновок про первинність об’єктивних цінностей, їх апріорність, відповідно до Н. Гартману. Свідченням їх наявності, за С. Левицьким, є совість, яка належить царству духовного буття. Саме вона повідомляє людині про моральність зробленого вчинку. Це свідчить про об’єктивність світу цінностей, наявність якого є передумовою правильності оцінки, а його заперечення є ознакою домінування суб’єктивності.

Об’єктивні цінності, вищим проявом яких є абсолютні, в яких показується повнота буття, на думку М. Лосського, співвідносяться з реальним буттям [9, с. 287]. Тому, стверджує С. Левицький, неможливо відокремити цінності від буття, хоча це відбувається в пізнанні.

Цінності дані в ейдосах, за Платоном, і сутностях, за Е. Гуссерлем, в релігійному досвіді в процесі осягнення Бога. Це пояснюється тим, що мати самоцінність може тільки особистість, яка визначає своє ставлення до абсолютним цінностям, таким як істина, добро і краса. Тому особистість, стверджує С. Левицький, що не має відношення до абсолютних цінностей, проявляє крайній індивідуалізм, приходиться до самообожнювання, наприклад, в волюнтаризмі Ф. Ніцше. Однак служіння вищим цінностям, застерігає філософ, має бути не рабським поклонінням, а проявом свободи волі, і тільки в цьому випадку вона стає повноцінною.

На необхідності переоцінки всіх цінностей наполягає Ф. Ніцше, який відстоює при цьому найвищу цінність особистості, проголошуючи пришестя надлюдини. Звернемо увагу на його критику радикального нігілізму: “Радикальний нігілізм є переконання в абсолютній неспроможності світу по відношенню до вищих з визнаних цінностей; до цього приєднується свідомість, що ми не маємо ні найменшого права визнати будь-яке потойбіччя або існування речей в собі, яке було б «божественним», втіленої моралі. Це свідомість є наслідком повернутої «правдивості»; отже, саме він – результат віри в мораль” [11, с. 35]. Як зрозуміло з подальшого тексту, під радикальним емпіризмом він розуміє християнську моральну гіпотезу, яка полягає в наступному: “1) Вона приписувала людині абсолютну цінність, на противагу його малості і випадковості в потоці становлення і зникнення; 2) вона служила адвокатам Бога, залишаючи за світом, незважаючи на страждання і зло, характер досконалості, включаючи сюди і “свободу” – зло було повним сенсу; 3) вона вважала в людині наявність знання абсолютних цінностей і тим давала йому саме для найважливішого адекватне пізнання; 4) вона охороняла людину від презирства до себе, як до людини, від повстання з її боку на життя, від відчаю в пізнанні: вона була засобом збереження” [там само]. Що ж є причиною оголошення християнської моралі «радикальним нігілізмом»? Відповідь така: “Але серед тих сил, які зростила мораль, правдивість: ця остання врешті-решт звертається проти моралі, відкриває її телеологію, її корисливе розгляд речей, – і тепер осягнення цієї здавна увійшла в плоть і кров ізолганності, від якої вже впадала у відчай звільнитися, діє прямо як стимул. Ми констатуємо тепер в собі потреби, насаджені довгої моральної інтерпретацією, потреби, що представляються нам тепер потребою в неправді; з іншого боку це ті самі потреби, з якими, мабуть, пов’язана цінність, заради якої ми виносило життя. Цей антагонізм – не цінувати того, що ми пізнаємо, і не бути більш в праві цінувати ту брехню, в якій ми хотіли б себе запевнити, – викликає процес розкладання”

[там само]. За Ф. Ніцше результатом виникнення моралі є невизнання цінності життя в її безпосередності та повноті – це основний постулат філософії життя, тому поклоніння абсолютним цінностям розглядається як приниження людини і презирство до себе.

Парадокс полягає в тому, що звинувачення християнської моралі в радикальному нігілізмі перетворило Ф. Ніцше в нігіліста, саме тому він сам себе позиціонує як його прихильник. Як доказ наведемо думку Н. Мотрошітової і О. Руткевича: “Ніцше виступає як «радикальний нігіліст» і вимагає кардинальної переоцінки цінностей культури, філософії, релігії. Ніцше зводить своє вчення до деяких основних постулатів, проголосити які з різкістю, без страху і лицемірства вважає своїм обов’язком. Ці тези: ніщо більше не є істинним; бог помер; немає моралі; все дозволено. Треба точно зрозуміти Ніцше – він прагне, за його власними словами, займатися не наріканнями і моралістичними побажаннями, а «описувати майбутнє», яке не може не настати. За його глибокого переконання (яке, на жаль, неможливо спростувати, оскільки історія закінчується у ХХ ст.), нігілізм стане реальністю найімовірніше для наступних двох століть” [5, с. 27]. Перенесення звинувачень очевидний, оскільки докір християнської моралі з боку Ф. Ніцше в радикальному нігілізмі стало причиною слідування йому. Причина для такого отождолення дійсного з існуючим З цього приводу наведемо характеристику його спадщини А. Камю: “Все роздуми Ніцше були пов’язані з прийдешнім апокаліпсисом, але він не оспівував його, так як передбачає той похмурий делячеський вигляд, який апокаліпсис в кінці кінців прийме, а прагне уникнути його перетворивши в відродження” [6, с. 168-169]. Проблема в тому, що за Ф. Ніцше, як зазначає А. Камю, можна жити і ні в що не вірити. Він дійсно є нігілістом, оскільки проповідує руйнування моралі і абсолютних цінностей. Жак полягає в тому, що перетворення людини в найвищу цінність передбачає виправдання насильства, об’єктом якого виступає вона сама.

Абсурд, відстоюючи людини як найвищу цінність, Ф. Ніцше звеличує вчинення зла як спосіб її перетворення в надлюдину. Звідси походить виправдання і легалізація вбивства, на що звертає увагу А. Камю. Це відбувається в бунті, в якому прагнення до свободи передбачає усунення моралі. Однак настає момент, коли вчинене зло вимагає справедливості, що реалізується в терорі як формі абсолютної сваволі. При цьому це свобода тільки для окремої особистості чи спільноти, наприклад, народу чи нації, тоді як на інших вона не поширюється, навпаки, до них застосовується жорстокий примус. Саме таку діалектичну обумовленість свободи і зла можна спостерігати в революції. Не випадково, А. Камю зазначає, що більшість революцій знаходять свою

форму і своєрідність у вбивстві [6, с. 201]. Таким чином, метафізичний бунт Ф. Ніцше втілюється в страшному історичному бунті. Таку ж першу причину, нагадує А. Камю, має царевбивство, яке санкціонує Ж. Руссо в “Суспільному договорі” [6, с. 204-208]. Основний аргумент автора, відзначає філософ, полягає в недоторканності і трансцендентності загальної волі. Однак виникає питання: що є джерелом цієї волі? Безумовно, причетність до такого божеству як народ, який «не може забути злочини тирана». Іншими словами, втіленням цієї волі є усвідомленням необхідності здійснення зла, а не слідування істині. Це і є основна ознака формальної моралі, яка, словами А. Камю, “пожирає тих, хто їй поклоняється” [6, с. 213]. Як результат, особистість приноситься в жертву громадським бажанням і потребам на “вівтарі свободи”. Розум використовується для того, щоб стверджувати тільки те, що буде в майбутньому, а для цього необхідно знищити сьогоднішнє, і того, хто в ньому присутній. Людина стає завойовником, яка добровільно чинить насильство проти себе. Поступово індивідуальний тероризм, який передбачає відмову від чеснот, перетворюється в державний, оскільки його джерелом є ідеологія. До лідерів, які його реалізують, А. Камю відносить Гітлера і Муссоліні. Його витоки він бачить в роботах Маркса і Енгельса, які обґрунтовують ідею переваги окремого класу. Відрікаючись від усіх абсолютних цінностей, імперія не припускає відмову від оцінки свободи, яка стає мотивацією для вчинення насильства. Тому під час революції на троні сидять нігілісти, які з собою приносять розруху і знищення.

У порівнянні з Ф. Ніцше, М. Гайдеггер йде ще далі, не допускаючи саму можливість причетності до абсолютної цінності. Свою позицію він резюмує таким чином: “Епоха завершення метафізики – як ми її побачили, продумуючи основні риси метафізики Ніцше, – велить задуматися, як нам найближчим чином знайти шлях в історії буття і чому ми перш за все повинні випробувати цю історію як відпускання буття в улаштованість (Machenschaft), яке відпускання послано самим буттям, щоб дозволити його істині стати суттєвою для людини через належність людини до неї” [18, с. 175]. У наявності чисто нігілістичне провокація «випробувати історію» і бути “влаштованим”, тобто володіти благами і відчувати задоволення в пануванні над сушим. Наведемо характеристику епохи М. Гайдеггером, в якій можна побачити вплив Ф. Ніцше: “Епоха демонструє своєрідно байдужу самозрозумілість у відношенні до істини суцього в цілому. Буття або ще пояснюється відповідно до традиційного християнсько-богословського пояснення світу, або ж суще в цілому – світ – визначається через апеляцію до “ідей” і “цінностей”. “Ідеї” нагадують про початок західної метафізики у Пла-

тона. “Цінності” вказують на зв’язок з кінцем метафізики у Ніцше. Однак “ідеї” і “цінності” не обмірковують далі в тому суть і в їх сутнісному походження. Апеляція до “ідей” і “цінностей” і застосування таких – просте і зрозуміле знаряддя тлумачення світу і організації життя. Це байдужість у ставленні до буття посеред вищої пристрасті до сущого свідчить про часто цілком метафізичний характер епохи” [18, с. 174]. Звернемо увагу, як осміяно звернення до “християнсько-богословського” поясненню світу, до ідей і цінностей, оскільки вони «не обмірковуються». М. Гайдеггер засуджує метафізичне світогляд цієї епохи, звертаючи увагу, що “спаровування ідеї з цінністю із суті ідеї зникає одночасно характер буття і його відмінності від сущого” [18, с. 176]. Аргумент явно неоднозначний і не обґрунтований. Слід мати на увазі, що присутність передбачає в себе наділення цінністю, яка має трансцендентальне походження. Обмеження буття тільки іманентністю проковує усунення трансцендентного, що неможливо, оскільки буття як протяжність у часі позбавляється свого витоку. У М. Гайдеггера також можна знайти аргументи на захист нігілізму, як, наприклад, наступний: “... буттєво-історична суть нігілізму є буттєва залишеність, оскільки в ній відбувається так, що буття опускається до влаштованості. Це опускання ставить людину повністю на службу собі. Така служба – аж ніяк не падіння і не «негатив» в якому б то не було сенсі. Тому й не все одно якась людська маса здатна історично провести в життя абсолютний нігілізм. Тому і потрібно навіть боротьба за рішення, яка саме людська маса придатна для абсолютного завершення нігілізму” [18, с. 187]. Не слід забувати що «така служба», є не що інше, як абсолютний егоїзм, який приймає форму вбивства, легалізацію якого показує А. Камю.

Позбавлення цінностей призводить до цинізму в сутінках помилкового свідомості, яка піддається критиці П. Слотердайком. Цинізм, на відміну від нігілізму, вже не прагне обґрунтувати нові цінності, він взагалі від них відмовляється. У стані цинізму людина стурбована тільки необхідністю виживання. Форми цинізму – це присвячення власному, вміння пристосовуватися і вибирати життя – не що інше як основні принципи фашизму. П. Слотердайк описує фізіогноміку цинізму за допомогою аналізу психосоматики духу часу, а саме: висунутий язик, викривлені в усмішці губи, гірко стиснуті губи, розгнуданий сміх та ін. Розглядає також феноменологію цинізму в таких видах як війна, ставлення держави і влади до особистості, маніфестація сексуальності тощо. Історія опису цинізму включає в себе детальний аналіз Веймарського симптому як прояву манії завоювання [16].

Отже, не викликає сумніву, що існування людини залежить від прийнятих цінностей. Найбільш сприятливими для досягнення вдо-

сконалення виявляються абсолютні цінності, оскільки при проходженні їм, людина набуває впевненості і спокій, незалежно від обставин. Присвоєння відносних цінностей, таких як насолоду, благо, успіх і ін., Провокує агресію по відношенню представників інших народів, національностей, колективів та індивідів. Нігілізм передбачає безперервний пошук нових цінностей, що завершується приписування людині вищої цінності, і, одночасно, допущення до нього насильства. І, нарешті, цинізм виражається у відмові від цінностей, що призводить до моральної деградації.

Література

1. Вебер М. Избранное. Образ общества. – М.: Юрист, 1994. – 704 с.
2. Виндельбанд В. Философия культуры. – М.: ИННИОН, 1994. – 350 с.
3. Гартман Н. К основоположению онтологии. – СПб.: Наука, 1993. 640 с.
4. Дильтей В. наброски к критике исторического разума // Вопросы философии. – №4. 1988. – С. 135-152.
5. История философии: Запад-Россия – Восток (книга третья: Философия XIX – XX в.). 2-е изд. М.: «Латинский кабинет» Ю. А. Шичалина, 1999. – 448 с.
6. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
7. Карамішев Д.В. Формування системи цінностей і переконань як чинник інституціональних перетворень в українському суспільстві. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/1/01.pdf>
8. Левицкий С. А. Основы органического мировоззрения // Левицкий С. А. Трагедия свободы. – М.: Астрель, 2008. – С.21-258.
9. Лосский Н. О. Бог и мировое зло. М.: Республика, 1994. – 436 с.
10. Невмержицька О. В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін. – Режим доступу: <http://pedpsy.duan.edu.ua/images/stories/Files/2015-1/5.pdf>.
11. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей. М.: ТОО «ТРАНСПОРТ» 1995. – 880 с.
12. Ордіна Л. Л. Демократичні цінності як фактор мотиваційного забезпечення культуротворчого середовища ВНЗ. – Режим доступу: http://novun.kpi.ua/2009-3-2/15_Ordina.pdf
13. Орлеан А. М. Людина як вища соціальна цінність та філософсько-правова категорія в контексті її захисту від експлуатації. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14oamzve.pdf>.
14. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // THESIS, 1993. – Вып. 2. – С.94-122.
15. Риккерт Г. Науки о природе и культуре. М.: Республика, 1995. – 128 с.
16. Слотердайк П. Критика циничного разума. – Екатеринбург: У-Фактория; М.: АСТ, 2009. – 800 с.
17. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики.

18. Хайдеггер М. Время и бытие. М.: Республика, 1993. – С.63-176.
19. Шелер М. Ordo amoris. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000166/index.shtml>
20. Шелер М. Ресентимент в структуре моралей. М.: Наука, 1999. – 231 с.
21. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи. К.: Академія, 2013. – 208 с.
1. Вебер М. Избранное. Образ общества. – М.: Юрист, 1994. – 704 с.
2. Виндельбанд В. Философия культуры. – М.: ИННИОН, 1994. – 350 с.
3. Гартман Н. К основоположению онтологии. – СПб.: Наука, 1993. 640 с.
4. Дильтей В. наброски к критике исторического разума // Вопросы философии. – №4. 1988. – С. 135-152.
5. История философии: Запад-Россия – Восток (книга третья: Философия XIX – XX в.). 2-е изд. М.: «Латинский кабинет» Ю. А. Шичалина, 1999. – 448 с.
6. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
7. Карамисhev Д.В. Формування системи цінностей і переконань як чинник інституціональних перетворень в українському суспільстві. – Режим доступа: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/1/01.pdf>
8. Левицкий С. А. Основы органического мировоззрения // Левицкий С.А. Трагедия свободы. – М.: Астрель, 2008. – С.21-258.
9. Лосский Н. О. Бог и мировое зло. М.: Республика, 1994. – 436 с.
10. Невмержицька О. В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін. – Режим доступа: <http://pedpsy.duan.edu.ua/images/stories/Files/2015-1/5.pdf>.
11. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей. М.: ТОО «ТРАНСПОРТ» 1995. – 880 с.
12. Ордина Л. Л. Демократичні цінності як фактор мотиваційного забезпечення культуротворчого середовища ВНЗ. – Режим доступа: http://povun.kpi.ua/2009-3-2/15_Ordina.pdf
13. Орлеан А. М. Людина як вища соціальна цінність та філософсько-правова категорія в контексті її захисту від експлуатації. – Режим доступа: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14oamzve.pdf>.
14. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // THESIS, 1993. – Вып. 2. – С.94-122.
15. Риккерт Г. Науки о природе и культуре. М.: Республика, 1995. – 128 с.
16. Слотердайк П. Критика циничного разума. – Екатеринбург: У-Фактория; М.: АСТ, 2009. – 800 с.
17. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики.
18. Хайдеггер М. Время и бытие. М.: Республика, 1993. – С.63-176.
19. Шелер М. Ordo amoris. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000166/index.shtml>
20. Шелер М. Ресентимент в структуре моралей. М.: Наука, 1999. – 231 с.
21. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи. К.: Академія, 2013. – 208 с.

Volkov O.G.

**THE HUMAN IN THE WORLD OF ABSOLUTE AND RELATIVE
VALUES OR NIHILISM AND CYNICISM**

The article reveals the peculiarity of human existence depending on the attitude to values. The presence in the world of absolute values generates the desire to follow higher ideals, the desire to achieve perfection. Staying in the world of relative values becomes the reason for the formation of selfish inclinations. If a person refuses to give up values, and becomes a nihilist, then it forms a need for violence. When he is inclined to cynicism, he denies any values, focuses on achieving only his own well-being and does not hide his intentions.

Understanding what values are values is important, because the existence of a person is a follow-up to the conceivable and the giving of its significance. Accordingly, any action and act presupposes the appropriation of a certain value.

There is no doubt that the existence of man depends on the values that are accepted. Absolute values turn out to be the most favorable for achieving perfection, because when you follow it, a person becomes confident and calm, regardless of the circumstances. Assignment of relative values, such as pleasure, blessing, success, etc., provokes aggression against representatives of other peoples, nationalities, collectives and individuals. Nihilism assumes an uninterrupted search for new values, which ends the attribution of a person to the highest value, and, at the same time, the assumption of violence against him. And, finally, cynicism is expressed in the rejection of values, which leads to moral degradation.

Key words: *man, value, nihilism, cynicism.*

Надійшла до редакції 24.03.2018 р.

УДК 17.035.3(477):343.296-047.44
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296500>
orcid.org/0000-0003-0500-3000

Олексій Штепа

ШТЕПА Олексій Олександрович – аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – філософія права, соціально-філософія та філософія історії.

УЯВЛЕННЯ ПРО ЗЛОЧИН ТА ПОКАРАННЯ В ПРАВОВІЙ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ: СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено аналіз уявлень українського етносу про злочин та покарання за його вчинення. Автор зробив спробу обґрунтувати взаємозв'язок між змістом ментально-правових настанов українців та характером злочинності на вітчизняних теренах. Особливо виділено проблему злочинів проти власності та корупційних діянь. Розглянуто і зміст психологічних стереотипів у сфері застосування покарання по відношенню до правопорушників та їх взаємозв'язок з українською дійсністю.

Ключові слова: *правова ментальність, правова культура, злочин, покарання, корупційні традиції, український етнос, політико-правова ідеологія.*

Актуальність теми. Після розпаду радянської держави та ліквідації тоталітарного режиму на вітчизняних теренах перед українським соціумом надзвичайно гостро постала проблема злочинності та корупції. Джерелом цих деструктивних в державотворчому дискурсі суспільних явищ стали різке падіння рівня життя населення, політична нестабільність в країні, зміна планової моделі економіки на ринкову тощо. Проте, основною причиною даних процесів став прояв у повсякденному бутті етносу прадавніх ментально-правових паттернів злочину та покарання, що за умови відсутності державної політико-правової ідеології частково підмінили її. Актуальною ця проблема залишається і нині. Адже успішність входження українського суспіль-

© О. О. Штепа, 2018

ства до європейського соціокультурного та цивілізаційного простору значною мірою залежатиме від здатності вітчизняної спільноти подолати деструктивні поведінкові настанови в сфері праворозуміння.

Тому **метою** даної статті є аналіз основних ментальних настанов українського етносу у сфері злочинності та покарання за вчинений злочин.

Варто відзначити, що будь-які злочини завжди засуджувались на українських землях і виправдати такий вчинок (але лише в певних випадках) могло лише втручання всемогутньої Долі. Наприклад, етнограф Георгій Булашев розповідає легенду про те, як чоловік зустрів свою Долю, а та переконала його в тому, що його життєве покликання – стати злодієм, після чого персонаж дійсно збагатився на крадіжках коней. А сільський священник, що хотів наслідувати його приклад не враховуючи своєї Долі, був вбитий при спробі обікрасти царський палац [1, с. 176-178]. Згідно з міфологічними уявленнями не виправдовували подібні діяння і православні святі.

Відповідно до положень чинного Кримінального Кодексу України, злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [2]. Необхідно зауважити, що даний нормативно-правовий акт не вважає злочином такі дії як розпуста, перелюб, статеві збочення, лихварство, чаклунство та ряд інших вчинків, які суворо засуджувались нашими предками. Таким чином, можна констатувати, що права ментальність етносу в новітні часи стала основою не лише вітчизняного законодавства, але і його етики та моралі.

Проте, правові поведінкові стереотипи далеко не завжди є ефективним запобіжником проти злочинної діяльності. Ще Г.С. Сковорода розпачливо зауваживув: «Красти чи не красти? Що важче? Однак увесь світ сповнений злодіїв і розбійників» [3, с. 30]. Як відзначають деякі дослідники виправданням злочинної діяльності в суспільній свідомості українців є її «героїзація» та «романтизація». Зокрема, О. Донченко та Ю. Романенко розглядають надзвичайно популярний у вітчизняній культурі образ козака як «героїзованого злочинця». В сучасній Україні, на думку авторів, це призвело до популярності нових професій, що нагадують про чисто козацьку свободу: підприємець, менеджер, комерційний директор, банкір. Більшість індивідів до таких висот не дотягується. Отже, за твердженням психологів, зростає

кількість людей з невротичним комплексом меншовартості, незатребуваності, нереалізованості; стрімко зростає злочинність (особливо кількість насильницьких злочинів [4, с. 212-213]. Відзначимо також і вплив архетипу «вільного бродяги» (по суті того ж таки козака) на сучасну кримінальну субкультуру, адже саме «бродяга» – це найвищий титул для арештанта, оскільки такому індивіду воля дорожча за життя.

А суперечність у ментальних настановах сучасних українців можна прослідкувати на такому прикладі. Т. Єфременко наводить дані стосовно рівня «чесності» громадян України згідно з соціологічними опитуваннями. За ними 40,3 % опитаних вважають, що люди більшою чи меншою мірою намагаються обдурити; 33,8 % - вважають, що більшість людей намагаються поводитись чесно. Кожен четвертий (25,8 %) вагався з однозначною оцінкою поведінки наших співгромадян за цим параметром.

Разом з тим, схильність значної частини населення України до нечесних вчинків поєднується із задекларованою законослухняністю. 57,1 % українських громадян, відповідно до даних «Європейського соціального дослідження» опублікованих Т. Єфременко, вважають, що «потрібно завжди дотримуватися закону, навіть якщо при цьому упускаєш добрі можливості» (10,7 % із цим твердженням не згодні, 27 % вагалися із відповіддю). 55,6 % громадян України не згодні з твердженням «Іноді цілком прийнятно нехтувати законом і робити те, що хочеш» (15 % його поділяють, 22,7% не визначилися зі своєю позицією) [5, с. 125].

Нідердандський філософ Й. Гейзінга слушно зауважує, що згідно із загальнолюдськими поглядами, махлювання як засіб виграти гру позбавляє цю діяльність її ігрового характеру і пеєє її взагалі; адже для нас сутність гри саме в тому і полягає, щоб гравці дотримувались правил – щоб гра була чесна. Проте, на його думку, архаїчна культура відмовляє в слухності цьому нашому моральному судженню про обман у змаганні, в чому їй вторує і дух народної мудрості [6, с. 64]. Таким чином, можна стверджувати, що поведінкою українців у питаннях «чесності і безчестя» («безчестя», до речі, зовсім не обов'язково є протиправним з точки зору офіційного Закону) керують ментальні архетипи, що потребують корегування за допомогою правової ідеології, підтримуваної усім соціумом.

Найпоширенішими правопорушеннями в українському соціумі на сьогоднішній день є розкрадання та корупційні діяння.

Для нації хліборобів право приватної власності взагалі і особливо права власності на землю мало неабияке значення. За влучним висловом українського філософа В. Липинського, «тільки знищення приватної власності на землю може розвалити хліборобський клас, винявши

з хліборобства його душу, усунувши момент творчості з праці хлібороба, що цею своєю індивідуальною працею перетворює, культивує свій власний учасок землі» [7, с. 22]. Проте, саме цей злочин проти українського селянства було вчинено в період так званої «радянської колективізації», коли останнє було позбавлено не лише права власності на худобу та робочий інвентар, але набутками новітніх псевдогосподарських організацій – колгоспів стали і величезні площі ріллі, силоміць відібраної в хліборобів. У цей час виникає славнозвісний вислів «усе навколо – колгоспне, усе навколо – моє», який і визначив (а точніше сказати поглибив) ставлення населення до державної та комунальної власності як до «своїї» у буквальному значенні цього слова.

Етнограф Георгій Булашев оповідає про міфічні уявлення наших предків, згідно з якими, коли Господь прокляв змія з міфу про першорідний гріх, той одразу ж пішов попід землю, і куди він пішов, там усюди заросла земля лісом. Оскільки і згодом для зростання лісу від людини не вимагалось жодних особливих зусиль, то, за твердженням автора, в народі вкорінився погляд на ліс як на *Bonum nullius*, внаслідок чого крадіжка лісу, а надто панського – і до того ж на дрова, не вважається вартим осуду (мати-земля родить його на загальну потребу всіх і кожного) [1, с. 296].

Проте, в роки радянської влади у вітчизняній суспільній свідомості подібне ставлення почало поширюватись на всю державну та комунальну власність. По-перше, як ми вже зазначали, власність приватна, що була такою дорогою для української душі, була майже ліквідована. По-друге, відбувається знецінення людської праці, пов'язане з такими чинниками: масове застосування примусової (фактично рабської) праці, основним оплотом якої стає система концентраційних таборів ГУТАБ, в котрих, як відомо, працювали «вороги народу», яких радянська етика до людей відносила лише формально; надзвичайно мізерна оплата праці трударів, а подекуди і повна її відсутність (згадаймо роботу за «трудодні» в українському селі); форсована індустріалізація, що у небачених масштабах витісняла з виробництва людей та замінювала їх машинами (масового безробіття вдалося уникати спочатку завдяки безпрецедентним за масштабами репресіям та надзвичайно кровопролитній II світовій війні, а потім – впровадженню унікальної за своєю неефективністю командно-адміністративної планової економіки). По-третє, широке розповсюдження в радянському суспільстві явища «несунів» – працівників, які виносили з місця роботи все, що погано лежало і могло знадобитись у власному господарстві. Суспільна мораль навіть не особливо засуджувала цей побічний прояв побудови «світлого комуністичного майбутнього», беручи до уваги низький рі-

вень заробітної плати таких працівників, а також той факт, що планова економіка просто не здатна була реалізувати за готівку того обсягу товарів, які вироблялись на радянських підприємствах.

Саме в цей час і відбувається знецінення праці та деформація уявлень про власність як таку, які стали невід'ємною складовою так званої «радянської ментальності». Оскільки населення українських земель в той період стало об'єктом соціального експерименту, в ході якого формування нових архетипів відбувалося прискореними темпами із застосуванням масових репресій, штучних голодоморів, кривавих воєн, то всього лише через сімдесят років після його закінчення вітчизняний етнос отримав нові поведінкові стереотипи, що нажалі і досі панують в нашому соціумі. Саме завдяки вказаним психічним автоматизмам після розпаду СРСР з'явилась певна кількість «нових українців», які тим чи іншим способом, зазвичай кримінальним чи напівкримінальним, змогли заволодіти колишньою державною та комунальною власністю і збагатитися. При цьому, далеко не всіма членами суспільства їх дії були засуджені, адже, вони виявились «підприємливими і спритними», а власність колишньої імперії все одно тепер «нічийна».

Дію вказаних поведінкових автоматизмів ми можемо відчувати на собі і сьогодні. Хрестоматійним є приклад видобування бурштину на «нічийних» землях в Західній Україні, що перетворили колись мальовничі красвиди на «місячний ландшафт», або хижацьке вирубування «нічийних» лісів Закарпаття, в результаті якого регіон опинився на межі екологічної катастрофи. Крім того, вітчизняні чиновники з тих же міркувань зовсім не гребують запуслити руки в нашу спільну (а отже по суті «нечийну») бюджетну кишеню.

Надзвичайно деструктивний вплив на державотворчі процеси на території України мають корупційні традиції вітчизняного етносу. Це явище має глибоке історичне коріння і походить ще з часів первісної общини та явища, відомого під назвою «потлач». Воно являло собою організацію окремими членами общини масових пригощань для всієї громади. Початковим призначенням таких «застіль» було позбавлення від «надлишків» матеріальних благ, що накопичувались у того чи іншого общинника. Але, з часом такі заможні члени спільноти почали використовувати потлач для поширення своєї влади на інших співвітчизників. Так, утверджувалась традиція за якою присутній на святі повинен був віддячити його організатору у той чи інший спосіб. Подальшого розвитку вона набула у ряді класових суспільств, наприклад, в Стародавньому Римі. Там особа, що отримала подарунок повинна була обов'язково віддарувати дарувальника подарунком не менш коштовним, ніж отриманий.

У ранньоруський період свавілля князів було майже нічим не обмежене. Безкінечне збирання данини з підкореного населення викликало не лише саботаж цих заходів, але і рішучий збройний спротив (пригадаймо епізод з вбивством племенем древлян князя Ігоря, що теж занадто захопився «отриманням неправомірної вигоди»). Подарунки, різноманітні «частування» та послуги були звичайним явищем і у середовищі козацтва, особливо, старшини. В історичній літературі можна навіть зустріти думку, що вибори гетьмана також не обходились без певного матеріального «заохочення» електорату (сьогодні українські виборці за свій голос отримують продукти харчування, медикаменти, безкоштовний доступ до різноманітних культурно-масових заходів та широку номенклатуру усіляких послуг).

Роки перебування українських земель у складі Російської імперії особливо негативно позначились на народній правосвідомості. Як зазначає історик С.В. Таранець, у Росії дати хабара означало «підібрати ключі», у тому числі й до вищих урядових сфер. Він підкреслює, що продажність російської бюрократії була її традиційною рисою. Чим вище у службовій ієрархії стояв чиновник, тим більшою була ставка. Хабарі, за твердженням дослідника, брали навіть члени імператорської родини [8, с. 53].

Особливо глибоко хворобою корупції була вражена селянська ментальність. Ю. Присяжнюк наголошує на масовому правовому нігілізмі в українському селі, зокрема, майже нормальним явищем між селянами і сільською елітою були могоричі, хабарі («задобрювання»), що, як правило, гарантували успіх справи – послуги, умови, домовленості. Такі відносини, на думку вченого, традиційно дуже давні й назагал хліборобами ніколи не осуджувалися. Обурювали їх лише непомірні і зростаючі «апетити» новоспечених сільських адміністраторів [9, с. 58].

Показово, що не дивлячись на такі давні і глибокі корупційні традиції, український соціум усвідомлює всю їх шкідливість для подальшого історичного розвитку. За даними Т. Єфременко, домагання хабарів чиновниками засуджували 82,9 % наших співгромадян. Не бачать у цьому нічого поганого 12,3 %. Тільки 14,2 % жителів один чи кілька разів пропонували послуги чи хабарі чиновникам за виконання їхньої роботи. Більшість (69,3 %) цього ніколи не робили (що, на думку авторів дослідження, виглядає вельми сумнівним і радше підтверджує брак чесності у вчинках і висловлюваннях людей). У кожного десятого (10,0%) подібний досвід просто відсутній) [5, с. 125].

Так само як і інші злочини, корупційні діяння знаходять певне етичне виправдання з боку самих хабарників. Дослідниця феномену

корупції В. Валле стверджує, що особам, причетним до розробки і реалізації корупційних схем, часто притаманне відчуття власної вищості над іншими: організацію крадіжки державних коштів вони вважають найвищим проявом винахідливості, віртуозності та власної неординарності. Більше того, за твердженням авторки, такі ділки вважають, що обхід законодавства – не злочин, а використання можливостей у межах законодавства [10, с. 51]. Очевидно таке ставлення до корупції в соціумі уже стало частиною національної правової ментальності.

До того ж корупцію не можна вважати однозначно негативним явищем. Так, В. Валле, посилаючись на думку західного вченого Річарда Падака, зауважує, що хабарництво згладжує гострі кути авторитарного суспільства й допомагає громадянам обминути державну бюрократію [10, с. 161]. А це є надзвичайно актуальним для вітчизняного пострадянського соціуму з його недорозвиненими ринковими відносинами, високим рівнем злочинності та масовим зубожінням населення.

Закон України «Про протидію корупції» визначає, що корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [11]. Він покликаний покласти край негативним правовим паттернам українців, проте, це потребуватиме значного часу і великих зусиль (можливо, і значних соціальних потрясінь).

При цьому необхідно зазначити, що правовій ментальності українського етносу притаманно надзвичайно гуманне ставлення до покарання за вчинені злочини. В багатьох випадках здійснення покарання нашими предками покладається тільки на Бога. За даними філософа Н. Гриценко, лише у 20-30% сюжетів українських народних балад злочин карається [12, с. 223].

Найганебнішим заняттям у середньовічній Україні було виконання обов'язків ката. Згідно результатів розвідок українського історика Н. Яковенко, табування професії ката було настільки безумовним, що будь-яка аналогія з ним сприймалася за найзухваліше безчестя... Почуття огиди й страху в ставленні до ката виражалось, на думку авторки, в тому, що він мусив мешкати на відстані від інших громадян; релігійній і соціальній дискримінації підлягав не лише він сам, але і

його родина; ката здебільшого не називали навіть власним іменем – він просто «мистр» (майстер), що додатково засвіжчує острах перед самим словом «кат» [13, с. 138].

Однак, і в данному випадку ми зтикаємось зі значними суперечностями у ментально-правових настановах українців. На фоні явної патологічної ненависті до тортур та катів, Ю. Присяжнюк констатує цілком лояльне ставлення до фізичних покарань з боку українського селянства посткріпацької епохи. Більше того, за твердженням дослідника, удари різками відповідали ув'язненню хліборобів про справжню суть покарання, яке, на їх думку, крім завдання фізичного болю, повинно було ще й «постидати» винуватця. Вчений наголошує, що не випадково сікли за вироком «на людях», в присутності сільського старости, волосного старшини» [14, с. 31]. Не можна не згадати в даному контексті практику публічних тілесних покарань (навіть по відношенню до жінок), що застосовувалась на території самопроголошених республік Донецької та Луганської області. Очевидно, така лояльність до фізичного болю як засобу перевиховання була засвоєна частиною населення українських земель в період їх перебування у складі Російської імперії. Особливо яскраво цей поведінковий автоматизм проявився у нащадків колишніх закріпачених селян. Та разом з тим, покарання біля «ганебного стовпа» з використанням методів «фізичного впливу» були притаманні і запорізькому козацтву. Причому січовики розглядали його не лише як «розплату» за вчинений проступок, але і своєрідне випробування мужності та витривалості воїна.

Кримінальним Кодексом України визначено, що покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [2]. Україна відмовилась від смертної кари, а покаранням за вчинення більшої частини злочинів буде позбавлення волі на строк, що не перевищує 15 років. Тобто цей законодавчий акт віддзеркалює гуманістичний характер правових паттернів українців. Проте, сучасні реалії зовсім не такі райдужні. Засуджені часто-густо стикаються з жорстоким ставленням з боку в'язничної адміністрації, утримуються в умовах далеких від європейських стандартів, позбавляються належної юридичної, медичної та соціальної допомоги. Доказом усього перерахованого є багаточисельні рішення Європейського суду з прав людини щодо нашої держави, яку зобов'язано сплатити потерпілим значні суми

компенсації. Однак, ці соціальні «хвороби» значною мірою зумовлені не «природною жорстокістю», а скоріше складною соціально-економічною та політичною ситуацією в країні, низьким рівнем правової культури працівників сфери виконання покарань, їх корумпованістю та низькою оплатою їх праці. Значною мірою така ситуація зумовлена і пережитками радянської системи, де засуджений, особливо за «політичною» статтею вже не вважався членом суспільства.

Висновки. Підводячи підсумки даної статті можемо зазначити наступне. По-перше, вітчизняна правова ментальність характеризується досить неоднозначним ставленням до злочину: з одного боку будь-яка протиправна діяльність в народній свідомості засуджується, однак при цьому українці не цураються вчиняти незаконні дії, знаходячи для їх виправдання різноманітні аргументи серед яких, зокрема, і «героїзація» образу козака-злочинця. По-друге, уявлення про соціально-правовий інститут власності теж є досить суперечливим і виражається у високому авторитеті приватної власності та трактуванні державного й громадського майна як «нічийного», а тому такого, що може бути привласнене. По-третє, глибоке історичне коріння корупційних традицій в Україні зумовлює їх широке розповсюдження, різноманітність форм таких діянь та значний арсенал аргументів на їх виправдання, що наводяться не лише на побутовому рівні, але і в певних наукових колах. По-четверте, народне уявлення про покарання за скоєний злочин є надзвичайно гуманним (в багатьох фольклорних джерелах необхідність карати злочинця взагалі заперечується), а тому сучасний стан вітчизняної пенітенціарної системи вступає з ним у гостре протиріччя.

Не можна не помітити, що поведінкові стереотипи українського етносу мають суперечливий, часом, взаємовиключний характер. З точки зору гегелівського закону єдності і боротьби протилежностей, суперечність є коренем будь-якого руху як саморуху, коренем життєвості, саме вона є всезагальним принципом саморозвитку. Таким чином, можна стверджувати, що внутрішня суперечність змісту українських ментально-правових архетипів є не стільки вадою, скільки джерелом розвитку етносу та його національної держави. Деструктивні в державотворчому дискурсі поведінкові настанови, зокрема, і у сфері уявлення про злочин та покарання за його скоєння, можуть бути скореговані шляхов вироблення загальнодержавної політико-правової ідеології.

Література

1. Міфи України: за книгою Георгія Булашева «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях». – К.: Вид-во «Довіра», 2003. – 384 с.

2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page2> (дата звернення 28.10.2017 р.). – Назва з екрана.

3. *Сковорода Г.С.* Чи труднее благо? / Г.С. Сковорода // Заповіти Г. Сковороди / Г.С. Сковорода; пер. Н.М. Буцька. – Полтава, 2005. – 58 с. – С. 30-33.

4. *Донченко О.А.* Архетипи соціального життя і політика: Глибинні регулятори психополітичного повсякдення / О.А. Донченко, Ю.В. Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 336 с.

5. *Єфременко Т.* Економічна ментальність українського етносу / Т. Єфременко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. - № 2. – С. 103-127.

6. *Гейзінга Й.* Homo Ludens / Й. Гейзінга / Пер. з англ. О. Мокровольсько-го. – К.: Основи, 1994. – 250 с.

7. *Липинський В.* Наша орієнтація / В. Липинський // Листи до братів-хліборобів. – Ч. 2. – Торонто: 1953. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15225/file.pdf> (дата звернення 28.01.2018 р.). – Назва з екрана.

8. *Таранець С.В.* Старообрядці й культура хабарництва в Росії / С.В. Таранець // Український історичний журнал. – 2011. - № 2. – С. 50-64.

9. *Присяжнюк Ю.П.* Українське селянство XIX –XX ст.: еволюція, ментальність, традиціоналізм: навчальний посібник для студентів історичних факультетів. – Черкаси, Відлуння Плюс, 2002. – 120 с.

10. *Валле В.* Корупція: роздуми після Майдану / В. Валле. – К.: Дух і літера, 2015. – 280 с.

11. Закон України «Про запобігання корупції» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 28.10.2017 р.). – Назва з екрана.

12. *Гриценко Н.В.* Звичаєве право українців в контексті християнських цінностей / Н.В. Гриценко // Практична філософія. – 2010. - № 2. – С. 221-225.

13. *Яковенко Н.* Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. / Н. Яковенко – К.: Критика, 2002. – 416 с.

14. *Присяжнюк Ю.П.* Ментальність українського селянства / Ю.П. Присяжнюк // Український історичний журнал. - № 3. – С. 23-33.

1. Mifi Ukraïni: za knigoû Georgiâ Bulaševa «Ukraïns'kij narod u svoïh legendah, religijnih poglâdah ta viruvannâh». – K.: Vid-vo «Dovira», 2003. – 384 s.

2. Kriminal'nij kodeks Ukraïni [Elektronnij resurs] – Režim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page2> (data zvernennâ 28.10.2017 r.). – Nazva z ekrana.

3. Skovoroda G.S. Či trudnee blago? / G.S. Skovoroda // Zapoviti G. Skovorodi / G.S. Skovoroda; per. N.M. Buc'ka. – Poltava, 2005. – 58 s. – S. 30-33.

4. Dončenko O.A. Arhetipi social'nogo žittâ i politika: Glibinni regulâtori psihopolitičnogo povsâkdenâ / O.A. Dončenko, Ŭ.V. Romanenko. – K.: Libid', 2001. – 336 s.

5. Êfremenko T. Ekonomična mental'nist' ukraïns'kogo etnosu / T. Êfremenko // Sociologiâ: teoriâ, metodi, marketing. – 2007. - # 2. – S. 103-127.

6. Gejzìnga J. Homo Ludens / J. Gejzìnga / Per. z angl. O. Mokrovól's'kogo. – K.: Osnovì, 1994. – 250 s.

7. Lipins'kij V. Naša orièntaciâ / V. Lipins'kij // Listi do brativ-hliborobìv. – Č. 2. – Toronto: 1953. [Elektronnij resurs] – Režim dostupu: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15225/file.pdf> (data zvernennâ 28.01.2018 r.). – Nazva z ekrana.

8. Taranec' S.V. Staroobrâdci j kul'tura habarnictva v Rosiì / S.V. Taranec' // Ukraìns'kij istoričnij žurnal. – 2011. – # 2. – S. 50-64.

9. Prisâžnûk Ū.P. Ukraìns'ke selânstvo HÌH –HH st.: evolûciâ, mental'nist', tradicionalizm: navčal'nij posibnik dlâ studentiv istoričnih fakul'tetiv. – Čerkasi, Vidlunnâ Plûs, 2002. – 120 s.

10. Vallê V. Korupciâ: rozdumi pislâ Majdanu / V. Vallê. – K.: Duh i litera, 2015. – 280 s.

11. Zakon Ukraìni «Pro zapobigannâ korupcii» [Elektronnij resurs] – Režim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (data zvernennâ 28.10.2017 r.). – Nazva z ekrana.

12. Gricenko N.V. Zvičaeve pravo ukraìnciv v konteksti hristiâns'kih cinnostej / N.V. Gricenko // Praktična filosofîâ. – 2010. – # 2. – S. 221-225.

13. Âkovenko N. Paralel'nij svit: doslidžennâ z istoriì uâvlen' ta idej v Ukraìni XVI-XVII st. / N. Âkovenko – K.: Kritika, 2002. – 416 s.

14. Prisâžnûk Ū.P. Mental'nist' ukraìnskogo selânstva / Ū.P. Prisâžnûk // Ukraìns'kij istoričnij žurnal. – # 3. – S. 23-33.

Shtepa O.O.

THE CONCEPT OF CRIME AND PUNISHMENT IN THE LEGAL MENTALITY OF THE UKRAINIAN ETHNIC GROUP: SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article analyzes representations of the Ukrainian ethnos about a crime and punishment for its commission. The author attempted to substantiate the relationship between the content of the mentally-legal patterns of Ukrainians and the nature of crime in domestic territories.

For example, he came to the conclusion that the behavior of Ukrainians in matters of “honesty and dishonor” is governed by mental archetypes that need to be corrected through the legal ideology supported by the whole society. In addition, domestic legal mentality is characterized by rather ambiguous attitude to the crime: on the one hand, any unlawful activity in the public consciousness is condemned, but at the same time, Ukrainians do not refrain from committing illegal acts, finding for their justification various arguments, among them, and “heroizing” the image of a criminal cossack.

Separately, the problem of crimes against property and corruption has been highlighted. The article has argued that the submission of Ukrainians about the socio-legal institution of property is also quite controversial and expressed in the high authority of private property and the treatment of state and public property as “

not whose”, and therefore, that which can be attributed. A deep historic traditions of corruption in Ukraine determines their wide distribution, diversity of such acts and an impressive arsenal of arguments to justify them, provided not only at the domestic level but also in certain scientific circles.

The content of psychological stereotypes in the sphere of the application of punishment in relation to lawbreakers and their interrelation with Ukrainian reality are also considered. In particular, the extraordinary humanism of Ukrainian legal mentality in this context is noted. For example, domestic mythology in general denies the need to punish criminals for the misdeeds committed by official authorities, placing this mission on the “divine Providence”. For the national conscience of the Ukrainian ethnic group, an extremely contemptuous attitude to the kata profession is characteristic. Along with this, the practice of corporal punishment in the Ukrainian countryside was an extremely common phenomenon and is even used today in the territory of the so-called unrecognized republics of Lugansk and Donetsk oblasts. Humanity of the national mentality is practically embodied in domestic criminal law. Among other things, the death penalty has been abolished and the term of imprisonment is limited to 25 years.

The author comes to the conclusion that behavioral stereotypes of the Ukrainian ethnos are controversial, sometimes, mutually exclusive. From the standpoint of the Hegelian law of unity and the struggle of opposites, the contradiction is the root of any movement, as self-movement, the root of vitality, it is the universal principle of self-development. Thus, it can be argued that the internal contradiction in the content of Ukrainian mental-legal archetypes is not so much a flaw as the source of the development of an ethnic group and its national state. Destructive behavioral guidelines in the state discourse, in particular, in the field of the idea of a crime and the punishment for its commission, can be adjusted ways of developing a nation-wide political and legal ideology.

Key words: *legal mentality, legal culture, crime, punishment, corruption traditions, Ukrainian ethnos, political and legal ideology.*

Надійшла до редакції 25.12.2017 р.

УДК 141.7

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296502>

orcid.org/0000-0001-8377-2492

Олена Ільїна

ІЛЬІНА Олена Володимирівна – магістр філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сфера наукових інтересів – філософська антропологія, практична філософія, соціальна філософія.

КРИЗА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У статті подається філософське розуміння поняття «гендерної ідентичності», розкривається її структура, місце і роль у формуванні соціальної ідентичності людини. При розгляді кризи гендерної ідентичності у сучасному світі відзначається особлива роль технологічних чинників в галузі науки, техніки, медицини та інформатики. У статті розглядаються основні зрушення, які відбуваються у цих сферах, та їх вплив на формування і руйнацію гендерної ідентичності.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, трансгуманізм, кіборг, постгендеризм.

Актуальність дослідження теми кризи гендерної ідентичності продиктована зростанням темпів і динаміки трансформації сучасного суспільства. В умовах швидко мінливого соціуму самооновлення людини є закономірним соціальним процесом. Особливості суспільних змін, що відбуваються сьогодні, – мультикультуралізм, гетерогенність та поліваріантність соціальності – породжують нові форми соціального буття людини, її ідивідуального та особистісного самовизначення, а також нові типи соціальних ідентичностей, у тому числі і гендерної. За цих обставин гостро постає проблема кризи ідентифікації людини в різноманітних формах діяльності, в тому числі і в соціальних практиках статі.

Ступінь розробленості даної теми характеризується фрагментарністю аналізу кризового стану гендерної ідентичності і відсутністю цілісного бачення його причин. У сучасній філософській літературі криза гендерної ідентичності аналізується лише у зв'язку з дією окремих чинників, що беруть участь у її зміні або руйнації. З іншого боку гендерна ідентичність стає предметом різних за методологією філо-

софських шкіл, які неоднаково визначають рушійну силу і руйнівну роль кожного з них на даному етапі. Так, одні з них пов'язують кризу гендерної ідентичності в сучасному світі із соціальною практикою зміни статі (В.Хесле, Е.Еріксон, Гредновська О.В.), другі – з патріархальним характером організації влади (М.Фуко, Ж.Лакан, Ж.Дерріда, Дж.Батлер, Завершинська Н.А., Кліменкова Т.А.), треті – з розвитком новітніх технологій в різних галузях знання (Катасонов В.Н., Кутирев В.А., Попович Е.С., Яникіна А.Н.). Аналіз останнього чиннику є найбільш фрагментованим. Тут відокремлено досліджується місце і роль у спричиненні кризи гендерної ідентичності новітніх технологій в галузі інформатики (Колесникова Е.Ю., Нагорнова Т.С., Остапенко І.А., Ульянов В.А., Чикін А.А.), медицини (Грошева Т.Н., Сазеєва І.Б., Тищенко П.Д.) та техніки (Верещагіна Н.В., Ємелін В.А., Кетова Т.Н.). Усі ці обставини не дозволяють побачити повну картину впливу технологічних чинників на кризу гендерної ідентичності в сучасному світі і потребують додаткового дослідження.

Метою цієї статті є дослідження впливу новітніх технологій у різних галузях знання на кризовий стан гендерної ідентичності. Для її розкриття переслідується завдання здійснити екскурс у філософську постановку проблеми, розкрити філософське розуміння поняття «гендерної ідентичності», дати уявлення про її кризу, причини і способи подолання.

Тема кризи гендерної ідентичності стала предметом філософського аналізу порівняно нещодавно, хоча нетрадиційні гендерні ролі фіксувалися вже в стародавній філософській думці. Так, у Палійському каноні – збірці буддистських текстів, на яких засноване вчення Тхеравади, – вказується на наявність у тогочасному суспільстві таких 4-х гендерних типів, як: чоловічий, жіночий, убхатобьянджанак і пандак, а останній, згідно з іншою палійською літературою, міг набувати 5-х видів: асіттакапандак, уссуяпандак, опаккамікапандак, паккхапандак, напумсакапандак [27, с. 423]. У текстах індуїстського/ведичного біблійного канону розглядається концепція третьої статі – андрогінії, за якої людина одночасно виявляє і жіночі, і чоловічі якості (необов'язково рівною мірою) [26, с. 345]. Концепція андрогінії зустрічається також у європейських міфах і релігіях. Давні греки розуміли андрогінність як присутність в одному людському організмі ознак обох статей [29, с. 18].

У процесі тривалої еволюції філософських вчень багатьох відомих мислителів від Платона і Аристотеля до Ж.-Ж.Руссо, І.Канта і Ф.Ніцше [7], а від них до З.Фрейда та П.Бурдьє, які обґрунтували та раціоналізували статеvu ієрархію в суспільстві, у другій половині ХХ століття сформувалася нова наукова дисципліна – гендерна антропологія, яка

звернулася до 2-х взаємозалежних кіл проблем: проблеми андроцентризму в сучасних культурах та проблеми визнання людини в культурі і суспільстві через введення до наукового аналізу поняття статі («sex») і розмежування її з поняттям гендеру («gender»). Якщо першим позначалася біологічна стать, то другим – соціокультурна. Згідно Е.Оуклі, (який уперше сформулював цю різницю в 1972 році) «стать» є поняттям, співвіднесеним з біологічними відмінностями між чоловіком і жінкою в силу видимої різниці в геніталіях та відтворювальної функції, а «гендер» є предметом культури, будучи співвіднесеним із соціальною класифікацією категорій «маскулінне» / «фемінне» [5 с. 15].

Становлення гендерної антропології було тісно пов'язане з еволюцією філософської антропології [8], яка отримала статус окремої наукової дисципліни після другої світової війни. Обидві дотичні до проблем антропоцентризму, які розуміються ширше, ніж проблеми андроцентризму. Але гендерна антропологія, завдяки привнесенню до наукового аналізу категорії статі, замість філософської проблеми визнання абстрактної людини у світі природи і культури, звернулася до вивчення місця і ролі чоловіків і жінок у світі культури, що призвело до легітимізації статі і в науковому дискурсі, і в соціальному просторі.

Концептуалізації поняття «гендер» і обґрунтуванню ідеї множинності гендерів у філософії сприяли ідеї постнекласичної філософії, сформульовані в надрах посмодернізму (М. Фуко) та постструктуралізму (Ж. Лакан), увага яких була прикута до цінності усього маргінального і неструктурного. До Фуко усі гендери, що знаходилися за межами бінарної гендерної системи, визнавалися девіаціями або маргіналіями. Фуко першим у філософії [5, с. 19] заговорив про них як про «істинну» стать, тобто «таку, що не відхиляється від культурної норми», а «відновлюється», породжуючи нове гендерне тіло шляхом «відокремлення тіла від суб'єктивності». В свою чергу бінарні гендерні норми він трактував як інструмент виробництва «слухняного тіла» сучасної людини [21, с. 211].

На відміну від нього, Ж. Лакан, відзначив важливу роль впливу на гендер дискурсу, який, на його думку, є не тільки способом говоріння, а й засобом формування мислення, у тому числі гендерної стереотипності, що стоїть на заваді виявленню дійсної суб'єктивності [18, с. 2]. Слідом за Лаканом, Ж. Деррида увів до категоріального апарату постмодернізму термін «фаллоцентризм», яким позначив зв'язок між загальною закономірністю (логосом) та символом запліднюючого начала (фаллосом), відзначивши центральну роль цього принципу у гендерному дискурсі [18, с. 2].

Сучасна послідовниця постструктуралізму Дж. Батлер, поєднавши напрацювання Фуко і Лакана, сформулювала концепцію деконструйованої і плюралізованої суб'єктивності, виклавши перформативне бачення ідентичності, що розуміється нею як наслідок дискурсивних практик [1, с. 115]. На її думку, суб'єктивна ідентичність не просто відображається в певних символах і ритуалах культури, а й формулюється безпосередньо в момент, коли вони існують як дискурсивні акти [5, с. 23]. Дискурсивний модус існування тілесності і сексуальності дозволив постмодерністам та постструктуралістам увести до області філософського аналізу поняття тіла і статі, а потім в межах постнекласичної парадигми заявити про статеvu і сексуальну багатоманітність, визнати «інаковості», які не вписувалися в традиційне розуміння статі і гендеру, як форми «альтернативної суб'єктивності» та відзначити їх соціально-культурну рівноправність.

Залучення до філософського категоріального апарату поняття «гендеру» надало можливість здійснити у подальшому соціально-філософський аналіз нових форм соціальності, представлених у практиках статі і сексуальності, на основі якого було виокремлено базові параметри гендерних відносин: гендерні стереотипи, гендерні норми, гендерну ідентичність. Ключовим з них стало поняття «гендерної ідентичності», яка означає внутрішнє самовідчуття людини представником того чи іншого гендеру. «Гендерна ідентичність, зазначає П.Горностає, – це переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі» [4, с. 134].

У структурі гендерної ідентичності було виокремлено 3 компоненти: а) когнітивний (пізнавальний), тобто усвідомлення людиною своєї приналежності до певного гендеру; б) афективний (оцінний), тобто оцінювання людиною своєї відповідності еталонним зразкам певного гендеру; в) конативний (поведінковий), тобто самопрезентація людиною самої себе як представника гендерної групи, а також подолання кризи ідентичності шляхом вибору поведінки відповідно до особистісно значущих цілей і цінностей [12, с. 64].

Гендерна ідентичність є базовою структурою соціальної ідентичності і спрямована на ідентифікацію людини з образом соціокультурної істоти. Як і поняття гендеру, вона розглядається в якості соціокультурного феномену, що має своє символічне позначення. «Гендерна ідентичність, відзначає Остапенко І.А., є різновидом культурної ідентичності і становить собою сукупність ідеальних уявлень суспільства про факт статевого диморфізму, що транслюють особистісній свідомості систему норм поведінки, приписів мислення і відчуття та зразків самосприй-

няття. Вся ця система норм і зразків є елементами системоутворення форм життєзабезпечення і способів культуротворення» [14, с 9].

Нормативність гендерної ідентичності задається статевою ідентичністю і пов'язана зі змістом поняття статі. Вона характеризується «ідентифікацією людини з біосоціальною єдністю, що володіє статево-віковими особливостями і сприймає їх як особливості її індивідуального існування та має символічну природу поняття гендеру і його універсальний характер, беручи індивідуальний відтінок внутрішньоособистісної організації і, як будь-який нормативний образ (культурний зразок), співвідносить свою особистісну форму (гендерну ідентичність) з індивідуальним характером людського тіла і його особливостей» [14, с. 9]. Разом з тим слід відзначити, що будучи пов'язаною з біологічною статтю, гендерна ідентичність однак необов'язково співпадає з нею.

У більшості традиційних суспільств (індуїстських, буддистських, мусульманських, православних, а також католицьких) ціннісно прийняті і легітимно діють лише бінарні гендерні системи, які включають в себе два гендери і передбачають відповідність між біологічною статтю і гендерною ідентичністю. Їх збіг визнається в якості «норми», а розбіжність розцінюється як «патологія», що викликає кризу гендерної ідентичності в осіб, які її мають. Для її «лікування» застосовують репаративну або конверсійну терапію, спрямовану на зміну гендерної ідентичності і досягнення гендерної конформності з існуючими в суспільстві нормами і цінностями.

У нетрадиційних суспільствах (протестантських) ціннісно прийняті і легітимно утверджуються небінарні гендерні системи, що містять більше 2-х гендерів і передбачають можливість відсутності залежності між біологічною статтю і гендерною ідентичністю. Їх розбіжність вважається питанням не патології, а «статевої різноманітності» і розглядається як результат «власного вибору свого статевого самовизначення». Спроби ж «лікування» подібної «патології» сприймаються як такі, що суперечать лікарській етиці. У межах небінарної гендерної системи припускається, що соціально-статева самоідентифікація індивіда може реалізовуватись через соціальну практику зміни статі, а криза гендерної ідентичності у осіб, які до неї вдалися, визнається тимчасовою через те, що викликана не тиском на них суспільної системи, а внутрішньою перебудовою біологічного організму і живанням у нову соціальну роль.

У ХХ ст. проблема гендерної ідентичності і аспект її кризовості у філософському дискурсі осмислювалися переважно в контексті подолання класичної парадигми, яка сходить до Д.Локка і Д.Юма. Як відзначають автор терміну криза ідентичності Е.Еріксон [24] та його послі-

довник Х.Хесле [23], згідно з традиційним баченням, криза гендерної ідентичності розумілася як «природний» етап в процесі становлення ідентичності, де саме його подолання було складовою частиною самоідентифікації і умовою становлення зрілої особистості [5, с 17]. Проблематизація традиційного поділу культурного і природного, соціального і біологічного, здійснена в постмодернізмі і постструктуралізмі, поставила під сумнів і традиційне бачення кризи гендерної ідентичності. «Постструктуралістське бачення пропонує таке розуміння ідентичності, згідно з яким можливість вибору в процесі її здобуття виявляється проблематизованою і навіть нівельованою через існування дискурсивних шарів людської свідомості, які зумовлюють здійснюваний вибір» [5, с 22].

Переосмислення постструктуралістами трактування гендерної ідентичності призвело соціальну філософію до розуміння її кризи як продукту «дисциплінарної» влади і наслідку впливу на суспільну свідомість системи дискурсивних і соціальних регулятивних практик, які стали результатом розвитку системи нагляду та контролю за індивідом. І саме виникнення кризи, і її «подолання» почало пов'язуватись з наміром влади зберегти і підтримати бінарну систему патріархального суспільства. «Криза гендерної ідентичності, що виявляється у випадках «нормальної» мужності і жіночості, зазначає Т.Кліменкова, обумовлена підтримуваною патріархальною системою невротизації населення за допомогою приписування норм» [10, с. 125]. Отже, за класичними уявленнями криза гендерної ідентичності є конфліктом біологічного і соціального, тоді як в постнекласичній парадигмі вона постає боротьбою дискурсів за «володіння тілом».

У сучасній науці ведуться палкі дебати про те, які саме чинники справляють вирішальний вплив на формування гендерної ідентичності і набуття нею кризового стану незалежно від політичної і релігійної організації суспільства: біологічні чи соціальні? В соціальній філософії особливо дискусійною виявилася полеміка про вплив на них, насамперед, технологічних чинників, у якій зійшлися прибічники технологічного та соціального детермінізму. Мова йде про триваючу еволюцію людини у зв'язку з розвитком новітніх технологій в різних галузях знання – НБІК: нано-, біо-, -інфо та когнітивних технологій. На ґрунті їх відкриття і поширеного застосування ідеологами трансгуманізму почала обґрунтовуватися ідея про «пост-людину», яка внаслідок задіяння набору новітніх технологій здатна позбавитися статі і гендеру і таким чином зняти з порядку денного проблему кризи гендерної ідентичності. На їх думку, процес такого перетворення включатиме кілька стадій – від первинного посилення усіх здібностей людини до перетворення її тілесності та інтелекту, а згодом до звільнення людини від «занадто людського» [25, с 9].

Відкидаючи змальовану трансгуманістами перспективу перетворення людини на кіберістоту як позанаукову, разом з тим не можна не помітити існуючих проблем, що створює для гендерної ідентичності в сучасному світі неконтрольоване і безвідповідальне використання новітніх технологій в різних сферах знання: інформатиці, медицині, науці і техніці.

У галузі інформатики головне випробування для гендерної ідентичності очікується у зв'язку з винаходом Інтернету і розвитком, пов'язаних з ним інформаційних технологій (цифрової культури), що призвело до появи віртуального соціуму як нового простору конструювання гендерної ідентичності, який створює можливість формування віртуальної (полі) гендерності. В контексті його появи, зазначає Ульянов В.А., відбувається трансформація бінарної гендерної моделі, в ході якої класична диференціація статей, що лежала в основі цивілізації протягом багатьох століть, перетворюється в андрогінну. Ключову роль в цьому процесі відіграє віртуальне, яке переводить суб'єкт в постгендерний простір [20, с 160].

На думку І. Остапенко, гендерна специфіка Інтернет-комунікації пов'язана з наступними рисами: а) вона має компенсаторний характер, згідно з яким «віртуальна особистість» може становити собою реалізацію «ідеального Я», орієнтовану на нормативні, в тому числі на гендерні зразки поведінки; б) є анонімною, що виражається в прирівнюванні персонального рівня ідентифікації до соціального; в) спілкування за допомогою Інтернету є виразом «соціальної віртуальної реальності»; г) єдина реальність особистості у віртуальному середовищі – суть реальність гендерної самопрезентації, яка є виразом індивідуально-особистісного обміну соціальними ролями, в результаті чого креативність суб'єкта зростає в силу актуальної втрати соціальних орієнтирів і реальності здобуття конструювання соціальних відносин і власної ідентичності [14, с. 159].

Гендерна самопрезентація в Інтернет-комунікації виступає важливим соціально-конститууючим і соціально-конструюючим чинником, який, насамперед, виявляється у тому, що Інтернет-комунікація виражає собою новий спосіб згуртування і розвитку індивідів і форми їх творчої самореалізації. Дослідження комунікації в Інтернеті дозволяє користувачеві експериментувати з власною ідентичністю, створюючи «віртуальні суб'єкти» комунікації, які часто відрізняються і від персональної ідентичності, і від реальної самопрезентації користувачів. Інтернет забезпечує людині можливість «піти від власного тіла» – як від зовнішнього вигляду, так і від індикаторів статусу в зовнішньому вигляді. А отже, і від низки підвалин соціальної категоризації: статі, віку, соціально-економічного статусу, етнічної приналежності.

У галузі медицини гендерна ідентичність девальвується під втручанням у генетичну природу людини біотехнологій та допоміжних репродуктивних технологій, яке, за словами П.Тищенко, здатне викликати «казус сексуальності». Такі досягнення в області біотехнологій як клонування людини, партеногенез і штучні утроби породжують припущення про значне розширення можливостей людського розмноження в суспільстві майбутнього. Відносно допоміжних репродуктивних технологій поширюються сподівання, що розмноження може вийти за межі існуючих методів відтворення життя на кшталт статевого акту і екстракорпорального запліднення. В цьому ж ряду стоять і медичні технології, які покликані «добудувати людське тіло» (протезування втрачених або видалених органів або членів, хірургічна операція зміни статі).

На думку П.Тищенко, під добрими намірами вирішення проблем медичного характеру (порятунок життя, відтворення цілісності організму) розгортається прихований планомірний процес «ре-де-конструкції» людської істоти. Результатами її стає деконструкція сексуальності, заперечення біологічної і соціальної статі, визнання гетеросексуальних індивідів як «гендерних інвалідів». В якості прикладу він наводить «ре-де-кон-струкцію» людської сексуальності, вжиту причіниками постгендеризму, в результаті якої «за спиною реконструкцій, конструкцій і деконструкцій непримітним чином розгортається тотальна деструкція людського в людині» [17, с. 205].

Розглядаючи можливість реальних морфологічних змін в організмі людини і радикальних перспектив в її розмноженні, представники постгендеризму (С.Файрстоун, Е.Джаггер, Д.Харауей) доводять бажаність скасування або подолання гендерних ідентичностей за допомогою біотехнологій і допоміжних репродуктивних технологій як умови набуття людиною справжньої свободи і вивільнення від закріпачення статтю. Вони вважають, що з розвитком нових технологій у медицині необхідність стевих відносин з метою розмноження поступово відпаде: продовження роду буде замінене штучним розмноженням. В крайньому випадку усі постгендерні люди матимуть можливість як виношувати і народжувати дітей, так і бути їхніми «батьками», що призведе до зникнення статей. При цьому вони дотримуються погляду, що існування безгендерного суспільства не означатиме відсутності у його представників інтересу до сексу і сексуальності, просто сексуальні відносини і міжособистісна близькість у постгендерному суспільстві приймуть дещо інших форм [28].

У галузі техніки ускладнення для гендерної ідентичності розпочинаються вже з процесів кіборгізації та інвалідизації людини, які є наслідками технологічного розширення її тіла технічними засобами

медицини, і сягають практичних спроб «конструювання» людини [9] і реалізації ідеї про «кібернетичне безсмертя» [19]. Під кіборгізацією розуміється процес зрощування людини і машини, який супроводжується заміщенням технологіями натуральних функцій тіла і розуму людини, внаслідок чого технологічні медіуми стають невід'ємними протезами людини, а їх втрата призводить до її інвалідизації, ставлячи під загрозу гендерну ідентичність [6, с. 68]. Звідси робиться висновок про те, що дійсної свободи можуть досягти лише постбіологічні або постгендерні люди [22, с. 368].

Ідея досягнення «кібернетичного безсмертя» отримала спробу теоретичного обґрунтування в роботах низки авторитетних вчених (А.Турчин, К.Джослін, В.Курцвейл, А.Болонкін) у вигляді принципу ізофункціоналізму систем, згідно з яким комплекси функцій організму можуть бути відтворені на різних субстратах. Практичні результати, досягнуті в цьому напрямку (моделювання біологічної організації, створення штучного інтелекту, протезування внутрішніх органів і кінцівок), свідчать про здатність людини досягти радикального продовження життя людського виду, однак вони жодним чином не відповідають на питання кореляції між продовженням людського віку і здатністю людини до розмноження, інших статевоїх функцій або виконання гендерних ролей. Натомість автори проекту переконані, що в перспективі конвергентний розвиток новітніх технологій в усіх перспективних галузях знання (НБІК) в підсумку приведе до революційного прориву в галузі робототехніки – створення самоорганізованих систем, здатних відтворити на небіологічних субстратах функції життя і психіки, тобто антропоморфних роботів [3, с. 260].

Не дивлячись на науково-фантастичний характер подібних проєктів, які доводять сумісність людського життя і психіки з роботою технічних пристроїв, не можна не помітити небезпеки, яку несе пропонувані ними міфологічний спосіб перетворення людської дійсності гендерної ідентичності. Тягнувши за собою міфологізацію продуктів науково-технічного прогресу, він веде до створення міфів про можливість реконструкції або деконструкції статевої природи людини без негативних для неї наслідків [2, с. 67].

Отже, пошуки шляхів розв'язання сучасної кризи гендерної ідентичності засобами новітніх технологій спрямовані або на переведення реальної проблеми у віртуальну, або на зняття її шляхом ліквідації ролі статі і гендеру в житті людини. Обидва варіанти маніпуляцій з гендером – свідомі вони чи ні – є однаково небезпечними для суспільства. Адже, як зазначає Яникіна А.Н., «завдяки гендеру формується ціннісна матриця людської культури і присікаються усі намагання спрямова-

ні на самознищення людства як виду. Важливість гендера обумовлена також і тим, що, підтримуючи відмінність, він є важливою умовою багатоманітності світу» [25, с 11].

Висновки. Підсумовуючи осмислення впливу новітніх технологій на гендерну ідентичність і роль технологічних чинників у доведенні її до кризового стану, можна вказати принаймні на 3 основні підходи, які спостерігаються у ставленні до втручання через них в соціальну і біологічну природу людини: неолуддизм, трансгуманізм (постгендеризм) та проміжний між ними.

Перший підхід зводиться до повного заперечення використання технологій, навіть для фізичної корекції людської ідентичності, як згубної не тільки для її природного ества, а й ворожої для вираження її індивідуальної самості сили, що уніфікує людину до рівня індивіда. Цей підхід не може бути прийнятним, бо суперечить основним тенденціям суспільного прогресу, спрямованим на вдосконалення життя і буття людини.

Другий, трансгуманістичний підхід ґрунтується на максимальній конвергенції людського і машинного розуму, однак також не може бути прийнятним, оскільки обстоє руйнування біологічної природи людини і заперечує соціальну природу інтелекту заради примарного кібернетичного безсмертя та позалюдського штучного інтелекту, за що заслужено розглядається як потенційна загроза особистій ідентифікації сучасної людини [15 с. 122] і критикується як філософія антигуманістичної спрямованості [16, с. 16].

Нарешті, проміжна позиція пропонує пошук відповідного, «мирного» співіснування біологічної природи людини і технологій, а також вироблення ефективних механізмів соціальної адаптації людини до технологічної реальності сучасного суспільства. «Збереження гендерної ідентичності, запевняє В.Кутирев, повинно спиратися на обмежене застосування технологій до всього і вся, особливо гуманітарних, на коеволюцію можливих світів і пріоритет адекватної людській природі «феноменологічної реалізації» одного з них» [11, с. 80].

Гадаю, що саме цей шлях є найбільш безпечним для соціальної ідентичності у всіх її формах і вимірах, у тому числі гендерної. Тому не можна не погодитись з думкою А.Яникіної, що з метою розв'язання проблем, які насуваються на людство, найбільш ефективною видається дія на основі «принципу випереджаючого реагування», смисл якого полягає в діалогічності підходів при обговоренні проблеми, збереженні всіх запропонованих позицій, як обраних і утверджених, так і тимчасово відхилених.

Література

1. *Батлер Дж.* Психика власти: теории субъекции / Дж. Батлер. – Харьков: ХЦГИ; СПб.: Алетейя. – 2002. – 168 с.
2. *Верещагина Н.В.* Роботы, искусственный интеллект и восстание машин: мифология НТР и научная фантастика / Н.В. Верещагина // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Культура. История. Философия. Право. – 2016. – № 3. – С. 65–74.
3. *Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция.* Под ред. проф. Д.И. Дубровского. – М.: ООО «Издательство МБА», 2013. – 272 с.
4. *Горностай П.П.* Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П.П. Горностай // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 132–155.
5. *Гредновская Е.В.* Кризис гендерной идентичности: дискурсы и практики (социально-философский аспект анализа) / Е.В. Гредновская. – Екатеринбург: Изд-во Южно-Уральского государственного университета, 2007. – 26 с.
6. *Емелин В. А.* Киборгизация и инвалидизация технологически расширенного человека / В.А. Емелин // Национальный психологический журнал. – 2013. – №1(9). – С. 62–70.
7. *Жеребкин С.* Гендерная проблематика в философии // Введение в гендерные исследования. Учебное пособие / С. Жеребкин / Под редакцией И.А. Жеребкиной. – Харьков: Харьковский центр гендерных исследований, 2001. – Ч.1. – 708 с.
8. *Жеребкина И.А.* Субъективность и гендер: гендерная теория субъекта в современной философской антропологии / И.А. Жеребкина. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2007. – 307 с.
9. *Кетова Т.Н.* Конструирование человека как актуальная проблема экологического образования / Т.Н. Кетова // Философия образования. Изд-во Сибирского отделения РАН. – 2014. – №2. – С. 149–158.
10. *Клименкова Т.А.* Насилие как основа культуры патриархатного типа. Гендерный поход к проблеме / Т.А. Клименкова // Гендерный калейдоскоп / Под ред. М.М. Малышевой М.: Academia, 2002. – С. 121–146.
11. *Кутырев В.А.* Философия трансгуманизма: Учебно-методическое пособие / В.А. Кутырев. – Нижний Новгород: Нижегородский университет, 2010. – 85 с.
12. *Малкина-Пых И.Г.* Гендерная терапия (Справочник практического психолога) / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2006. – 928 с.
13. *Нагорнова Т.С.* Гендер в условиях цифровой культуры / Т.С. Нагорнова, А.А. Чикин // XXI век – век дизайна: материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Екатеринбург, 2014. – С. 108–115.
14. *Остапенко И.А.* Гендерная идентичность и самопрезентация в Интернет-коммуникации: Социально-философский анализ / И.А. Остапенко. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского государственного строительного университета, 2004. – 196 с.

15. Попович Е.С. Трансгуманизм и постгендеризм как потенциальные угрозы личной идентификации современного человека / Е.С. Попович // Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире. – Санкт-Петербург: Инф. изд. уч.-науч. центр «Стратегия будущего», 2016. – С.16-20.

16. Сазеева И.Б., Грошева Т.Н. Антигуманистический характер философии трансгуманизма / И.Б.Сазеева, Т.Н.Грошева // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2017. № 3(77): в 2-х ч. – Ч.1. – С.122–126.

17. Тищенко П.Д. Биотехнологическая ре-де-кон-струкция человеческого в человеке и проблема ответственности: казус сексуальности / Биоэтика и гуманитарная экспертиза: комплексное изучение человека и виртуалистика. Вып.3 / Рос. акад. наук, Ин-т философии; Отв. ред. Ф.Г. Майленова. – М.: ИФРАН, 2009. – 236 с.

18. Трофимова Е.И. К вопросу о гендерной терминологии / Е.И. Трофимова // Летняя школа «Общество и гендер». – Рязань, 2003. – 20 с.

19. Турчин В. Ф., Джослин К. Кибернетический манифест // В. Ф. Турчин. Феномен науки. – М., 2000.

20. Ульянов В.А. Постгендерная характеристика виртуального: генезис андрогинности / В.А. Ульянов // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Философия. – 2012. – №2. – С.158–171.

21. Фуко М. Воля к истине: по сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М.Фуко; [Пер. с франц.]. – М., Касталь, 1996. – 448 с.

22. Харауэй Д. Манифест киборгов: наука, технология и социалистический феминизм 1980-х гг. / Д.Харауэй // Гендерная теория и искусство. Антология: 1970—2000 / Под ред. Л. М. Бредихиной, К. Дипуэлл. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2005. – С. 322–377.

23. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В.Хасле // Вопросы философии. – 1994. – №10. – С. 112–123.

24. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э.Эриксон. – М.: Прогресс, 1996.- 344 с.

25. Яныкина А.Н. Гендер и «гендеризмы» в постнеклассической культуре / А.Н. Яныкина // Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств. – 2015. – №1. – С. 8–11.

26. *Amara Das Wilhelm*. Tritiya-Prakriti. – United Kingdom: Xlibris Corporation, 2004. – 596 p.

27. Peter A. Jackson Non-normative Sex/Gender Categories in the Theravada Buddhist Scriptures // Australian Humanities Review. – 1996.

28. Postgenderism: Beyond the Gender Binary. – By George Dvorsky and James Hughes, Institute for Ethics and Emerging Technologies Williams 229B, 300 Summit St. Hartford CT 06106 USA. – 2008.

29. Symbols of sexual separation and androgyny in myth and religion. – By Karen Massetti-Miller// Presented at the 1982 NWSA Conference, Humboldt State University, Arcata, California – 19 p.

1. Batler Dzh. Psikhika vlasti: teorii subyektsii / Dzh. Batler. – Kharkov: KhTsGI; SPb.: Aleteya. – 2002. – 168 s.
2. Vereshchagina N.V. Roboty, iskusstvennyy intellekt i vosstaniye mashin: mifologiya NTR i nauchnaya fantastika / N.V.Vereshchagina // Vestnik Permskogo natsionalnogo issledovatel'skogo politekhnicheskogo universiteta. Kultura. Istoriya. Filosofiya. Pravo. – 2016. – № 3. – S. 65-74.
3. Globalnoye budushcheye 2045. Konvergentnyye tekhnologii (NBIKS) i transgumanisticheskaya evolyutsiya. Pod red. prof. D.I. Dubrovskogo. – M.: OOO «Izdatelstvo MBA». 2013. – 272 s.
4. Hornostai P.P. Henderna sotsializatsiia ta stanovlennia hendernoï identychnosti // Osnovy teorii genderu: Navchalnyi posibnyk / P.P. Hornostai. – K.: “K.I.S.”, 2004. – S.132-155.
5. Grednovskaya E.V. Krizis gendernoy identichnosti: diskursy i praktiki (sotsialno-filosofskiy aspekt analiza) / E.V. Grednovskaya. – Ekaterinburg: Izd-vo Yuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta. 2007. – 26 s.
6. Emelin V. A. Kiborgizatsiya i invalidizatsiya tekhnologicheskii rasshirenogo cheloveka V. A. Emelin // Natsionalnyy psikhologicheskii zhurnal. – 2013. – №1(9). – S.62–70.
7. Zherebkin S. Gendernaya problematika v filosofii //Vvedeniye v gendernyye issledovaniya. Uchebnoye posobiye / S. Zherebkin / Pod redaktsiyey I.A.Zherebkinoy. – Kharkov: Kharkovskiy tsentr gendernykh issledovaniy. 2001.- Ch.1.- 708 s.
8. Zherebkina I.A. Subyektivnost i gender: gendernaya teoriya subyektva v sovremennoy filosofskoy antropologii / I.A. Zherebkina. – Sankt-Peterburg: Aleteya. 2007. – 307 s.
9. Ketova T.N. Konstruirovaniye cheloveka kak aktualnaya problema ekologicheskogo obrazovaniya / T.N. Ketova // Filosofiya obrazovaniya. Izd-vo Sibirskogo otdeleniya RAN. – 2014. – №2.- S.149-158.
10. Klimenkova T.A. Nasiliye kak osnova kultury patriarkhatnogo tipa. Gendernyy pokhod k probleme / T.A. Klimenkova // Gendernyy kaleydoskop / Pod red. M.M. Malyshevoy M.: Academia. 2002. – S.121-146.
11. Kutyrev V.A. Filosofiya transgumanizma: Uchebno-metodicheskoye posobiye / V.A. Kutyrev. – Nizhniy Novgorod: Nizhegorodskii universitet. 2010. – 85 s.
12. Malkina-Pykh I.G. Gendernaya terapiya (Spravochnik prakticheskogo psikhologa) / I.G. Malkina-Pykh. – M.: Eksmo. 2006. – 928 s.
13. Nagornova T.S. Gender v usloviyakh tsifrovoy kultury / T.S.Nagornova, A.A. Chikin // XXI vek – vek dizayna: materialy Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – Ekaterinburg. 2014. – S. 108-115.
14. Ostapenko I.A. Gendernaya identichnost i samoprezentatsiya v Internet-kommunikatsii: Sotsialno-filosofskiy analiz / I.A. Ostapenko. – Rostov-na-Donu: Izd-vo Rostovskogo gosudarstvennogo stroitel'nogo universiteta. 2004. – 196 s.
15. Popovich E.S. Transgumanizm i postgenderizm kak potentsialnyye ugrozy lichnoi? identifikatsii sovremenno go cheloveka / E.S. Popovich // Fundamentalnyye i prikladnyye issledovaniya v sovremennom mire. – Sankt-Peterburg: Inf. izd. uch.-nauch. tsentr «Strategiya budushchego». 2016. – S.16-20.

16. Sazeyeva I.B., Grosheva T.N. Antigumanisticheskii? kharakter filosofii transgumanizma / I.B.Sazeyeva, T.N Grosheva // Istoricheskiye. filosofskiyе. politicheskiyе i yuridicheskiyе nauki. kulturologiya i iskusstvovedeniye. Voprosy teorii i praktiki Tambov: Gramota. 2017. № 3(77): v 2-kh ch.- Ch. I. – С.122-126.

17. Tishchenko P.D. Biotekhnologicheskaya re-de-kon-struktsiya chelovecheskogo v cheloveke i problema otvetstvennosti: kazus seksualnosti / Bioetika i gumanitarnaya ekspertiza: kompleksnoye izucheniye cheloveka i virtualistika. Vyp.3 / Ros. akad. nauk. In-t filosofii; Otv.red. F.G. Maylenova. – M.: IFRAN. 2009. – 236s.

18. Trofimova E.I. K voprosu o gendernoy terminologii / E.I.Trofimova // Letnyaya shkola «Obshchestvo i gender». – Ryazan. 2003. – 20 s.

19. Turchin V. F., Dzhoslin K. Kiberneticheskii manifest / V. F.Turchin, K.Dzhoslin // V. F. Turchin. Fenomen nauki. – M. 2000.

20. Ulianov V.A. Postgendernaya kharakteristika virtualnogo: genezis androginnosti / V.A. Ulianov // Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Filosofiya. – 2012.- №2.- S.158-171.

21. Fuko M. Volya k istine: po storonu znaniya. vlasti i seksualnosti. Raboty raznykh lety / M.Fuko; [Per. s frants.]. – M.. Kastal. 1996. – 448 s.

22. Kharauy D. Manifest kiborgov: nauka. tekhnologiya i sotsialisticheskii feminizm 1980-kh gg / D. Kharauy // Gendernaya teoriya i iskusstvo. Antologiya: 1970–2000 / Pod red. L. M. Bredikhinoy. K. Dipuell. – M.: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya. 2005. – S. 322–377.

23. Khesle V. Krizis individualnoy i kollektivnoy identichnosti / V. Khesle // Voprosy filosofii. – 1994. – №10.- S. 112-123.

24. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis / E.Erikson. – M.: Progress. 1996.- 344 s.

25. Yanykina A.N. Gender i «genderizmy» v postneklassicheskoy kulture / A.N. Yanykina // Vestnik Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta kultury i iskusstv.- 2015.- №1.- S.8-11.

26. Amara Das Wilhelm. Tritiya-Prakriti. – United Kingdom: Xlibris Corporation. 2004. — 596 r.

27. Peter A. Jackson Non-normative Sex/Gender Categories in the Theravada Buddhist Scriptures // Australian Humanities Review. – 1996.

28. Postgenderism: Beyond the Gender Binary. – By George Dvorsky and James Hughes, Institute for Ethics and Emerging Technologies Williams 229B, 300 Summit St. Hartford CT 06106 USA. – 2008.

Symbols of sexual separation and androgyny in myth and religion. – By Karen Massetti-Miller// Presented at the 1982 NWSA Conference, Humboldt State University, Arcata, California – 19 p.

Irina E. V.

THE CRISIS OF GENDER IDENTITY IN THE MODERN WORLD

The article gives a philosophical understanding of the concept of “gender identity”, reveals its structure, place and role in the formation of a person’s social identity. The gender identity phenomenon is disclosed through the concept of

“gender”, which affects the socio-cultural gender. Gender identity is interpreted as a person’s inner self-image as a representative of a particular gender. The article argues that gender identity is the basic structure of social identity and aims at identifying a person with the image of a socio-cultural entity. Like the concept of gender, it is considered to be a socio-cultural phenomenon, having its symbolic designation.

Based on the history background of development of philosophical ideas about gender, it shows evolution of the statement of gender identity problem. When covering the normality of gender identity, attention is drawn to its correlation with the biological sex. It is noted that, being connected with the latter, the gender identity is not the same. The assessment of this discrepancy as a norm or as a pathology depends on the gender system established in the society. In this regard, this article shows the difference between binary and non-binary gender systems; covers influence on their formation of religious and political factors in traditional and non-traditional societies.

The article also discloses the notion of the crisis of gender identity and analyzes the main approaches to its understanding, produced both in classical, non-classical (philosophical anthropology) and post-non-classical philosophy (postmodernism and poststructuralism). On the basis of their comparison, it is proved that, according to classical ideas, the crisis of gender identity is a conflict between the biological and social, and in the post-non-classical paradigm it appears as a struggle of discourses for “possession of the body.”

When discussing current debates in social philosophy about the decisive factors of influence on the formation of gender identity and the onset of a crisis, there is a special discussion of the controversy about the role of technological factors therein. We are talking, first of all, about the latest technologies in science, engineering, medicine and informatics. The article presents the main shifts that take place in these spheres, and analyzes their influence on the formation and crisis state of gender identity in the modern world.

Understanding the crisis phenomena of gender identity leads the author to conclude that in today’s philosophy there exist three main approaches in assessing the role of technological factors in their occurrence (neo-luddism, transhumanism and co-evolutionism). Rejecting the technological determinism of transhumanism and biological determinism of neo-luddism, criticizing them for anti-humanistic and anti-social orientation, the author defends the intermediate position of “peaceful” coexistence of different worlds, i.e. biological, social, and technological. This implies the development of effective mechanisms for the person’s social adaptation to technological innovations in the field of gender relations, which, in turn, should be adequate to the human biological nature.

To sum up, the work concludes that the preservation of gender identity in all its forms and dimensions should be based on responsible and society-controlled use of the latest technologies in the field of gender relations.

Key words: *gender, gender identity, transhumanism, cyborg, postgenderism.*

Надійшла до редакції 7.04.2018 р.

УДК 161/162+164+800
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296520>
orcid.org/0000-0003-1628-088X

Уляна Хамар

ХАМАР Уляна Вікторівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри історії філософії філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Сфера наукових інтересів – логіка, філософія мови.

УВІДПОВІДНЕННЯ ТЕРМІНІВ ЛОГІКИ НОРМАМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Зважаючи на важливість раціонального, ефективного фактового мовлення (для мислення і спілкування) предметом дослідження, результати якого викладено в цій статті, став аналіз узгодженості термінів логіки з нормами українських термінологічних стандартів. Йдеться і про дотримання мовних норм, зокрема, надання переваги україномовним термінам перед чужомовними (дуже великий відсоток чужомовних термінів у галузі логіки є очевидним), і розмежування назв дії, події та наслідку формою слова. Досягнення цих завдань призведе, водночас, до усистемнення термінів логіки, уніфікування формально-мовних засобів під час створення термінів.

Дослідження полягало у виконанні таких дій: 1) виявлення тих термінів логіки, які не відповідають вимогам ДСТУ з термінології; 2) аналіз можливих способів увідповіднення термінів термінологічним стандартам України.

Унаслідок виконаного дослідження побудовано ряди взаємопов'язаних процесових термінів логіки: назва дії дієсловом – назва дії віддієслівним іменником – назва завершені дії (події) дієсловом – назва події віддієслівним іменником – назва наслідку дії віддієслівним іменником. Такі ряди побудовано для термінів, які є назвами операцій отримання нових знань: узагальнення, обмеження, виведення, доведення, спростування, висновування, дедукування, припущання, гіпотезування, впливання. Під час побудови цих рядів термінів користувалися такими вимогами:

1) усі терміни кожного ряду повинні бути створені на одній лексичній основі;

2) як терміни потрібно вживати такі слова, в яких значення слова узгоджене з його формою, тобто якщо головним призначенням відповідно до конкретної форми слова є дія, чи подія, чи наслідок події, то значенням слова повинна бути дія, подія чи наслідок події, відповідно.

Якщо, для прикладу, головна призначеність віддієслівного іменника з суфіксами -ання, -ення позначати незавершену чи завершену дію, то його некоректно вживати на позначення наслідку події.

Під час творення системи термінів прийнято такі відношення між ними: доведення – це дедукування у разі, коли у висновку прагнуть підтвердити істинність наперед заданої тези; спростування – це дедукування у разі, коли у висновку прагнуть підтвердити хибність наперед заданої тези; виведення – це дедукування у разі, коли шуканий висновок попередньо не задано; припущення – створення ймовірно істинних стверджувальних висловів; гіпотезування – створення ймовірно істинних стверджувальних висловів у галузі науки.

Унаслідок виконаного дослідження узгодженості широко вживаних термінів логіки з вимогами термінологічних стандартів з'ясовано, що в українській терміносистемі логіки є велика кількість термінів, які не узгоджені з термінологічними стандартами і запропоновано нові мовно коректні терміни (у низці випадків запропоновано мовно правильні терміни-дублікати для уможливлення вибору найвдалішого).

Ключові слова: терміни логіки, термінологічний стандарт, процесові терміни, дія, подія, наслідок.

Якщо оглянути історію взаємодії етнічних спільнот, легко помітити загальне явище – в умовах, коли одна етнічна спільнота керує життям іншої, відбувається асиміляція мови залежної етнічної спільноти. Подібними є також зміни в житті етносів, які відбуваються після здобуття незалежності. Для такого періоду характерний, зокрема, зворотній процес, тобто повернення мови до властивого їй устрою. Це явище можна спостерегти також у мовному житті України – українська мова повертає властиві їй особливості. Це стосується всіх сфер мовлення – як побутової, так і фахової. Одним з напрямів згаданого процесу є уніфікування фахової термінології відповідно до норм, які є і органічними для української мови, і спрямовані на якомога ефективніше формулювання думки під час мислення та спілкування. Головні вимоги до термінів, згідно з сучасними нормами української мови, викладено в державному стандарті України ДСТУ 3966 [1]. Важливими нормами цього стандарту є, окрім інших такі: 1) надання переваги україномовним термінам перед чужомовними (дуже великий відсо-

ток чужомовних термінів у галузі логіки є очевидним) і 2) розмежування назв дії, події та наслідку формою слова. Згідно зі згаданим стандартом, дію позначають, переважно, віддієслівними іменниками з суфіксом -ння, утвореними від дієслів недокожаного виду (наприклад, класифікувати – класифікування), подію – віддієслівними іменниками з суфіксом -ння, утвореними від дієслів докожаного виду (наприклад, розкласифікувати – розкласифікування), а об’єкти, наслідки події – відповідними однокореновими іменниками з іншими суфіксами або без них (наприклад, класифікація). Зважаючи на важливість раціонального, ефективного фахового мовлення (для мислення і спілкування) предметом дослідження, результати якого викладено в цій статті, став аналіз узгодженості термінів логіки зі згаданими нормами стандарту.

Теоретико-методологічні основи дослідження.

Першим почав досліджувати українську термінологію з галузі логіки Дмитро Кирик [2–7]. Тематикою його досліджень була філософська термінологія з усіх розділів філософії, в тому числі й логіки.

У своїх публікаціях Д. Кирик детально проаналізував історію творення термінів логіки та їх еволюцію від XVIII до початку 60-х років XX століття. Водночас узгодженість термінів з нормою щодо формального розмежування слів на позначення дії, події та наслідку не стала предметом його дослідження. Причини цього є зрозумілі. До другої світової війни українська термінологія з логіки, як і з будь-якої іншої галузі знань, ґрунтувалась на розмежуванні дії, події та наслідку. Скажімо словом судження називали дію, а наслідок дії, уже сформульовану думку позначали словами суд [8–11], осуд [12], присуд [13]. На термін суд натрапляємо вже в перших десятиліттях XIX ст.: “Диференційоване ж вживання термінів пропозиції і суд знаходимо в граматиці І. Могильницького. Він визначає пропозицію як «суд, словами виражений»” [5, с. 5]. У російській мові дію і наслідок події формально не розмежують (для прикладу, словом суждение позначають і дію формулювання думки, і наслідок такої події, тобто вже сформульовану думку). Тому після другої світової війни з метою зближення мов українські слова на позначення події були вилучені з ужитку. Зважаючи на зазначене, під час виконання термінологічного дослідження в період зближення мов, у період коли з українського мовлення вилучали слова на позначення наслідку події, Дмитро Кирик не міг ставити цілком своїх досліджень процесові аспекти термінів.

Один з термінів знакознавства (семіотики), який застосовують у логіці, мовознавстві, інформатиці унормовано у монографії-словнику “Норми української науково-технічної мови” [14]. Йдеться про слово значення. Оскільки згідно з формою цього слова (суфікс -енн) цим сло-

вом доцільно позначати дію, то в сенсі того, що саме позначають знаком у згаданій публікації, унормовано термін значина.

Українську термінологію з галузі логіки з погляду сучасних мовних норм досліджував Ігор Дуцяк [15–17]. З-посеред проблем термінології в галузі логіки автор розглянув також тему формального розрізнення термінів на позначення дії, події та наслідку. Він, проаналізував, зокрема, дублетні терміни висловлювання (філософської логіки) та висловлення (математичної логіки). Згідно з автором, предметом логіки є не процес формулювання думки, а готова, завершена думка, записана під час логічного аналізу у символічному вигляді. Тому терміном на позначення такої думки повинно бути не слово висловлювання, яке є віддієслівним іменником від дієслова недоконаного виду висловлювати (яким, отже, позначають дію, яка відбувається, незавершену дію), не слово висловлення, яке є віддієслівним іменником від дієслова доконаного виду висловити (яким, отже, позначають завершену дію, тобто подію), а слово вислів, яким позначають наслідок дії, її результат (сформульовану думку). Водночас, Ігор Дуцяк відзначив, що термін вислів також не дуже вдалий на позначення думки, яка може бути істинною чи хибною, оскільки вислів може бути не тільки стверджувальним, але й питальним та спонукальним [15]. У такому разі, мабуть доцільно вживати терміни стверджувальний вислів, питальний вислів, спонукальний вислів.

Щодо зазначеної проблеми процесових термінів, І. Дуцяк проаналізував також низку термінів логіки, якими на підставі їхньої форми треба було б позначати дію чи подію тоді як насправді ними не позначають ані дії, ані події. Зокрема, у деяких публікаціях з логіки відношення між обсягами понять позначають словами підпорядкування, перехрещення (слова з цими суфіксами треба вживати на позначення дії). Тому автор відзначив, що коректно позначити такі відношення словами підпорядкованість, перехрещеність (подібно до назв інших відношень обсягів: сумісність, несумісність, рівнообсяговість).

У навчально-методичній публікації з методології наукових досліджень в контексті увідповіднення термінів до вимог ДСТУ 3966 [17] Ігор Дуцяк подав окрім іншого ланцюги взаємопов'язаних термінів у такій послідовності: дієслівна назва незавершеної дії – назва незавершеної дії віддієслівним іменником, дієслівна назва завершеної дії – назва завершеної дії віддієслівним іменником, назва наслідку дії віддієслівним іменником. Частина з цих термінів (для яких побудовано згадані ланцюги) – це терміни логіки і риторики: аргументувати – аргументування, заргументувати – заргументування, аргумент; виводити – виводжування, вивести – виведення, вивід; віднімати – від-

німання, відняти – відняття, віднім; відносити – віднесення, віднести – відношення, віднесок (як внесок), відношенець (як вирішенець); дедукувати – дедукування, здедукувати – здедукування, дедукція, дедукт; заперечувати – заперечування, заперечити – заперечення, заперека; запитувати – запитування, запитати – запитання, запит; значити – значення, позначити – позначення, познака, значина, значеник (подібно до кресленик), значунок (подібно до малюнок, креслюнок), значовання; йменувати – йменування, найменувати – найменування, ймення, наймення, ім'я; індукувати – індукування, зіндукувати – зіндукування, індукція; об'єднувати – об'єднування, об'єднати – об'єднання, об'єднанок єдність; перетинати – перетинання, перетнути – перетняття, перетин; питати – питання, спитати – спитання, питанок, спит, запит; порівнювати – порівнювання, порівняти – порівняння, порівнянок (як обробок), порівнянець (як вирішенець); судити – судження, посудити – посудження, розсуд, присуд, суд; стверджувати – стверджування, ствердити – ствердження, ствердник, ствердовання, стверженець.

В аналізованій методичній розробці автор подав також можливі варіанти для україномовного відповідника терміна дефініція: визначати – визначання, визначити – визначення, визнака; відмежовувати – відмежовування, відмежувати – відмежування, відмежа, відмежник, відмежівник, відмежовання; означати – означання, означити – означення, ознака.

Окремі терміни логіки стали також предметом дослідження Людмили Пшеничної та Віталія Моргунюка [19–20]. Щодо українського відповідника терміну дефініція хід думки авторів є таким [19]. Слова визначення та означення мають багато значень. Тому для назви дії доцільно підібрати інше дієслово. Оскільки на думку авторів формулювання дефініції полягає у створенні переліку ознак поняття, то цю дію можна назвати дієсловом виозначування. В такому разі наслідок цієї дії, тобто виклад сукупності ознак поняття (український відповідник до слова дефініція) можна позначити віддієслівним іменником виознака.

Щодо терміна поняття міркування В. Моргунюка є такими [20]. Термін поняття не відповідає вимогам національних стандартів, оскільки мовні засоби потрібно вживати згідно з їх головною призначеністю. Слово поняття є віддієслівним іменником, утвореним від дієслова доконаного виду, отже ним треба позначати завершену дію (а не результат дії). Крім того, слово на позначення наслідку події повинно походити від назви цієї події. Оскільки назві аналізованої події відповідають слова зрозуміти (зрозуміння) і утямити (утямлення), то наслідок цієї події доцільно позначити словами зрозумок або утямок. На підставі додаткових аргументів автор надав перевагу слову утямок.

Мета дослідження.

На підставі виконаного огляду можна висувати, що удосконалення термінології з галузі логіки є актуальною проблемою як термінознавства, так і логіки – адже значна частина цієї термінології належить до загальнозживаної лексики. Водночас є значна кількість термінів логіки, які не стали предметом дослідження в контексті увідповіднення їх вимогам державних стандартів України з термінології. Зважаючи на це, ціллю дослідження стало виявлення множини широко зживаних термінів логіки та увідповіднення їх до ДСТУ з термінології.

Опис методики дослідження.

Дослідження полягало у виконанні таких дій: 1) виявлення тих термінів логіки, які не відповідають вимогам ДСТУ з термінології; 2) аналіз можливих способів увідповіднення термінів термінологічним стандартам України.

Опис здобутих емпіричних даних, оцінка та обговорення результатів.

Насамперед виявимо широко зживані терміни логіки, які не відповідають вимогам термінологічних стандартів України. Зокрема, виявимо ті терміни, які не відповідають вимозі зживання слів згідно з їх головною призначеністю. Якщо головна призначеність віддієслівного іменника з суфіксами -ання, -ення позначати незавершену чи завершену дію, то його некоректно зживати на позначення наслідку дії. Широко зживаними термінами логіки (насамперед на позначення операцій отримання нових знань), щодо яких виникла потреба перегляду словесного вираження понять логіки, виявилися такі: узагальнення, обмеження, виведення, доведення, спростування, висновування, дедукування, припущання, гіпотезування, індукування, аналогізування, впливання.

Розгляньмо послідовно слова з цього переліку. Словом узагальнення коректно позначати дію, отже для наслідку цієї дії треба підібрати інше слово. Слово загальник для цієї цілі не бажано використовувати оскільки це слово зживають на позначення часто повторюваного, відомого всім вислову. На позначення загального вислову – результату дії узагальнення можна було б використати слово узагальник. Однак цим словом перекладають латинський термін *universalis* [20, С. 160]. Отже, доцільно мати і слово на позначення найзагальніших понять (замість чужомовного запозичення для терміна універсалії), і слово на позначення наслідку дії узагальнення. Таким словом можна взяти узагальненик. Отже маємо такий ряд: узагальнювати – узагальнювання (дія), узагальнити – узагальнення (подія), узагальненик (наслідок).

Подібним чином для оберненої щодо узагальнення дії, тобто обмеження, можна побудувати такий ряд процесових понять: обмеж-

увати – обмежування (дія), обмежити – обмеження (подія), обмежник (наслідок).

Важливим значеннєвим гніздом термінів є слова на позначення дій отримання одних знань з інших: виведення, доведення, спростування, висновування, дедукування. Слово дедукування – чужомовного походження, тому його доцільно замінити українським відповідником. Слова виведення, доведення і спростування мають вужче значення, аніж дедукування. Доведення – це дедукування у разі, коли у висновку прагнуть підтвердити істинність наперед заданої тези. Спростування – це дедукування у разі, коли у висновку прагнуть підтвердити хибність наперед заданої тези. Виведення – це дедукування у разі, коли шуканий висновок попередньо не задано. У такому разі цим загальнішим терміном (відповідником до терміна дедукування) могло б бути слово висновування. Наслідок дії висновування (висновок) доцільно вважати наслідком і в разі доведення, і в разі спростування, і в разі виведення. Водночас, термінами довід і вивід доцільно позначати сукупність засновків і висновків під час доведення і виведення. Отже, наведені в огляді ряди процесових слів до термінів виводити і дедукувати доповнимо подібними рядами для слів доводити, спростовувати і висновувати: доводити – доводження (дія), довести – доведення (подія), довід (наслідок); спростовувати – спростовування (дія) – спростувати – спростування (подія), спроста (подібно до випроба, заувага та ін.); висновувати – висновування (дія), виснувати – виснування (подія), висновок (наслідок).

Близькими до проаналізованого гнізда термінів є також терміни на позначення дій, спрямованих на отримання ймовірних знань (припущення, гіпотеза, індукція, аналогія), а також термін, на позначення якого деякі автори вживають слово впливання, а деякі – слідування.

Слово припущення за своєю формою є назвою дії, тому для називання наслідку дії доцільно вживати інше слово. Таким словом могло б бути слово припуск. Однак, згідно зі значенням, поданим у одинадцятитомному академічному словнику української мови (далі СУМ), слово припуск не потрапляє у семантичне поле, якого вимагає логіка. (Припуск – це перевищення розміру заготовки порівняно з розміром деталі). Тому на позначення наслідку дії припущення доцільно вживати слово припуст (подібно до відхил, підхід та ін.): припускати – припускання (дія) – припустити – припущення (подія), припуст (наслідок). Подібний ряд можна побудувати для терміна гіпотеза: гіпотезувати – гіпотезування (дія), згіпотезувати – згіпотезування (подія), гіпотеза (наслідок). Водночас термін гіпотеза є чужомовним запозиченням. Через те, що дію припускання виконують в різних формах

діяльності, виникли спеціальні назви для імовірних висловів у цих галузях діяльності – слідчі версії, гіпотези (ймовірні вислови) в науковій пізнавальній діяльності. Оскільки гіпотези є наслідком наукового припущення, то українським замінником терміна гіпотеза може бути описова конструкція науковий припуст або слово наукоприпуст. Подібним чином можна створити однослівні терміни до згаданих в огляді: стверджувальний вислів, питальний вислів, спонукальний вислів – ствердовислів, питальновислів, спонуковислів.

До слова аналогія можна побудувати ряд узгоджених з ним процесових термінів: аналогізувати – аналогізування (дія), – поаналогізувати – поаналогізування (подія), аналогія (наслідок). Водночас, термін аналогія також є чужомовним запозиченням, тож доцільно вживати термін, створений на україномовній лексичній основі – подоба. Згідно СУМом цим словом позначають щось, що є подібним до чогось іншого. У такому разі отримуємо такий ряд процесових термінів: уподібнювати – уподібнювання (дія), уподібнити – уподібнення (подія), подоба (наслідок).

Процесовий ряд термінів, пов'язаних зі словом індукція є таким: індукувати – індукування (дія), поіндукувати – поіндукування (подія), індукція, індукт, подібно до продукт (наслідок). Водночас, термін індукція також чужомовного походження. Одним зі значень цього слова в СУМі подано наштотхувати, наводити на здогад. Тож слово наведення можна вважати вмотивованим для аналізованого терміна. Ряд процесових термінів для українського відповідника до терміна індукція є таким: наводити – наводження (дія), навести – наведення (подія), навід (подібно до привід, довід).

Щодо згаданого терміна, позначуваного дублікатами впливання і слідування доцільно відзначити таке. Зміст цього терміна можна зрозуміти з таких виразів.

1. Відношення логічного наслідку (consequence relation) – це таке відношення між зановками і висновком, за якого неможливо, щоб засновки були істинними, а висновок хибним, і ця неможливість виникає лише внаслідок логічної форми залучених до міркування стверджувальних висловів [21, с. 62].

2. “Логічний наслідок (Logical Consequence). Стверджувальний вислів А є логічним наслідком множини засновків Р якщо кожного разу коли засновки істинні, висновок також істинний.” [22, с. 64].

Розгляньмо обидва варіанти цього терміна в українських публікаціях з логіки. Термін слідування є чужомовним запозиченням. Однак в українській мові слово слідування має інше значення (рух услід за чимось), аніж следствие (українською наслідок). Дієслово від іменника

наслідок мало б бути наслідування, яке також не є влучним для створення змісту поняття, відзначеного в пунктах 1 і 2 раніше. У такому разі треба було б формулювати думку так: вислів А наслідує з множини висловів Р. Влучнішим словом для аналізованого терміна є слово вислід: логічний вислід, відношення логічного вислідування, вислів А вислідує з множини висловів Р.

За змістом коректною метафорою є також термін впливання – щось виникло з чогось іншого. У такому разі маємо: відношення логічного впливання; з істинності множини висловів Р впливає істинність вислову А. Ряд пов'язаних процесових термінів буде таким: впливати – впливання (дія), вплисти – вплинення або впливти – впливлення (подія), і наслідок – впливок (подібно до подарунок, обладунок).

Висновки. Унаслідок виконаного дослідження з'ясовано, що в галузі логіки є велика кількість термінів, які не узгоджені з термінологічними стандартами і з погляду невідповідності форми терміна і позначуваного змісту поняття, і з погляду засилля чужомовних калюк. У виконаному дослідженні проаналізовано незначну частину термінів, для частини з яких запропоновано по декілька можливих мовно коректних варіантів. Це зроблено з розрахунком на те, що в мовній практиці, ґрунтованій на відповідальному ставленні до норм українських термінологічних стандартів, відсіюються менш вдалі варіанти термінів-дублікатів.

Література

1. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966-2000. – К.: Держстандарт України, 2000. – 32 с. – (Національний стандарт України).
2. Кирик Д. П. Спостереження над формуванням філософської термінології в українській літературній мові ХІХ ст. / Питання українського мовознавства. – Книга 3-я. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1958. – С. 170–184.
3. Кирик Д. П. Розвиток філософської термінології в українській мові післяжовтневого періоду / Питання українського мовознавства. – Книга 5. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1962. – С. 103–111.
4. Кирик Д. П. Про деякі філософські терміни в УРЕ / Збірник робіт аспірантів кафедр суспільних наук. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1963. – С. 196–199.
5. Кирик Д. П. Логічна термінологія в старій українській мові / Збірник робіт аспірантів. Серія філологічних наук. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1963. – С. 3–14.
6. Кирик Д. П. Філософська термінологія двох перекладів Івана Франка / Питання слов'янського мовознавства. – № 7–8. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1963. – С. 207–218.

7. *Кирик Д. П.* Філософська термінологія у творах Г. С. Сковороди / Збірник: Боротьба матеріалізму проти ідеалізму та релігії. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1964. – С. 77–88.
8. *Беккер.* Логіка. – Львів, 1880. – 64 с.
9. *Мандибур Т.* Психологічний вступ до науки логіки в кл. VII. – Львів, 1895. – 15 с.
10. *Чижевський Д.* Логіка. – Прага: Сіяч, 1924. – 332 с.
11. *Чехович.* Словник головніших філософічних термінів, яких вживає Кант у Прологоменах / Кант І. Прологомена до кожної майбутньої метафізики, яка зможе виступати як наука. – Львів: Вид-во “Неділя”, 1930. – С. 123–131.
12. *Балей С.* Нарис логіки. – Львів, 1923. – 52 с.
13. *Канюк С.* Дидактика доповнена “основами логіки”. – Чернівці, 1911. – 120 с.
14. *Таланчук П. М.* Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи / П. М. Таланчук, С. Я. Ярема, Ю. М. Коровайченко, В. С. Моргунок / К. – Львів: Ун-тет “Україна”, 2006. – 664 с.
15. *Дуцяк І.* Проблеми становлення української термінології в галузі логіки // Вісник “Проблеми укр. термінології”. – Матеріали 5-ї міжнар. наук. конф. – Львів: Львівська політехніка, 1998, № 336 – С. 245–248.
16. *Дуцяк І.* Термінологічні аспекти Універсальної десятикової класифікації // Вісник Книжкової палати: наук.-практ. журн. – Київ : Держ. наук. установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», 2009. – № 3. – С. 22–25.
17. *Дуцяк І.* Методологія наукових досліджень: поняттєвий апарат: метод. вказівки до виконання наукової роботи для студентів спеціальності 242 “Туризм” денної та заочної форм навчання / уклад.: І. Дуцяк. – Львів : Видавництво Львівської політехніки”, 2018. – 16 с.
18. *Пшенична Л.* Визначення чи означення (який має бути український відповідник термінові дефініція) / Людмила Пшенична, Віталь Моргунок // Вісник Держ. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» : матер. 6-ї Міжн. наук. конф. СловоСвіт 2000. – 2000. – № 402. – С. 45–46.
19. *Моргунок В.* Про невмотивованість українського терміна «поняття» на позначку одиниці думки / Віталь Моргунок // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2012. – № 733. – С. 29–33.
20. *Симчич М.* Перекладачі-першопрохідці: києво-могилянські філософські курси в перекладах 1960–70-х років / Микола Симчич // Sententiae, 2012. – № 2 (XXVII). – С. 146–162.
21. A Dictionary of philosophical Logic / [R. T. Cook]. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2009. – 322 p.
22. Key Terms in Logic / [Edited by F. Russo etc]. – London, New York : Continuum International Publishing Group, 2010. – 178 p.

1. Terminolohiia. Zasady i pravyla rozroblennia standartiv na terminy ta vyznachennia poniat: DSTU 3966-2000 [Terminology. Principles and rules for the development of standards for the timing and definition of concepts: GSTU 3966-2000], K.: Derzhstandart Ukrainy, 2000, 32 p. – (Natsionalnyi standart Ukrainy). (In Ukrainian).

2. Kyryk D. P. Sposterezhenia nad formuvanniam filosofskoi terminolohii v ukrainskii literaturnii movi KhIKh st. [Observation of the formation of philosophical terminology in the Ukrainian literary language of the nineteenth century.], Pytannia ukrainskoho movoznavstva, Knyha 3-ya, Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu, 1958, pp. 170–184. (In Ukrainian).

3. Kyryk D. P. Rozvytok filosofskoi terminolohii v ukrainskii movi pisliazhovnevoho periodu [The development of philosophical terminology in the Ukrainian language after the October period], Pytannia ukrainskoho movoznavstva, Knyha 5, Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu, 1962, pp. 103–111. (In Ukrainian).

4. Kyryk D. P. Pro deiaki filosofski terminy v URE [About some philosophical terms in the Ukrainian Soviet encyclopedia], Zbirnyk robit aspirantiv kafedr suspilnykh nauk, Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu, 1963, pp. 196–199. (In Ukrainian).

5. Kyryk D. P. Lohichna terminolohiia v starii ukrainskii movi [Logical terminology in the old Ukrainian language], Zbirnyk robit aspirantiv. Seriiia filolohichnykh nauk, Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu, 1963, pp. 3–14. (In Ukrainian).

6. Kyryk D. P. Filosofska terminolohiia dvokh perekladiv Ivana Franka [Philosophical terminology of two translations of Ivan Franko], Pytannia slovianskoho movoznavstva, № 7–8, Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu, 1963, pp. 207–218. (In Ukrainian).

7. Kyryk D. P. Filosofska terminolohiia u tvorakh H. S. Skovorody [Philosophical terminology in the works of G.S. Skovoroda], Zbirnyk: Borotba materializmu proty idealizmu ta relihii, Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu, 1964, pp. 77–88. (In Ukrainian).

8. Bekker. Lohika [Logic], Lviv, 1880, 64 p. (In Ukrainian).

9. Mandybur T. Psykholohichniy vstup do nauky lohiky v kl. VII [Psychological introduction to the science of logic in the class VII], Lviv, 1895, 15 p. (In Ukrainian).

10. Chyzhevskiy D. Lohika [Logic], Praha: Siiach, 1924, 332 p. (In Ukrainian).

11. Chekhovych. Slovnyk holovnishykh filozofichnykh terminiv, yakykh vzhyyaie Kant u Prolegomenakh [Dictionary of the main philosophical terms used by Kant in the Prolegomenas] Kant I. Prolegomena do kozhnoi maibutnoi metafizyky, yaka mohtyme vystupaty yak nauka [Prolegomena to each future metaphysics, which will be able to act as a science], Lviv: Vyd-vo “Nedilia”, 1930, pp. 123–131. (In Ukrainian).

12. Balei S. Narys lohiky [Essay of logic], Lviv, 1923, 52 p. (In Ukrainian).

13. Kaniuk S. Dydaktyka dopovnena “osnovamy logiky” [Didactics, complemented with the basics of logic], Chernivtsi, 1911, 120 p. (In Ukrainian).

14. Talanchuk P. M. Normy ukrainskoi naukovo tekhnichnoi movy. Tlumachnyi slovnyk terminiv z vydavnychoi, polihrafichnoi ta pakovalnoi spravy

[The norms of the Ukrainian scientific and technical language. Glossary of terms in the publishing, printing and packaging business] P. M. Talanchuk, S. Ya. Yarema, Yu. M. Korovaichenko, V. S. Morhuniuk, K, Lviv, Un-tet "Ukraina", 2006, 664 p. (In Ukrainian).

15. Dutsiak I. Problemy stanovlennia ukrainskoi terminolohii v haluzi lohiky [Problems of formation of Ukrainian terminology in the field of logic], Visnyk "Problemy ukr. terminolohii", Materialy 5 yi mizhnar. nauk. konf., Lviv: Lvivska politekhnikha, 1998, № 336, pp. 245–248. (In Ukrainian).

16. Dutsiak I. Terminolohichni aspekty Universalnoi desiatkovoi klasyfikatsii [Terminological aspects of the Universal Decimal Classification], Visnyk Knyzhkovoï palaty: nauk.-prakt. Zhurn., Kyiv : Derzh. nauk. ustanova «Knyzhkova palata Ukrainy imeni Ivana Fedorova», 2009, № 3, pp.22–25. (In Ukrainian).

17. Dutsiak I. Metodolohiia naukovykh doslidzhen: poniattieviy aparat: metod. vkazivky do vykonannia naukovoi roboty dlia studentiv spetsialnosti 242 "Turyzm" dennoi ta zaochnoi form navchannia [Methodology of scientific research: conceptual device: methodical instructions for the implementation of scientific work for students of the specialty 242 "Tourism" of full-time and part-time forms of education], Lviv, Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky", 2018, 16 s. (In Ukrainian).

18. Pshenychna L. Vyznachennia chy oznachennia (iakyi maie buty ukrainskyi vidpovidnyk terminovi defynitsiia) [Vyznachennia or oznachennia (which should be the Ukrainian equivalent of an urgent definition)], Liudmyla Pshenychna, Vytal Morhuniuk // Visnyk Derzh. un-tu «Lvivska politekhnikha». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii»: mater. 6-yi Mizhn. nauk. konf. SlovoSvit 2000, 2000, № 402, S. 45–46. (In Ukrainian).

19. Morhuniuk V. Pro nevmotyvovanist ukrainskoho termina «poniattia» na poznavku odynyi dumky [On the unmotivatedness of the Ukrainian term "notion" as a unit of thought], Vytal Morhuniuk, Visnyk Nats. Un-tu «Lvivska politekhnikha». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii», 2012, № 733, pp. 29–33. (In Ukrainian).

20. Symchych M. Perekladachi-pershoprokhidtsi: kyievo-mohylianski filosofski kursy v perekladakh 1960–70-kh rokiv [Pioneers translators: Kiev-Mohyla philosophical courses in the translations of the 1960s-1970s], Sententiae, 2012, № 2 (XXVII), pp. 146–162. (In Ukrainian).

21. A Dictionary of philosophical Logic / [R. T. Cook], Edinburgh : Edinburgh University Press, 2009, 322 p.

22. Key Terms in Logic / [Edited by F. Russo etc], London, New York : Continuum International Publishing Group, 2010, 178 p.

Khamar U.V.

ACHIEVEMENT OF CORRESPONDENCE BETWEEN THE TERMS OF LOGIC AND NORMS OF MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Considering the importance of rational, effective professional language (for thinking and communication), the subject of the study, the results of which we presented in this article, is the analysis of the consistency of logic terms with the norms of Ukrainian terminological standards. This article is about the observance

of linguistic norms, in particular, giving preference to Ukrainian-speaking terms against foreign-language ones (a very large percentage of foreign-language terms in the field of logic is evident) as well as the delimitation of the names of action, events and consequences by the form of the word. Having achieved these objectives would, at the same time, lead to the adoption of terms of logic and unification of formally-linguistic means during the creation of terms.

The research was to do the following: 1) the discovery of those terms of logic that do not meet the requirements of the DSTU on terminology; 2) the analysis of the possible ways to achieve the correspondence between terms and terminological standards of Ukraine.

As a result of the research, we have constructed the series of interrelated process logic terms: name of the action by the verb – name of the action by verbal noun – name of the completed action (event) by the verb – name of the event by the verbal noun – name of the consequence of action by the verbal noun. We constructed such rows for terms that are the names of operations for obtaining new knowledge: *generalization, restriction, derivation, proof, refutation, making a conclusion, deduction, making an assumption, making of a hypothesis, implication*. We used the following requirements during the construction of these series of terms:

1) all the terms of each series must be created on the same lexical basis;

2) As the terms we should use such words, in which the meaning of the word is consistent with its form, that is, if the main purpose in accordance with a particular form of the word is an action, an event, or a consequence of an event, then the meaning of a word must be the action, the event or the consequence of the event, respectively.

If, for example, the main purpose of the verbal noun with suffixes *-annia, -ennia* is to denote an unfinished or completed action, then it is incorrect to use it to denote the consequence of an event.

When creating a system of terms, we have established the following relationships between them: *proof* – is a deduction in the case, when as a conclusion we try to confirm the truthfulness of a given thesis; *refutation* – is a deduction in the case, when as a conclusion we try to confirm the falseness of a predefined thesis; *derivation* – is a deduction in the case, when the desired conclusion is not predefined; *making an assumption* – is the creation of allegedly true affirmations; *making of a hypothesis* – is the creation of probably true affirmations in the field of science.

As a result of the study of the coherence of widely used logic terms with the requirements of terminological standards, we have found out that in the Ukrainian terminology system of logic there is a large number of terms that are not consistent with the terminological standards and, therefore, we proposed new linguistically correct terms (in a number of cases we proposed linguistically correct terms-duplicates in order to be able to choose the most appropriate one).

Keywords: *terms of logic, terminology standard, process terms, action, event, consequence.*

Надійшла до редакції 1.04.2018 р.

УДК 78.6.093.5:37(477.53)

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296524>

orcid.org/0000-0001-7634-1168

orcid.org/0000-0002-0799-1789

Петро Кравченко, Ярослав Блоха

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович – доктор філософських наук, професор, декан історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, проблеми сучасної політичної культури.

БЛОХА Ярослав Євгенійович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, заступник декана історичного факультету з навчальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, історія української філософії.

ОСНОВНІ ВІХИ ІСТОРІЇ КАФЕДРИ ФІЛОСОФІЇ ПНПУ ІМЕНІ В.Г.КОРОЛЕНКА (до 100-річчя заснування)

У статті висвітлені основні віхи історії кафедри філософії як окремого структурного підрозділу Полтавського національного (державного) педагогічного університету (інституту) імені В. Г. Короленка. На основі аналізу переважно архівних матеріалів встановлено, що цьогоріч кафедра філософії відзначає 100-річчя від дня заснування, хоча цикл філософських дисциплін викладався і до появи окремого структурного підрозділу.

За 100 років існування кафедра мала різні назви (суспільствознавства – 1918-1931; марксизму-ленінізму – 1931-1932; діалектичного матеріалізму – 1932-1935; соціально-економічних дисциплін – 1935-1939; марксизму-ленінізму – 1939-1947; марксизму-ленінізму, філософії та політекономії – 1947-1967; історії КПРС та філософії – 1967-1975; з 1 вересня 1975 р. – філософії), але упродовж усього цього часу на кафедрі працювали викладачі, які мали високий науковий та методичний рівень, кваліфіковано викладали цикл філософських дисциплін, сприяли формуванню високоерудованих, з глибоким почуттям патріотизму, високоморальних фахівців.

Ключові слова: кафедра, факультет, університет, наукова школа, дисертація, монографія, посібник, конференція.

Кафедра філософії веде відлік свого існування з часів заснування Історико-філологічного факультету в 1918 р. і Полтавського педагогічного інституту в 1920 р.

Хоча цикл філософських дисциплін викладався і до появи окремого структурного підрозділу. Так, у Полтавському вчительському інституті в 1914-1917 роках викладав курс логіки його перший директор О. К. Волнін. З 1918 р. учителем логіки й історії філософії був Г. Г. Ващенко; у Полтавському українському педагогічному інституті лектором логіки та філософії працював І. Я. Чаленко; у Полтавському інституті народної освіти (1921-1930) були курси з історії філософії, які теж читав І. Я. Чаленко.

Курси діалектичного та історичного матеріалізму викладалися і в 1920-х роках. Наприклад, на рубежі 1920-х – 1930-х років цей курс читав декан факультету П. Х. Митрофанов.

З 14 січня 1931 року кафедра відома під назвою кафедра марксизму-ленінізму (діалектичний та історичний матеріалізм викладали завідувач – проф. М.А. Гнездилін, та асистент Й.І. Стасюкайтис), а наприкінці 1932 року вже згадується під назвою кафедра діалектичного матеріалізму (завідувач – М. А. Гнездилін). У даний період викладачі кафедри забезпечували викладання наступних дисциплін: діалектичний матеріалізм, історія більшовизму, методика суспільствознавства.

У 1934-1935 рр. кафедру діалектичного матеріалізму очолював Ю. О. Хоменко, який з 1 вересня 1935 року став завідувачем об'єднаної кафедри соціально-економічних дисциплін, до складу якої було включено і кафедру діалектичного матеріалізму.

У зв'язку з посиленням партійної пропаганди і введенням у 1938 році єдиного курсу «Основи марксизму-ленінізму», який викладався для усіх спеціальностей, а також запровадженням курсу історії релігії та атеїзму, 30 серпня 1939 року кафедру соціально-економічних дисциплін було реорганізовано у кафедру марксизму-ленінізму. Викладався і єдиний курс марксизму-ленінізму, частиною якого став діалектичний та історичний матеріалізм (один із викладачів цього курсу – майбутній д. ф. н., проф. М. П. Редько).

Після відновлення діяльності інституту 15 листопада 1943 року відновила свою діяльність і кафедра основ марксизму-ленінізму. Новим завідувачем кафедри, до складу якої входили 3 доценти, 4 старші викладачі та 2 викладачі, став А.Г. Бойко, у жовтні 1944 р. її очолив М.П. Редько, а у вересні 1945 року – ст. викл. Б.Й. Лозовський.

У квітні 1946 року склад кафедри поповнюється молодими викладачами, одним з яких став Д.В. Степанов, котрий 2 жовтня 1946 року став завідувачем кафедри основ марксизму-ленінізму, а у 1949 році

успішно захистив дисертацію «Філософські погляди М. Г. Чернишевського», отримавши науковий ступінь кандидата філософських наук та вчене звання «доцент». У 1946 р. на кафедрі основ марксизму-ленінізму працювали доценти Б.Й. Лозовський, Л. Ю. Попов, І. Д. Літвінов [4].

21 липня 1947 року кафедру основ марксизму-ленінізму було перейменовано на кафедру марксизму-ленінізму, філософії та політекономії. До 6 липня 1964 року її очолював Д. В. Степанов, який 21 жовтня 1964 року згідно з наказом міністра освіти Української РСР А. Бондаря, був нагороджений значком «Відмінник народної освіти». У 1950-х роках спостерігалася тенденція щодо зменшення навантаження для кафедр марксизму-ленінізму порівняно з іншими кафедрами (на 200 год.), хоча з початку 1940-х років воно було більшим на 120 год.

У 1967 році кафедру марксизму-ленінізму, філософії та політекономії було перейменовано на кафедру історії КПРС та філософії. Її першим завідувачем 25 листопада 1967 року став доктор історичних наук, професор О.К. Зубань [4].

Рішенням колегії Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР «Про створення, поділ та реорганізацію кафедр суспільних наук вузів УРСР» від 17 липня 1975 р. з метою поліпшення якості підготовки спеціалістів і організації сприятливих умов для учбово-методичної, ідейно-виховної та науково-дослідної роботи в галузі суспільних наук, за поданням ректорів створити з 1 вересня 1975 року у Полтавському педагогічному інституті на базі кафедри історії КПРС і філософії кафедру історії КПРС і кафедру філософії [8, арк. 78]. Відповідно до рішення колегії та на підставі наказу Міністерства освіти УРСР №198 від 14.08.1975 р. наказом №38-к від 15 серпня 1975 р. було створено кафедру філософії у складі доцентів Р. С. Балакіревої, Г. Д. Бойка, Л. Ю. Савицького та ст. викл. А. Я. Варави. До проведення конкурсу в.о. зав. кафедрою філософії було призначено доцента І. А. Зязюна [6, арк. 80], якого на підставі Ради інституту від 24 жовтня 1975 р. наказом ректора №55-к від 25 жовтня 1975 року було призначено завідувачем кафедри [7, арк. 119], яку І. А. Зязюн очолював до 1987 р.

Саме із середини 1970-х років цикл філософських наук посідає провідне місце серед інших дисциплін, а склад кафедри філософії значно розширюється. У 1976-1986 роках на допомогу доцентам Р.С. Балакіревій, Г. Д. Бойку, Є. Г. Родчанину, Л. Ю. Савицькому, прийшли випускники філософського факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка Я. І. Таран, Б. М. Головка, І. Г. Слюсаренко, В. О. Пашенко, П. А. Кравченко, В. А. Сіверс, Т. М. Кононенко, І. В. Лебединська, випускниця Луганського педагогічного інституту

А. П. Шебітченко та випускниця Ростовського державного університету Н. І. Головіна. Переважна більшість з них тривалий час працювала або й до цього часу працює на кафедрі, а інші працюють в інших навчальних закладах [1, с. 65].

У 1979 році А.П. Шебітченко успішно захистила кандидатську дисертацію на тему: «Роль виробничого колективу в формуванні активної життєвої позиції».

Упродовж періоду перебування І. А. Зязюна на посаді ректора викладачі кафедри обіймають різні адміністративні посади в університеті. У 1982-1983 роках кандидат філософських наук, доцент В.О. Пашенко – декан історичного факультету, а у 1989-1990 роках – проректор з навчальної роботи. У 1984-1989 роках на посаді декана історичного факультету перебуває кандидат філософських наук, доцент А.П. Шебітченко, яка у 1985 році була нагороджена почесним званням «Відмінник освіти УРСР», а у 1986 році за вагомі досягнення в галузі вищої освіти отримала медаль А.С. Макаренка. Із 1989 по 1997 роки та із 2002 року і донині історичний факультет очолює доктор філософських наук, професор Петро Анатолійович Кравченко [4].

15 березня 1987 року виконуючим обов'язки завідувача кафедри філософії було призначено доцента І. Г. Слюсаренка. З 25 червня 1988 року по 31 серпня 1990 він обіймав посаду завідувача кафедри філософії [1, с.66].

Важливою віхою історії кафедри цього періоду став захист у 1989 році кандидатської дисертації Н.І. Головіною на тему: «Методологічні принципи формування комуністичних переконань молоді засобами мистецтва».

1 вересня 1990 року посаду завідувача кафедри філософії обійняв кандидат філософських наук, новий ректор В. О. Пашенко. Того ж року зі складу кафедри філософії було виокремлено кафедру етики та естетики, завідувачем якої стала кандидат філософських наук, доцент Н.І. Головіна. У зв'язку з реорганізацією, склад кафедри філософії був доукомплектований кандидатом філософських наук, доцентом Полтавського медичного стоматологічного інституту О. Ф. Ніколаєнком. Але вже 1 лютого 1992 року кафедру етики та естетики, у зв'язку з реорганізацією кафедр, було знову включено до складу кафедри філософії [4].

1992 рік також ознаменувався успішним захистом кандидатської дисертації на тему: «Аксіологічна функція філософії: єдність істини, добра і краси» Ю.Ю. Пономарьовим [1, с. 66].

15 січня 1992 року кафедру очолив кандидат філософських наук, доцент, декан історичного факультету П. А. Кравченко [2], який очо-

лював її до 2015 р. [1, с. 66-67]. У 1994 році йому було присвоєно звання «Відмінник освіти України» – наказ № 339-к МО України від 12 вересня 1994 року [9].

Не зважаючи на знані труднощі у галузі вищої освіти, науковий потенціал кафедри було значно підвищено. Так, у 1996 році успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Двоїстий характер людського буття» В. М. Вакуліна.

1997 рік ознаменувався захистом двох кандидатських дисертацій. У травні дисертацію на тему «Існування сім'ї як форма культурної реальності» успішно захистила І. О. Ковальова, а у червні – С. В. Куцепал (тема дисертації: «Епістемологічна функція мови на матеріалі французького постмодернізму»).

Серйозним досягненням у науковій роботі даного періоду кафедри філософії стало видання доцентом П. А. Кравченком навчального посібника «100 відповідей на запитання з історії України» (Опішне: Українське Народознавство, 1998) [1, с.67].

З липня 1999 року кафедрою філософії спільно з Інститутом філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії наук України розпочато випуск журналу «Філософські обрії».

Здобутком кафедри у тому ж році стало видання завідувачем кафедри, кандидатом філософських наук, доцентом П. А. Кравченком разом з член-кореспондентом АПН України, доктором філософських наук, професором В. О. Огнев'юком монографії «Людина-культура-історія» (К. : Генеза, 1999) [4].

У 2000 році викладачами кафедри було видано два навчальні посібники: доц. П. А. Кравченко став співавтором посібника «Політологія / Курс лекцій для студентів вищих навчальних закладів» (К.: Генеза, 2000), а Н. І. Головіна – автором посібника «Світова та українська культура: матеріали до читання». (Полтава: АСМІ, 2000).

Пріоритетним завданням кафедри було і надалі залишається підвищення її наукового потенціалу. Так, безперечним досягненням кафедри став захист у 2001 році П. А. Кравченком докторської дисертації на тему: «Інтеграція вітчизняного культурно-історичного досвіду в сучасну українську державотворчу концепцію (соціально-філософський аналіз)». У 2003 році йому було присвоєне вчене звання «професор». 2001 рік також ознаменувався виданням П. А. Кравченком монографії «Вітчизняний культурно-історичний досвід у системі сучасного державотворення» (К.: Генеза, 2001) [1, с.67].

Наступного року аспіранткою кафедри Л. А. Усановою була захищена кандидатська дисертація на тему: «Православний архетип сім'ї у контексті комунікативних відносин». П. А. Кравченко став співавто-

ром навчального посібника «Історія України (компаративні нариси)» (Полтава: АСМІ, 2002) [4].

З 01. 01. 2003 по 31. 12. 2005 року викладачі кафедри працювали над фундаментальним держбюджетним дослідженням «Культурно-історична детермінація розвитку людського потенціалу в процесі формування громадянського суспільства в Україні» (номер державної реєстрації теми 0103U001241) (керівник роботи – проф. Кравченко П. А.), основними результатами якого стало здійснення аналізу базових понять сучасної постструктуралістської, феноменологічної, комунікативної філософії та культурології, що уможливило перехід від узагальнюючих теоретичних концептів до аналізу конкретного культурно-історичного матеріалу (на прикладі української культури XVII–XVIII ст.) [9].

Використання нового підходу до дослідження культурно-історичних феноменів обґрунтоване завдяки відходу від описових схем відтворення культурного досвіду і демонструє парадоксальні засади формування останнього; визнання істотної парадоксальності культурного досвіду дозволяє виявити нові його аспекти. За даними матеріалами видана монографія «Парадоксальність естетичного в українській культурі XVII–XVIII століть».

Запровадження нових зразків інтерпретації текстів, творів образотворчого мистецтва, дозволило виділити в бароковій культурі, як історичній системі, три топологічні моделі способів існування іманентних історичній добі. На основі дослідження своєрідності українського культурно-історичного досвіду виділені специфічні структури – соціальні (динаміка еліт і сфер соціальної активності), культурні (взаємодія різних моделей існування), екзистенційні (співвідношення наявного і жаданого), які виявляють динаміку культурного процесу. Застосовані нові підходи трактування основних вимірів людського буття: сакральне – профанне, публічне – приватне, ідентичність – комунікація, норма – виняток, які фактично розкривають інфраструктуру життєвого світу людини і в якому національний культурно-історичний досвід практично не досліджений. Здійснення подібного аналізу, принаймні до окремих культурних періодів і феноменів знайшло відображення у цілому ряді наукових статей у фахових виданнях [4].

На основі результатів проведеного дослідження у Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка на історичному факультеті було введено нову спеціальність «історія та суспільствознавство», започатковано нові спецкурси «Громадянське суспільство в Україні: соціальні тенденції та чинники становлення» та «Архетип сім'ї у контексті комунікативних відносин: гендерні стратегії».

Новітній етап в історії кафедри розпочався у 2004 році. Тоді вона, існуючи з 1924 року як загальноуніверситетська, забезпечуючи викладання на усіх факультетах таких основних курсів: «Філософія», «Актуальні проблеми релігієзнавства», «Культурологія», «Етика», «Історія філософії», «Естетика» та «Логіка», увійшла до складу історичного факультету, оскільки тут було відкрито спеціалізацію «суспільствознавство» [1, с.69].

У цьому ж році на кафедрі була відкрита постійно діюча аспірантура зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Результатом діяльності аспірантури є підготовка і успішний захист 7 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук [10, с.141].

У 2005 році науковий потенціал кафедри зріс ще більше, оскільки були захищені дві докторські дисертації: С. В. Куцепал на тему «Онтологія в сучасній французькій філософії», І. А. Бондаревською на тему «Своєрідність естетичного в українській культурі XVII-XVIII ст.». С. В. Куцепал повернулася до рідного університету і у 2006 році отримала вчене звання «професор», нині – завідувач кафедри соціально-економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного університету імені Ярослава Мудрого, а І. А. Бондаревська поповнила викладацькі ряди Національного університету «Києво-Могилянська академія» [4].

У цьому ж році професор П. А. Кравченко (у співавторстві з доцентом Р. А. Сітарчуком) опублікував монографію «Протестантські об'єднання в Україні в контексті соціальної політики більшовиків (20-30 роки XX століття)» (Полтава: АСМІ, 2005).

У 2006 році згідно з Указом Президента України В. А. Ющенка № 22/2006 від 20 січня 2006 року «Про відзначення державними нагородами України працівників підприємств, установ та організацій Полтавської області» завідувачеві кафедри філософії професору П. А. Кравченкові було присвоєне почесне звання «Заслужений працівник освіти України» [4].

Протягом 2008 року викладачі кафедри опублікували 69 одиниць друкованої продукції загальним обсягом 59,1 друкованих аркуші. Основним здобутком на науковій ниві у цьому році стало видання професором П. А. Кравченком (у співавторстві з доцентом І. І. Діптан) навчального посібника «Українське козацтво: соціально-історичний нарис: у 2 ч.; ч.1: посіб. [для студ., аспір., учителів історії] (Полтава: АСМІ, 2008). Окрім того викладачами було опубліковано 3 методичні рекомендації з курсів «Філософія», «Філософія. Логіка», «Вступ до гендерної теорії» (професор П. А. Кравченко, доцент Л. А. Усанова),

19 статей в центральних журналах, 7 статей у фахових виданнях, 30 матеріалів та тез конференцій, виданих в Україні. Протягом року викладачі кафедри взяли участь у 45 конференціях, серед яких 15 – міжнародні, 29 – Всеукраїнські, 1 – регіональна [1, с.69].

Протягом 2009 року викладачі кафедри філософії опублікували 88 одиниць друкованої продукції загальним обсягом 57,2 друкованих аркуші. Серед досягнень кафедри у цьому році стало опублікування доцентом А. П. Шебітченко (у співавторстві з Н. А. Андросовою, В. І. Ростовською, О. В. Савельєвою) робочих зошитів для учнів 5 та 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів з курсу «Етика» (Харків: Друкарня ДП ХМЗ «ФЕД», 2009) (з грифом МОН України), а також видання методичних рекомендацій з курсу «Філософія» (професор П. А. Кравченко, доцент Л. А. Усанова), 3 статей в центральних журналах, 14 статей у фахових виданнях, 32 матеріалів та тез конференцій, виданих в Україні. Протягом року викладачі кафедри взяли участь у 58 конференціях, серед яких 34 – міжнародні, 24 – Всеукраїнські [1, с.70].

Упродовж 2010 року викладачі кафедри філософії опублікували 49 одиниць друкованої продукції загальним обсягом 46,6 друкованих аркуші. Основним здобутком на науковій ниві у цьому році стало видання професором П.А. Кравченком (у співавторстві з доцентом І. І. Діптан) навчального посібника грифом МОН «Українське козацтво: соціально-історичний нарис. У 2-х частинах. – Ч.ІІ» (Полтава: ТОВ АСМІ, 2010) (Лист МОН України № 14/18.1 – 2136 від 30 листопада 2007 року). Окрім того викладачами кафедри було опубліковано 6 статей у центральних журналах, 17 статей у фахових виданнях, 25 матеріалів та тез конференцій, виданих в Україні. За 2010 рік викладачі кафедри взяли участь у 41 конференції (13 з яких відбулися поза межами Полтави) [4].

У 2010 році випускники аспірантури кафедри захистили 2 кандидатські дисертації: Г. В. Радіонова «Тоталлогічний вимір феномену гри» (науковий керівник – професор С. В. Куцепал) і Т. О. Бондар «Категорія «блага» в процесі еволюції соціальних утопій» (науковий керівник – професор П.А. Кравченко) [4].

Протягом 2011 року викладачі кафедри опублікували 74 одиниці друкованої продукції загальним обсягом 43,4 друкованих аркуші. Серед них: 5 статей в центральних журналах, 7 статей у фахових виданнях, 43 матеріалів та тез конференцій, виданих в Україні, 7 методичних рекомендацій, 6 публікацій в інших виданнях. За 2011 рік викладачі кафедри взяли участь у 27 конференціях (18 з яких відбулися поза межами Полтави). Кадровий склад кафедри у 2011 році поповнив випускник аспірантури Я. Є. Блоха [1, с.70].

Протягом 2012 року викладачі кафедри опублікували 45 одиниць видавничої продукції загальним обсягом 40,6 д.а. Зокрема, професором П. А. Кравченком (у співавторстві з А. М. Єрмоленком, Г. Д. Ємельяненком, М. М. Кисельовим, Я. В. Любимим, В. А. Малаховим, К. Ю. Райдою, С. Л. Шевченком) було опубліковано навчальний посібник з грифом МОНМС України «Теоретичні проблеми сучасної етики» (Полтава: Полтавський літератор, 2012); доцентом Л. А. Усановою (у співавторстві з доцентом І. В. Усановим) було опубліковано статтю «Человек за чертой человечности» у «Вестнику Бакинского славянского университета. Сборник научных статей «Ученые записки».

Крім цього викладачами було опубліковано 11 статей у фахових виданнях, 20 матеріалів та тез конференцій, виданих в Україні, 5 методичних рекомендацій, 8 публікацій в інших виданнях. За 2012 рік викладачі кафедри взяли участь у 47 конференціях.

У цьому ж році випускницею аспірантури В. Ю. Вощенко була захищена кандидатська дисертація «Рефлексія концептів «азійський спосіб виробництва» К. Маркса і «цивілізація» А. Тойнбі в історико-філософському контексті» (науковий керівник – професор П. А. Кравченко) [4].

Протягом 2013 року викладачі кафедри опублікували 65 одиниць видавничої продукції загальним обсягом 70,5 д.а. З них 12 статей у фахових виданнях, 3 матеріали та тези конференцій у зарубіжних виданнях, 28 матеріалів та тез конференцій, виданих в Україні, 8 методичних рекомендацій, 6 навчальних програм, 8 публікацій в інших виданнях. Випускниками аспірантури Я.Є. Блохою та І.М. Руденком були успішно захищені кандидатські дисертації «Аксіологічні аспекти творчої спадщини В. Г. Короленка (історико-філософський контекст)» та «Інновації у суспільному житті: природа і функціональний потенціал» (науковий керівник – професор П. А. Кравченко).

Крім цього у 2013 році асистент Я. Є. Блоха взяв участь у роботі 3 конференцій за межами України: 2-й міжнародної научно-практичної конференції «Филология и культурология: современные проблемы и перспективы развития» (г. Москва, 28 февраля 2013 г.); Общероссийской научно-практической дистанционной конференции с международным участием «Интеллектуальный потенциал российской науки и стран СНГ» (г. Смоленск, 26 мая 2013 г.); Международной научно-практической конференция, посвященной 160-летию юбилею В.Г. Короленко «Наука, просвещение, искусство провинции в социокультурном пространстве: Девятое Короленковские чтения» (г. Глазов, 28 октября 2013 г.) [1, с.70-71].

25 листопада 2013 року кафедрою було укладено договір про співпрацю з Вищою школою європейських та регіональних досліджень

(м. Чеське Будейовіце, Чеська Республіка). Серед напрямів співпраці договором визначені такі: дослідження з наукових проблем філософських, гуманітарних і суспільних наук, що становлять взаємний інтерес; експертиза науково-дослідних робіт, науково-технічної продукції, рецензування наукових статей, монографій; організація і проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок, нарад тощо; підготовка та видавництво підручників, навчальних посібників, наукових монографій та періодичних видань; поширення результатів наукових досліджень серед широкої наукової громадськості міжнародного співтовариства [10, с.167].

Основним здобутком на науковій ниві у 2014 році став випуск професором П.А. Кравченком та доцентом кафедри Я.Є. Блохою монографії «Філософські горизонти творчої спадщини В. Г. Короленка» (Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014), де дослідники переконливо доводять, що кардинальні реформи і перетворення, що здійснюються в Україні в умовах державної незалежності та демократичного шляху розвитку, супроводжуються активним процесом гуманізації та духовно-моральним оздоровленням суспільства неможливі без знання історико-філософської науки загалом і одного з найбільш відомих мислителів, громадських діячів та правозахисників кінця XIX – початку XX ст. Володимира Галактіоновича Короленка, зокрема [5], а також вихід у світ 2-о видання «Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: історія і сучасність» [1], до видання якого також долучилися проф. П.А. Кравченко та доцент кафедри Я. Є. Блоха.

Усього за 2014 рік викладачі кафедри опублікували 38 одиниць видавничої продукції загальним обсягом 58,4 д.а., серед яких 2 монографії та 21 стаття у фахових виданнях.

Серед здобутків 2015 року хочеться виокремити публікації проф. Кравченка П.А. та доц. Блохи Я.Є. «V.G. Korolenko of moral values Western society XIX century» (Oxford Journal of Scientific Research. – No.1. (9) (January-June). – Volume III. – P. 643-649) та доц. Блохи Я.Є. «Spiritual and value orientations in V.G. Korolenko's memoiristics» (Japanese Educational and Scientific Review. – No.1. (9) (January-June). – Volume XI. – P. 580-585).

У 2015 році викладачі кафедри опублікували 38 одиниць видавничої продукції загальним обсягом 25, 3 д.а., серед яких 20 статей в журналах з наукометричними даними та 1 –у фахових виданнях.

27 березня 2015 р. в спеціалізованій вченій раді Д 26.456.01 в Інституті вищої освіти НАПН України випускницею аспірантури Пивоварською К. С. була захищена дисертація на здобуття наукового ступе-

ня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії на тему «Віртуальні соціальні мережі в континуумі Інтернету: соціально-філософський аналіз» (науковий керівник – проф. Кравченко П.А.).

У 2015 р. науково-теоретичний журнал «Філософські обрії» було зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та базах даних: Index Copernicus, Open Academic Journals Index (OAJI), Polska Bibliografia Naukowa, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar (Гугл Академія).

6 липня 2015 року посаду завідувача кафедри обійняла доц. Н. І. Голвіна, яка очолює її донині.

Серед досягнень викладачів кафедри у 2016 році – публікація 24 одиниць видавничої продукції загальним обсягом 8,6 д.а., серед яких, зокрема, 8 статей у наукометричних виданнях бази даних Index Copernicus та статті у Міжнародному чесько-українському випуску журналу «AUSPICIA» та журналі «Soren Kierkegaard in our time: problems and prospects of modern philosophy and religious studies», виданому в м. Пловдив, Болгарія (проф. Кравченко П.А.), а також участь доц. Блохи Я.Є. у XX Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Социальные проблемы глазами молодых – 2016» (г. Сыктывкар, 26–27 апреля 2016 года).

У 2017 році кафедра отримала статус випускової, оскільки була отримана ліцензія для набору здобувачів другого (магістерського) ступеня вищої освіти зі спеціальності 033 Філософія з ліцензованим обсягом 25 осіб (керівник проектної групи – кандидат філософських наук, доцент Людмила Анатоліївна Усанова) та употужнена доктором історичних наук, професором Петром Григоровичем Радьком.

Метою освітньо-професійної програми здобувачів другого (магістерського) ступеня вищої освіти зі спеціальності 033 Філософія є розвиток загальних та фахових компетентностей задля забезпечення підготовки кадрів вищої кваліфікації для здійснення науково-дослідницької діяльності, аналітичної роботи та наукового консультування на основі вивчення 66 кредитів ЄКСТ дисциплін професійної підготовки та проходження 2 виробничих практик зі спеціальності (12 кредитів ЄКТС) [11].

Свій рівень підготовки магістранти спеціальності 033 Філософія О. Дудник, Т. Кісельова та Т. Татаріна наочно продемонстрували 14-15 лютого 2018 р. під час II Всеукраїнського студентського турніру з філософії, де посіли II місце серед 25 команд вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації (керівник команди – доц. Усанова Л.А.).

Серед наукових здобутків викладачів кафедри 2017 року – публікація 46 одиниць видавничої продукції загальним обсягом 22,3 д.а.,

серед яких 6 статей у наукометричних виданнях бази даних Index Copernicus, 1 стаття у фахових виданнях (за профілем кафедри), 4 навчальні посібники для ВНЗ (з грифом Вченої ради), а також участь доц. Блоха Я.Є. у X International scientific conference «Scientific thought transformation», XI International scientific conference “Results of modern scientific research”, XII International scientific conference “Modern scientific knowledge” (м. Моррісвілль, США).

У 2018 році доц. Блоха Я.Є. взяв участь у XIV International scientific conference «Science in 2018», XV International scientific conference «Millennium science», XVI International scientific conference “World science news” в м. Моррісвілль, США.

На сьогодні на кафедрі філософії сформувався потужний кадровий потенціал, а кафедра стала одним з провідних наукових та освітніх центрів в Україні. Осердям наукової діяльності на кафедрі є наукова школа «Вітчизняний культурно-історичний досвід у процесі формування громадянського суспільства», керівництво якою з 1998 року здійснює доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік Української Академії політичних наук П.А. Кравченко. Головними напрямками наукового дослідження школи є розкриття культурно-історичної детермінації розвитку людського потенціалу в процесі формування громадянського суспільства і правової держави в Україні; означення стратегії українського державотворення через ре конструкцію вітчизняного культурно-історичного досвіду та його залучення до структури української державотворчої концепції. За період існування школи її членами було опубліковано 336 наукових праць, з них монографій – 14, захищено 3 докторські й 10 кандидатських дисертацій [9].

Так, за новітній період історії кафедри (2004-2018 рр.) її викладачами було підготовлено і опубліковано 700 наукових праць загальним обсягом понад 360 друкованих аркушів, що є свідченням високого наукового та методичного рівня викладачів кафедри.

Основні результати діяльності кафедри відображені у монографіях, публікаціях, а також матеріалах наукових конференцій. За період з 1992 по 2014 роки кафедрою проведено 1 міжнародна, 9 Всеукраїнських та 5 міжвузівських науково-практичних та теоретичних конференцій та семінарів, предметом розгляду яких стали кардинальні проблеми сучасної вищої освіти у гносеологічному та аксіологічному аспектах, якість підготовки фахівців як пріоритетна мета освітнього процесу, формування національних та загальнолюдських цінностей засобами освіти, міжнародні співпраця й інтеграція в сфері освіти та інші актуальні проблеми розвитку сучасної філософії [4].

Серед останніх конференцій, проведених кафедрою, виокремимо Всеукраїнську науково-теоретичну конференцію «Ірраціональне підґрунтя раціональності», яка відбулася 14 травня 2009 року, та науково-практичну конференцію «Реалії та ілюзії свободи: філософський аналіз сучасності», яка відбулася 21-22 жовтня 2011 року. У роботі вказаних конференцій взяли участь більш ніж двісті науковців з провідних закладів освіти і науки України, у тому числі: Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Львівського національного університету імені Івана Франка та інших навчальних і наукових закладів з Києва, Харкова, Дніпропетровська, Чернівців, Запоріжжя, Луганська та Полтави, серед яких 32 докторів та близько 130 кандидатів наук [10, с.163-164].

За останній час значно зріс методичний рівень кафедри, викладачі розробили навчально-методичне забезпечення усіх дисциплін, які ними викладаються. Зокрема, у 2002 році опубліковано програма та плани семінарських занять для магістрів з курсу «Філософія», у 2003 р. – програма курсу, теми лекційних і семінарських занять з курсу «Логіка», методичні рекомендації до самостійної роботи з курсу «Логіка», у 2004 році – методичні рекомендації для студентів заочного відділення з курсу «Актуальні проблеми релігієзнавства», у 2005 році – програма, плани семінарських занять та теми для самостійної роботи з курсу «Історія філософії», у 2008 році – програма курсу, тематика контрольних робіт та методичні рекомендації для студентів заочної форми навчання усіх спеціальностей з курсу «Філософія», навчально-методичні матеріали та рекомендації для студентів II курсу з курсу «Філософія. Логіка» та програма курсу та навчально-методичні матеріали до спецкурсу «Вступ до гендерної теорії», 2009-2014 роках – навчально-методичні матеріали та рекомендації з курсу «Етика та естетика», у 2017 році –: програма навчальної дисципліни, методичні рекомендації до семінарських занять та завдання для самостійної роботи з курсу «Філософія історії», програма навчальної дисципліни, методичні рекомендації до семінарських занять та завдання для самостійної роботи з курсу «Основи гендерної теорії», програма навчальної дисципліни, методичні рекомендації до семінарських занять та завдання для самостійної роботи з курсу «Актуальні проблеми антропологічного дискурсу».

Викладачі кафедри не лише постійно підвищують свій методичний і науковий рівень, а й керують науково-дослідною роботою студентів та аспірантів. Керівництво аспірантами здійснюють доктор

філософських наук, професор П. А. Кравченко, кандидат філософських наук, доцент Н. І. Головіна, кандидат філософських наук, доцент Я. Є. Блоха. Протягом усього періоду існування аспірантури зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії в ній навчалося 19 осіб.

У 2016 році кафедрою була ліцензована освітньо-наукова програма підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія з ліцензованим обсягом 5 осіб (керівник проектної групи – доктор філософських наук, професор П. А. Кравченко), метою якої є здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності зі спеціальності, а також проведення власного наукового дослідження з філософії, результати якого мають наукову новизну теоретичне та/або практичне значення, з публічним його захистом.

Освітньо-наукова програма містить дві складових: освітню та наукову. Освітня складова програми. Програма реалізується у невеликих групах дослідників і передбачає диференційований підхід до аспірантів. Програма передбачає засвоєння 27 кредитів ЄКТС дисциплін професійної підготовки, з яких 13 кредитів ЄКТС – для вибіркових дисциплін, які сприяють формуванню спеціальних компетентностей, зокрема глибинному володінню теоретичними й методологічними засадами філософських досліджень та уміння виявляти закономірності та тенденції соціальних і культурних процесів, систематизувати отримані знання, використовувати їх для пошуку механізмів вирішення наукової проблеми.

Наукова складова програми. Наукова складова освітньо-наукової програми передбачає здійснення власних наукових досліджень під керівництвом одного або двох наукових керівників з відповідним оформлення одержаних результатів у вигляді дисертації. Ця складова програми не вимірюється кредитами ЄКТС, а оформляється окремо у вигляді індивідуального плану наукової роботи аспіранта і є складовою частиною навчального плану.

Особливістю наукової складової освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії зі спеціальності 033 Філософія є те, що окремі складові власних наукових досліджень аспіранти зможуть виконувати під час виробничої практики, яка проводиться в межах професійної підготовки.

На червень 2018 року в аспірантурі навчаються 3 аспіранти денної та 3 – заочної форми навчання.

Аспіранти кафедри також можуть похизуватися певними досягненнями. Зокрема, аспірант Я. Є. Блоха у 2007 році став лауреатом щорічної міської премії імені Володимира Короленка у номінації «для студентської та творчої молоді» – за активну участь у громадському та культурному житті міста [10, с.184], а у 2008 році став переможцем III етапу Всеукраїнського просвітницько-патріотичного конкурсу «вчинених дій» «Голодомор 1932-1933 років. Пам'ять народу» (науковий керівник – професор П.А. Кравченко) [3].

У 2013 році наукова робота аспіранта Т. С. Литвина «Голодомор 1932-1933 рр. на Глобинщині та Решетилівщині» відзначена дипломом I ступеня у групі аспірантські наукові роботи в Конкурсі наукових аспірантських і студентських робіт з тематики Голодомору з нагоди 80 роковин (науковий керівник – асистент Я. Є. Блоха) [3].

У жовтні 2013 року Т. С. Литвин взяв участь у Міжнародній науковій конференції «Опозиція як категорія культури», яка відбулася у Люблінському університеті Марії Склодовської-Кюрі, з доповіддю: «Бінарне мислення і аналіз соціокультурних процесів у постсучасності» і отримав відповідний сертифікат (науковий керівник – професор П. А. Кравченко) [3].

У 2017-2018 рр. аспірант Д.О. Іванішин взяв участь у X International scientific conference «Scientific thought transformation», XI International scientific conference «Results of modern scientific research», XII International scientific conference «Modern scientific knowledge», XIII International scientific conference «Modern science in Eastern Europe», XIV International scientific conference «Science in 2018», XV International scientific conference «Millennium science», XVI International scientific conference “World science news” в м. Моррісвілл, США (науковий керівник – доцент Я. Є. Блоха).

Викладачі кафедри керують науково-дослідною роботою студентів. Найактивнішими серед них є професор П. А. Кравченко, доценти Н. І. Головіна, Л. А. Усанова, Я. Є. Блоха. На кафедрі працюють 5 проблемних груп: «Проблеми сучасного державотворення в Україні» (керівник – професор П. А. Кравченко (7 осіб); «Проблеми комунікації» (керівник – доцент В. М. Вакуліна (4 особи); «Філософсько-теоретичні проблеми культури» (керівник – доцент Н. І. Головіна (6 осіб); «Актуальні проблеми сучасності» (керівник – доцент Л. А. Усанова (6 осіб); «Ціннісні орієнтації в сучасному українському суспільстві» (керівник – доцент Я. Є. Блоха (5 осіб), члени яких у 2004-2018 роках підготували понад 200 наукових публікацій.

Одним з пріоритетних напрямків наукової роботи студентів є їх участь у Всеукраїнських студентських олімпіадах та конкурсах сту-

дентських наукових робіт з філософії та релігієзнавства. Так, у травні 2006 року студент II курсу психолого-педагогічного факультету С. С. Лубін та студент IV курсу історичного факультету Я. Є. Блоха взяли участь у I Всеукраїнській студентській олімпіади з дисципліни «Філософія. Релігієзнавство», яка відбувалася у м. Острозі (керівник – професор П.А. Кравченко). За її підсумками Я. Є. Блоха зайняв III місце серед студентів теологічних та філософських факультетів провідних вузів України [3].

У 2008 році студенти історичного факультету І. В. Загребельний та І. М. Руденко взяли участь у II Всеукраїнській студентській олімпіади з дисципліни «Філософія. Релігієзнавство», яка відбувалася у м. Донецьку (керівник – професор П.А. Кравченко). За її результатами студент історичного факультету (групи ІС-31) І. В. Загребельний зайняв II місце, а команда Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка зайняла I місце серед 25 вузів [3].

У 2012 році наукова робота студенток V курсу А. О. Сень та О. С. Сулими «Археологія симулякрів» відзначена дипломом II ступеня на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук (напрямок «Філософські науки») [10, с.183-184].

У 2015 році студент V курсу історичного факультету В.В. Демченко отримав диплом I ступеня у щорічному конкурсі студентських наукових робіт «Від студентського самоврядування – до самоврядування громад», заснованого Полтавською обласною радою (тема роботи – «Роль територіальної громади у правовому регулюванні перероблення та утилізації відходів природних рослинних ресурсів») (науковий керівник – доц. Блоха Я.Є.), а студентка IV курсу психолого-педагогічного факультету А. М. Солінська стала лауреатом I премії в номінації «За активну участь у громадському та культурному житті міста» міської премії імені В.Г. Короленка (тема роботи – «Реінтерпретація В. Г. Короленком ціннісних орієнтацій буддизму та стародавніх греків Сократа і Платона») (науковий керівник – доц. Блоха Я.Є.).

За підсумками II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з філософських наук (м. Одеса, 28-30 березня 2016 р.) студент історичного факультету Г. Г. Супрун був відзначений дипломом II ступеня (тема роботи – «Dasein-аналіз Л. Бінсванегра і М. Босса»; науковий керівник – доц. Вакуліна В.М.), а Ж. М. Авраменко (тема роботи – «Форми самогубства»; науковий керівник – доц. Вакуліна В. М.) та В. С. Захаров (тема роботи – «Анархізм як стан свідомості і суспільства українців»; науковий керівник – доц. Блоха Я. Є.) – дипломами III ступеня.

Викладачі кафедри (професор П. А. Кравченко, доценти Н. І. Головіна та Л. А. Усанова) також забезпечують проведення кандидатських екзаменів з філософії.

Кафедра філософії активно співпрацює з провідними науковими установами України та зарубіжними навчальними закладами. Найбільш тісно викладачі кафедри співпрацюють з відділами соціальної філософії та філософської антропології Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, кафедрами історії філософії та теорії філософії Національного педагогічного університетом імені М. П. Драгоманова, кафедрою історії філософії Національного університету імені Тараса Шевченка, кафедрою соціальної філософії та філософії історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова [4].

Так, спільно з Інститутом філософії імені Г. С. Сковороди НАН України кафедра випускає науково-теоретичний часопис «Філософські обрії». За період з 1999 по 2018 роки випущено 38 номерів журналу. Видання зареєстроване в міжнародних каталогах періодичних видань та базах даних Index Copernicus (ICV 2016: 60.76, ICV 2015: 54.30, ICV 2014: 45.27), Open Academic Journals Index (OAJI), Polska Bibliografia Naukowa, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar (Гугл Академия). Журнал включений у Всеукраїнський реєстр наукових видань, належить до періодичних видань, що мають бібліометричні профілі та входить до переліку фахових видань України у галузі «Філософські науки». (головні редактори – професор А. М. Колодний та професор П. А. Кравченко).

На червень 2018 року на кафедрі працює 5 штатних викладачів кафедри, з них – 1 доктор історичних наук, професор Петро Григорович Радько та 4 – кандидати філософських наук, доцентів: Наталія Ігорівна Головіна (завідувач кафедри), Вікторія Миколаївна Вакуліна, Людмила Анатоліївна Усанова, Ярослав Євгенійович Блоха та 1 внутрішній сумісник – декан історичного факультету доктор філософських наук, професор Петро Анатолійович Кравченко, які на високому професійному рівні забезпечують більше 30 навчальних дисциплін: «Філософія», «Історія філософії», «Філософія освіти», «Теорія аргументації», «Актуальні проблеми релігієзнавства», «Етика та естетика», «Філософія та методологія науки», «Методика викладання предмету «Людина і суспільство», «Соціальна філософія», «Суспільні комунікації», «Соціальна антропологія», «Інформаційне суспільство», «Теоретичні і філософські проблеми культури» тощо.

Література:

1. Историчний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: історія і сучасність. 2-е видання, перероблене й доповнене. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 132 с.

2. *Кравченко П. А.* З минулого і сьогодення історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Філософські обрії. 2014. № 32. С. 175-205. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2014_32_19

3. *Кравченко П. А., Блоха Я. Є.* З минулого і сьогодення історичного факультету. Філософські обрії. 2015. № 33. С. 157-183. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2015_33_17

4. *Кравченко П. А., Блоха Я. Є.* Кафедра філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: історія і сучасність/ Філософські обрії. 2014. Вип. 31. С. 167-185. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filo_2014_31_18

5. *Кравченко П. А., Блоха Я. Є.* Філософські горизонти творчої спадщини В. Г. Короленка. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 232 с. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/3818>

6. Наказ ректора Полтавського національного педагогічного інституту № 38-к від 15 серпня 1975 р. *Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – Архів ПНПУ)*. Ф. №1507. Оп. №1«0». Спр. №1-144. Арк. 81-82.

7. Наказ ректора Полтавського національного педагогічного інституту № 55-к від 25 жовтня 1975 р. *Архів ПНПУ*. Ф. №1507. Оп. №1«0». Спр. №1-144. Арк. 119-120.

8. Про створення, поділ та реорганізацію кафедр суспільних наук вузів УРСР: Рішення колегії Міністерства вищої і середньої освіти УРСР від 17 липня 1975 р. *Архів ПНПУ*. Ф. №1507. Оп. №1«0». Спр. №1-144. Арк. 79-80.

9. Петро Анатолійович Кравченко: біобібліографічний покажчик: до 60-річчя від дня народження / упор. М. І. Степаненко, Л. М. Кравченко, Я. Є. Блоха; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. 204 с. : 8 іл. (Серія «Науковці університету»). URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/1746>

10. *Степаненко М.І., Кравченко Л.М., Савельєва Н.М., Павленко Н.О.* Університет на зламі століть. *Столітня історія Полтавського національного педагогічного університету* / О.П. Єрмак та ін.; за ред. М.І. Степаненка, Л.М. Кравченко. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. 274 с.

11. Філософія: освітньо-професійна програма підготовки здобувачів другого рівня вищої освіти за спеціальністю 033 Філософія. URL : <https://drive.google.com/file/d/195JXN-ShR3EIX1Hgwdp5eQL8nJ4T1qHk/view>

1. Istory`chny`j fakul`tet Poltav`s`kogo nacional`nogo pedagogichnogo univerty`tetu imeni V. G. Korolenka: istoriya i suchasnist`. 2-e vy`dannya, pereroblene j dopovnene. Poltava :PNPU imeni V. G. Korolenka, 2014. 132 s.

2. Kravchenko P. A. Z my`nulogo i s`ogodennya istoriy`chnogo fakul'tetu Poltavskogo nacional'nogo pedagogichnogo universy`tetu imeni V. G. Korolenka Filososf`ki obriyi. 2014. # 32. S. 175-205. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2014_32_19

3. Kravchenko P.A., Bloxa Ya. Ye. Z my`nulogo i s`ogodennya istoriy`chnogo fakul'tetu. Filososf`ki obriyi. 2015. # 33. S. 157-183. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2015_33_17

4. Kravchenko P. A., Bloxa Ya. Ye. Kafedra filosofiyi Poltavskogo nacional'nogo pedagogichnogo universy`tetu imeni V. G. Korolenka: istoriya i suchasnist'/ Filososf`ki obriyi. 2014. Vy`p. 31. S. 167-185. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filo_2014_31_18

5. Kravchenko P. A., Bloxa Ya. Ye. Filososf`ki gory`zonty` tvorchoyi spadshhy`ny` V. G. Korolenka. Poltava: PNPУ imeni V. G. Korolenka, 2014. 232 s. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/3818>

6. Petro Anatolijovy`ch Kravchenko: biobibliografichny`j pokazhchy`k: do 60-richchya vid dnya narodzhennya / upor. M. I. Stepanenko, L. M. Kravchenko, Ya. Ye. Bloxa; Poltav. nacz. ped. un-t imeni V.G. Korolenka. Poltava: PNPУ imeni V. G. Korolenka, 2013. 204 s. : 8 il. (Seriya «Naukovci universy`tetu»). URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/1746>

7. Nakaz rektora Poltavskogo nacional'nogo pedagogichnogo insty`tutu # 38-k vid 15 serpnya 1975 r. Arxiv Poltavskogo nacional'nogo pedagogichnogo universy`tetu imeni V. G. Korolenka (dali – Arxiv PNPУ). F. #1507. Op. #1«0». Spr. #1-144. Ark. 81-82.

8. Nakaz rektora Poltavskogo nacional'nogo pedagogichnogo insty`tutu # 55-k vid 25 zhovtnya 1975 r. Arxiv PNPУ. F. #1507. Op. #1«0». Spr. #1-144. Ark. 119-120.

9. Pro stvorennya, podil ta reorganizaciyu kafedr suspil`ny`x nauk vuziv URSSR: Rishennya kolegiyi Ministerstva vy`shhoji i seredn`oyi osvity` URSSR vid 17 ly`pnja 1975 r. Arxiv PNPУ. F. #1507. Op. #1«0». Spr. #1-144. Ark. 79-80.

10. Stepanenko M.I., Kravchenko L.M., Savel`yeva N.M., Pavlenko N.O. Universy`tet na zlami stolit`. Stolitnya istoriya Poltavskogo nacional'nogo pedagogichnogo universy`tetu / O.P. Yermak ta in.; za red. M.I. Stepanenka, L.M. Kravchenko. Poltava : PNPУ imeni V.G. Korolenka, 2014. 274 s.

11. Filosofiya: osvitr`o-profesijna programa pidgotovky` здобувачив drugogo rivnja vy`shhoji osvity` za special`nistyu 033 Filosofiya. URL : <https://drive.google.com/file/d/195JXN-ShR3EIX1Hgwdp5eQL8nJ4T1qHk/view>

Kravchenko P. A., Blokha Ya. Ye.

**THE MAIN MILESTONES OF THE HISTORY OF THE CHAIR
OF PHILOSOPHY OF THE PNPУ NAMED AFTER V.G.KOROLENKO
(to the 100th anniversary of foundation)**

In the article highlights major milestones of history of Department of Philosophy as a separate structural unit of Poltava V.G. Korolenko National (State) Pedagogical University (Institute). On the basis of the analysis of archival materials,

it was found that this year Department of Philosophy celebrates its 100th anniversary from the date of its foundation, although the cycle of philosophical disciplines was taught even before the emergence of a separate structural subdivision.

For 100 years of its existence, the department had a variety of names (of social sciences – 1918-1931, of Marxism-Leninism – 1931-1932, of dialectical materialism – 1932-1935, of socio-economic disciplines – 1935-1939, of Marxism-Leninism – 1939-1947, of Marxism-Leninism , philosophy and political economy – 1947-1967; of history of the CPSU and philosophy – 1967-1975; from September 1, 1975 – of philosophy), but throughout this time, the department had teachers who had a high scientific and methodological level, qualified the cycle of philosophical disciplines, contributed to the formation of highly erudite, with a deep sense of patriotism, highly moral professionals.

Today the Department of Philosophy has formed a powerful human potential, and the Department has become one of the leading scientific and educational centers in Ukraine. In the heart of scientific activity at the department there is a scientific school “Domestic cultural and historical experience in the process of formation of civil society”, which since 1998 has been leading the doctor of philosophical sciences, professor, honored worker of Ukrainian education, academician of the Ukrainian Academy of Political Sciences P. A. Kravchenko.

During the modern period of the history of the department (2004-2018), its teachers prepared and published 700 scientific works of a total volume of more than 360 printed sheets, which testify to the high scientific and methodological level of the teachers of the department.

Key words: *department, faculty, university, scientific school, dissertation, monograph, manual, conference.*

Надійшла до редакції 28.04.2018 р.

ПЕРЕЛІК ЗАКЛАДІВ ОBOB'ЯЗКОВОГО РОЗСИЛАННЯ
ЖУРНАЛУ «ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ»

1. Адміністрація Президента України
(01220, Київ, вул. Банкова, 11)
2. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
(03039, Київ, Голосіївський пр., 3)
3. Національна парламентська бібліотека України
(01001, Київ, вул. М.Грушевського, 1)
4. Державна науково-технічна бібліотека України
(03680, Київ, вул. Антоновича, 180)
5. Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В.О.Сухомлинського
(04060, Київ, вул. М.Берлінського, 9)
6. Львівська державна наукова бібліотека імені В.Стефаніка
(79001, Львів, вул. Стефаніка, 2)
7. Одеська державна наукова бібліотека імені М.Горького
(65020, Одеса, вул.Пастера, 13)
8. Харківська державна наукова бібліотека імені В.Г.Короленка
(61003, Харків, провулок Короленка, 18)
9. Книжкова палата України
(02094, Київ, пр.Гагаріна, 27)
10. Міністерство освіти і науки України
(01135, Київ, проспект Перемоги, 10)
11. Міністерство юстиції України
(01001, Київ, вул. Городецького, 13)
12. Департамент атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України
(01135, Київ, проспект Перемоги, 10)
13. Волинський національний університет ім.Лесі Українки
(43009, Луцьк, проспект Волі, 13)
14. Дніпропетровський національний університет
(49025, Дніпропетровськ, проспект Гагаріна, 72)
15. Донецький національний університет
(83055, Вінниця, вул. 600-річчя, 21)
16. Дрогобицький національний педагогічний університет
імені Івана Франка
(82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 34)

17. Запорізький національний університет
(69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66)
18. Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України
(01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4)
19. Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка
(01017, Київ, вул. Володимирська, 64)
20. Львівський національний університет імені Івана Франка
(79002, Львів, вул. Університетська, 1)
21. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого
(61024, Харків, вул. Пушкінська, 77)
22. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
(01601, Київ, вул. Пирогова, 9)
23. Національний університет «Києво-Могилянська академія»
(04070, Київ, вул.Сковороди, 2)
24. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
(65082, Одеса, вул. Дворянська, 2)
25. Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника
(76000, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)
26. Полтавський національний педагогічний університет ім.В.Г.Короленка
(36003, Полтава, вул.Остроградського, 2)
27. Сумський державний університет
(40007, Суми, вул. Римського-Корсакова, 2)
28. Ужгородський національний університет
(88000, Ужгород, пл. Народна, 3)
29. Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
(61006, Харків, майдан Свободи, 4)
30. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81)
31. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(14012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2)
32. Чернігівський національний педагогічний університет ім.Т.Г.Шевченка
(14013, Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53)
33. Український інститут науково-технічної і економічної інформації
(03680, Київ, вул. Антоновича, 180)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ

Редакційна колегія журналу «Філософські обрії» приймає оригінальні, не опубліковані раніше наукові статті, які висвітлюють актуальні питання філософських наук. Статті, які надходять до редакційної колегії, не повинні одночасно перебувати на розгляді у будь-якому іншому журналі та не повинні бути опубліковані у інших виданнях у аналогічному або несуттєво зміненому вигляді.

Статті мають бути написані українською або англійською мовами. Редакційна колегія залишає за собою право здійснювати літературне редагування поданих статей та відхиляти статті, написані неграмотною мовою. Рекомендуємо дотримуватися такої класичної структури наукової статті: вступ; теоретико-методологічні основи дослідження (включно з аналізом останніх досліджень і публікацій); мета дослідження; опис методики дослідження та здобутих емпіричних даних; оцінка та обговорення результатів, висновки, список використаної літератури із **транслітерацією**. **Обов'язково подається УДК та ORCID автора.**

До кожної статті обов'язково додається резюме (до 3000 знаків з пробілами) та ключові слова (5-7 слів) українською та англійською мовами. Звертаємо увагу авторів на відмінність резюме (реферату) від анотації. Резюме повинно бути змістовним, стисло відображати короткий зміст статті (вступ, мета, задачі, методи, результати), не повторювати назву статті, не містити загальних фраз, не дублювати висновки. Резюме призначено виконувати функцію незалежного від статті джерела інформації. Резюме англійською мовою у вітчизняних виданнях, якщо статтю опубліковано українською мовою, є основним і, як правило, єдиним джерелом інформації щодо змісту статті для закордонних спеціалістів. Резюме повинне бути написано грамотною англійською мовою. Текст повинен бути зв'язним з використанням слів «отже», «більш того», «наприклад», «у результаті» тощо. («consequently», «moreover», «for example», «the benefits of this study», «as a result» etc.); бажано по можливості застосовувати активний, а не пасивний стан, тобто «The study tested», а не «It was tested in this study» (найчастіша помилка); слід застосовувати термінологію, яка характерна для іноземних спеціальних текстів. Необхідно додержуватися єдності термінології в межах резюме та основного тексту статті.

Текст статті подається у текстовому редакторі Microsoft Word для Windows з дотриманням таких вимог: шрифт «Times New Roman Cyr» (розмір шрифту 14 пт), міжрядковий інтервал одинарний, поля – 2 см кожне, абзац – 1,25 см. Орієнтація – виключно книжкова.

Ілюстрації (рисунок) повинні бути виконані в растровому вигляді (розширення *.tif, *.jpg, *.gif, *.bmp) з роздільною здатністю не менше 300 dpi. Автори можуть самостійно вставити малюнки у текст, проте обов'язково подавати окремо файли малюнків, графіків, схем та ін. в електронному вигляді.

Таблиці повинні бути створені лише засобами Microsoft Word. Таблиці не повинні виходити за межі тексту, вирівнювання по центру. Кожна таблиця повинна мати порядковий номер, заголовок та супроводжуватися внизу посиланням на джерела, наприклад: «Складено за матеріалами [1]». Те саме стосується рисунків.

Формули набираються у редакторі формул програми Word – «Microsoft Equation».

Кожна аббревіатура вводиться у текст у дужках після першого згадування відповідного словосполучення.

Між ініціалом та прізвищем ставиться нерозривний пробіл (Ctrl+Shift+пробіл).

До статті додається список літератури в порядку посилання по тексті. Назви наукових журналів необхідно наводити повністю, без скорочень. Бібліографію інформацію слід наводити у такому вигляді:

1. Для книг – імена авторів або редакторів, назва книги (курсивом), місце публікації, видавництво, рік видання, кількість сторінок

Приклад:

Van der Berg L., Drewett R., Klaassen L.H., Rossi A., Vijverberg C.H.T. *Urban Europe: A study of growth and decline*. A. Exeter, Wheaton&Co. Ltd., 1982, 162 p.

2. Для публікацій у періодичних виданнях - імена авторів, назва статті, назва видання (курсивом), рік видання, номер випуску, сторінки, на яких розміщено статтю.

Example:

Klaassen L., Scimemi G. Theoretical issuers in urban dynamics. *Dynamics of Urban Development*. NewYork, StMartin's Press, 1981, pp. 8–28.

3. Для статей у книгах – імена авторів, назва статті, назва книги (курсивом), імена авторів або редакторів книги, місце публікації, видавництво, рік видання, сторінки, на яких розміщено статтю.

Example:

Kulesza, M. Methods and Techniques of Managing Decentralization Reforms in the CEE Countries: The Polish Experience. In: *Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe*, Ed.: Péteri G., 2002, pp. 189–214.

Транслітерація.

Бібліографічні дані кирилицею потрібно транслітерувати латиницею відповідно до міжнародного стандарту ISO 9. Це єдиний сучасний стандарт транслітерації, який забезпечує однозначну двосторонню відповідність між символами кирилиці та латиниці та дозволяє відновити початковий варіант написання кириличного тексту навіть без знання мови оригіналу. Транслітерація та переклад бібліографічної інформації необхідні для адекватної індексації статей міжнародними наукометричними базами даних.

Загальна схема транслітерації виглядає так:

1. Для книг (монографій, посібників тощо):

Транслітерація імен авторів або редакторів; Транслітерація назви книги (курсивом); Переклад назви книги англійською мовою (у квадратних дужках); місце публікації, видавництво, рік видання, кількість сторінок; мова видання (у круглих дужках).

Приклад:

Krylov M. P. Regional'naâ identičnost' evropejskoj Rossii. [Regional identity is European Russia]. Moscow, 2010, 240 p. (In Russian).

2. Для публікацій у періодичних виданнях (збірниках наукових статей, матеріалів конференцій тощо):

Транслітерація імен авторів; Транслітерація назви статті; Переклад назви статті англійською мовою (у квадратних дужках); Транслітерація назви періодичного видання (курсивом); Переклад назви періодичного видання англійською мовою (у квадратних дужках); місце публікації (для матеріалів конференцій), рік видання, номер випуску, сторінки, на яких розміщено статтю; мова статті (у круглих дужках).

Приклади:

Mezenceva N., Mezencev K. Percepційni portreti regioniv Ukraїni [Perceptual portraits of Ukrainian regions]. Regional'ni problemi Ukraїni: geografičnij analiz ta poшuk šlahiv viriшennâ [Regional problems of Ukraine: geographical analysis and search for solutions,]. Kherson, 2005, pp. 208-213. (In Ukrainian).

Stafijčuk V. Teritorial'na struktura avtorstva politiko-geografičnijih publikacij v Ukraїni za 1990-2012 roki [Territorial structure of the authorship of publications in the field of political geography in Ukraine during 1990-2012 years]. Geografiâ ta turizm [Geografiâ ta turizm], 2014, Vol. 27, pp. 184–191. (In Ukrainian).

3. Для статей у книгах:

Транслітерація імен авторів; Транслітерація назви статті; Переклад назви статті англійською мовою (у квадратних дужках); Транслітерація назви книги (курсивом); Переклад назви книги англійською мовою (у квадратних дужках); Транслітерація імен авторів або редакторів книги; рік видання, сторінки, на яких розміщено статтю; мова статті (у круглих дужках).

Приклад:

Mezencev K., Gnatûk A. M. Russkaâ kul'tura v Ukraine: regional'nye trendy i identičnost' [Russian culture in Ukraine: trends and regional identity]. In: Fenomen kul'tury v rossijskoj obšestvennoj geografii: ekspertnye mneniâ, analitika, koncepty [The phenomenon of culture in the Russian human geography: expert opinions, analysis, concepts], Eds.: A. G. Družinin and V. N. Streleckij, Rostov-on-Don, Publishing House of Southern Federal University, 2014, pp. 378–397. (In Russian).

Редколегія пропонує авторам використовувати такі ресурси автоматичної транслітерації:

– для україномовних джерел: <http://translit.kh.ua/#iso9> (у випадуючому списку слід обрати ISO 9:1995);

– для російськомовних джерел: http://tran.comze.com/ISO9_translit.html

3 метою забезпечення можливості перевірки правильності оформлення списку використаних джерел та внесення змін до нього у разі виявлення неточностей чи помилок, редакційна колегія рекомендує авторам надсилати окремим файлом ідентичний список використаних джерел, оформлений традиційно згідно вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006.

Посилання на джерела у тексті статті можна робити тільки одним способом: у квадратних дужках згідно з номером у списку літератури: [8]; [2, с. 34]; [16, с. 27-28].

Обсяг статті (разом з резюме та списком літератури) повинен бути не меншим 2500 та не більшим 6000 слів.

Рукопис статті повинен містити такі елементи:

- УДК, ORCID
- назву статті (англійською та українською мовами);
- прізвища та імена авторів, їх місце роботи (англійською та українською мовами);
- резюме та ключові слова (англійською та українською мовами);
- основний текст статті (англійською або українською мовами);
- список використаних джерел.

Подання статті до редакційної колегії

Подання статті здійснюється у електронному вигляді на адресу електронної пошти **philos_obr@ukr.net**

- рукопис статті з усіма вказаними вище елементами;
- відомості про авторів, зокрема П.І.Б. всіх авторів, їх наукові ступені, вчені звання, місця роботи та посади, сфера наукових інтересів (українською та англійською мовами);
- контактна адреса електронної пошти, номер телефону;
- додаткові матеріали (малюнки, діаграми, графіки тощо) – за наявністю;
- список використаних джерел, оформлений традиційно згідно вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 та його транслітерацію.

Процедура розгляду публікацій

Головний редактор присвоює надісланій статті вхідний реєстраційний номер та переглядає її на предмет відповідності її змісту формальним вимогам до оформлення (відповідність тематиці журналу, форматування тексту, зміст та обсяг анотації, оформлення списку використаних джерел, грамотність мови статті, відповідність науковому стилю тощо). Крім того, здійснюється редакційна перевірка надісланих матеріалів на плагіат. У разі схвального рішення головний редактор передає статтю на рецензування. У випадку негативного рішення головний редактор може відхилити статтю або направити її на доопрацювання, при цьому датою надходження вважатиметься дата повторного надходження доопрацьованої статті.

ПРОЦЕС РЕЦЕНЗУВАННЯ

Усі статті, які надійшли до редакції науково-теоретичного часопису «Філософські обрії», підлягають рецензуванню.

– Головні редактори журналу визначають відповідність статті профілю журналу, вимогам до оформлення і направляють на рецензію членам редакційної колегії, а потім – незалежним експертам.

– До рецензування не залучаються фахівці, які працюють в тій же установі, де виконана робота.

– Термін рецензування в кожному окремому випадку визначається з урахуванням створення умов для максимально оперативної публікації статті. Максимальний термін рецензування – 1 місяць.

– Редакція дотримується політики рецензування «Double blind peer review». Листування з приводу результатів рецензування редакція видання не веде.

– У рецензії відображаються відповідно до встановлених вимог: загальний науковий рівень роботи; відповідність назви змісту статті; актуальність теми; наукова новизна; коректність цитатій і стан науково-довідкового апарату; обґрунтованість висновків і їх відповідність поставленій меті публікації; відповідність вимогам оформлення статті в науково-теоретичному часописі «Філософські обрії»; висновок рецензента про можливість публікації статті.

– Точка зору автора і його стиль рецензентами не оцінюються.

– Рецензія засвідчується в порядку, встановленому в установі, де працює рецензент.

– Якщо в рецензії на статтю є вказівка на її виправлення, вона направляється автору на доопрацювання.

– Стаття, не рекомендована до публікації, до повторного розгляду не приймається.

– Рішення про доцільність публікації після рецензування приймається головним редактором, а за необхідності – редколегією в цілому. Відповідальний секретар інформує автора і вказує передбачувані терміни публікації.

Відкликання статті

Редколегія залишає за собою право відкликати вже опубліковані статті, у яких було виявлено явні ознаки плагіату або інших порушень наукової етики. Перевірки на плагіат можуть здійснюватися редколегією як за власної ініціативи, так і у відповідь на повідомлення, заяви або скарги третіх осіб.

ВИДАВНИЧА ЕТИКА

Етичні правила для авторів, рецензентів та редакторів ґрунтуються на принципах, розроблених Комітетом з етики наукових публікацій – COPE.

Етичні правила для авторів

Автори повинні гарантувати оригінальність своїх досліджень і тексту статей. Забороняється подавати до журналу статті, які вже були опубліковані (або одночасно надіслані на розгляд до іншого журналу). У виняткових випадках автори можуть звернутися до редакції і пояснити причину для повторної публікації. Категорично не допускається одночасне подання однієї і тієї ж статті на розгляд до кількох журналів.

Автори зобов'язані вказати інформацію про усіх осіб і організацій, які у тій чи іншій формі сприяли проведенню дослідження, а також належним чином цитувати інші публікації, використані під час дослідження. Необхідно уникати будь-яких форм плагіату, дотримуватися чинного законодавства про охорону авторських прав. Будь-які матеріали, захищені авторським правом (особливо графічні матеріали, а також великі цитати), можуть відтворюватися у статтях тільки з письмового дозволу правовласника. Автори повинні гарантувати, що методика і результати їх дослідження належним чином представлені (для забезпечення можливості відтворення результатів іншими науковцями) і об'єктивно інтерпретовані. Необхідно чітко вказувати застереження до

якості використаних емпіричних даних і методів. Будь-які фальсифікації під час виконання дослідницьких процедур та інтерпретації результатів є неприйнятними.

Всі особи, які внесли значний вклад у дослідження, в тому числі формулювання ідеї та мети дослідження, методичних підходів, виконання дослідження та інтерпретацію результатів, повинні бути вказані як співавтори. Якщо вклад інших осіб у дослідження є незначним, відповідну інформацію необхідно зазначити після основного тексту статті у розділі «Подяки». Необхідно вказувати усі джерела фінансування дослідження. Всі автори мають чітко заявити про фінансові або інші форми потенційних конфліктів інтересів, які можуть вплинути на результати дослідження чи їх інтерпретацію. Автор, який відповідає за листування з редакцією, несе відповідальність за належне формування переліку співавторів, а також за ознайомлення усіх співавторів з остаточною версією статті та схвалення ними статті до публікації.

Редакція може звертатися до авторів з проханням надати вихідні дані, використані для дослідження. Автори повинні забезпечити публічний доступ до таких даних на вимогу редакторів. Автори повинні зберігати дані, використані під час дослідження, протягом щонайменше 10 років.

У випадку виявлення автором у своїй статті, яка вже була опублікована, серйозної помилки, яка впливає на достовірність отриманих результатів і висновків, необхідно якнайшвидше повідомити про це редакцію журналу і запропонувати найбільш прийнятний у конкретному випадку варіант виправлення ситуації, наприклад, публікацію повідомлення про уточнення, відкликання або спростування статті.

Етичні правила для рецензентів

Завдання рецензентів - не лише допомогти редакції журналу у прийнятті рішення щодо можливості публікації статті, але також допомогти авторам поліпшити зміст статті та якість дослідження, що лягло у її основу.

З метою гарантування швидкого і неупередженого рецензування рецензенти повинні якомога швидше надати редакції підтвердження своєї компетенції у даній тематиці та можливість впоратися із завданням у встановлений термін.

Рецензенти зобов'язані зберігати конфіденційність отриманих матеріалів. Забороняється поширювати отримані для рецензування матеріали та проводити їх обговорення з будь-якими особами, окрім представників редакції журналу. При рецензуванні потрібно зберігати максимальну об'єктивність, чітко і зрозуміло обґрунтовувати свою аргументацію. Рецензенти зобов'язані повідомити редакцію про будь-які публікації, які не були належним чином процитовані авторами. Крім того, рецензент повинен повідомити редактора про усі випадки співпадіння тексту прийнятої до розгляду статті з текстом будь-яких інших публікацій.

Рецензент не має права використовувати інформацію, отриману під час розгляду статті, для особистих цілей, зокрема отримання будь-якої особистої вигоди. Рецензенти повинні відмовитися від рецензування у випадку наявності конфлікту інтересів, таких як співробітництво або конкуренція з будь-яким автором статті чи установою / організацією, у якій виконувалася робота або працює щонайменше один із авторів.

Етичні правила для редакторів

Редакція журналу несе відповідальність за рішення про публікацію статті. Рішення редакції є остаточним. Рішення редактора повинне ґрунтуватися на власному судженні про наукову значущість статті, а також відгуках рецензентів. Редакція журналу докладає усіх можливих зусиль для уникнення порушення авторських прав, плагіату або інших неправомірних дій авторів. При прийнятті рішення редакція керується виключно якістю статей. Категорично не допускається дискримінація авторів за ознакою громадянства, етнічної належності, статі, віросповідання, політичних поглядів, сексуальної орієнтації авторів тощо.

Редактори не можуть використовувати у власних цілях матеріали відхилених статей. Редактори повинні суворо дотримуватися правил анонімності, зокрема, гарантувати анонімність рецензентів. Крім того, редакторам не дозволено поширювати будь-яку інформацію про подані статті будь-яким особам за виключенням авторів, рецензентів, наукових консультантів і видавця.

Плата за публікацію

Оплата здійснюється за реквізитами, наданими автору разом із листом про остаточне узгодження тексту публікації. Якщо автор не здійснює оплату протягом десяти робочих днів з дати відправлення листа редколегією, стаття знімається з публікації у поточному номері збірника. Після внесення оплати таку статтю може бути прийнято до друку у поточному або наступних номерах збірника.

Автори отримують право на публікацію своєї статті у електронній версії журналу, а також гарантовано отримують друкований примірник журналу «Філософські обрії» зі своєю публікацією. За бажанням автори можуть замовити додаткові друковані примірники журналу за додаткову плату.

Адреса редакції: 36003, Полтава, вул. Остроградського, 2.

Електронна версія журналу розміщена на сайті

http://pnpu.edu.ua/ua/philosophical_horizons.php

E-mail: philos_obr@ukr.net

Тел. (0532) 52-59-08vv, 56-23-13.

Журнал входить до Переліку № 4 (додаток до Постанови Президії ВАК України від 9 лютого 2000 р., № 2–02/2, бюлетень ВАК України, №2, 2000 р.), нового Переліку (Постанова Президії ВАК України від 18 листопада 2009 р., № 1–05/5, бюлетень ВАК України, №12, 2009 р.) та наказу Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 р. №1528 (додаток 11), що включаються до Переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «Філософські науки».

REQUIREMENTS AND SUBMISSION OF THE ARTICLES

The editorial board of the journal «Philosophical Horizons» receives the original, not previously published scientific articles which cover current issues of philosophy. The articles which are received by the editorial board should not simultaneously be under consideration in any other journal and should not be published in other publications in a similar or slightly modified form.

Articles should be written in Ukrainian or English. Editorial Board reserves the right to edit submitted articles and reject articles written in irrelevant language. We recommend you stick to this classical structure of the article: introduction; theoretical and methodological foundations of research (including analysis of recent research and publications); The aim of the study; description of the research methodology and empirical data obtained; assessment and discussion of results, conclusions, list of references of **transliteration. UDC submitted and being sure ORCID author.**

Each article should be attached with a summary (3000 characters with spaces) and keywords (5-7 words) in English and Ukrainian. Please note the difference between a summary (abstract) and annotations. The summary should be informative, concise display a summary of the article (introduction, purpose, objectives, methods, results), not to repeat the title of the article, does not contain common phrases, duplicate conclusions. Summary assigned to function independently of the paper sources. Summary in English in the national issues, if the article published in Ukrainian, is the main and usually the only source of information on the content of articles for foreign specialists. Resume must be written in English literate. The text must be in logical use of the word «therefore», «moreover», «like», «result» and so on. («Consequently», «moreover», «for example», «the benefits of this study», «as a result» etc.); preferably possible to use active rather than passive, ie «The study tested», rather than «It was tested in this study» (the most common mistake); the terminology which is essential for foreign special texts should be used. It is necessary to follow the convention in terms within the summary and main text of the article.

The article is submitted in text editor Microsoft Word for Windows with the following requirements: font «Times New Roman Cyr» (size 14 pt), single line spacing, margins – 2 cm each paragraph – 1.25 cm. Orientation – only portrait .

Illustrations (figures) should be performed in a raster format (extension *.tif, *.jpg, *.gif, *.bmp) with a resolution of 300 dpi. Authors may insert their own images in the text, but they must submit separate files of pictures, graphs, charts and others electronically.

Tables should be made only by means of Microsoft Word. Tables should not go beyond the text, centered. Each table should have a serial number, title and below accompanied citing sources, eg, «Folding the materials [1].» The same applies to drawings.

Formulas are typed in formulas editor program Word - «Microsoft Equation».

Each abbreviation introduced in the text in brackets after the first mention relevant phrases.

Between the initials and surname refers breaking space (Ctrl + Shift + Space).

Bibliography by reference in the text is attached to the article. Full names of journals should be given . Bibliographical information should be presented in the following form:

1. books – names of authors or editors, book title (in italics), place of publication, publisher, year of publication, number of pages

Example:

Van der Berg L., Drewett R., Klaassen L.H., Rossi A., Vijverberg C.H.T. Urban Europe: A study of growth and decline. A. Exeter, Wheaton & Co. Ltd., 1982, 162 p.

2. publications in journals – author, title, publication title (in italics), year of publication, issue number, page hosting article.

Example:

Klaassen L., Scimemi G. Theoretical issues in urban dynamics. Dynamics of Urban Development. New York, StMartin's Press, 1981, pp. 8-28.

3. For articles in books – author, title, book title (in italics), names of authors or editors of the book, place of publication, publisher, year of publication, page hosting article.

Example:

Kulesza, M. Methods and Techniques of Managing Decentralization Reforms in the CEE Countries: The Polish Experience. In: Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe, Ed.: Péteri G., 2002, pp. 189-214.

Bibliographic data in Cyrillic should be transliterated in Latin according to the international standard ISO 9. It is the only modern standard transliteration, which provides the unique two-way correspondence between Cyrillic and Latin characters and allows you to restore the original spelling Cyrillic text without knowledge of the original language. Transliteration and translation bibliographic information necessary for an adequate international scientometric articles indexed databases.

The general scheme of transliteration is:

1. Books (monographs, textbooks, etc.):

Transliteration of names of authors or editors; Transliteration book title (in italics); Translated title of the book in English (in brackets); place of publication, publisher, year of publication, number of pages; language publication (in parentheses).

Example:

Krylov M. P. Regional'naâ identičnost' evropejskoj Rossii. [Regional identity is European Russia]. Moscow, 2010, 240 p. (In Russian).

2. For publications in periodicals (collections of scientific articles, conference proceedings, etc.):

Transliteration of names of authors; Transliteration title of the article; Translated title of the article in English (in brackets); Transliteration title periodical (in italics); Translated title periodical English (in brackets); place of publication (for the conference proceedings), year of publication, issue number, pages that contain sex; Language (in parentheses).

Examples:

Mezenceva N., Mezencev K. Percepčijni portreti regioniv Ukraïni [Perceptual portraits of Ukrainian regions]. Regional'ni problemi Ukraïni: geografičnij analiz ta pošuk šlâhiv virišennâ [Regional problems of Ukraine: geographical analysis and search for solutions.]. Kherson, 2005, pp. 208-213. (In Ukrainian).

Stafijčuk V. Teritorial'na struktura avtorstva politiko-geografičnih publikacij v Ukraïni za 1990-2012 roki [Territorial structure of the authorship of publications in the field of political geography in Ukraine during 1990-2012 years]. Geografiâ ta turizm [Geografiâ ta turizm], 2014, Vol. 27, pp. 184-191. (In Ukrainian).

3. For articles in books:

Transliteration of names of authors; Transliteration title of the article; Translated title of the article in English (in brackets); Transliteration of a book title (in italics); Translated title of the book in English (in brackets); Transliteration of the names of authors or editors of the book; year of publication, pages of the published articles (in parentheses).

Example:

Mezencev K., Gnatûk A. M. Russkaâ kul'tura v Ukraine: regional'nye trendy i identičnost' [Russian culture in Ukraine: trends and regional identity]. In: Fenomen kul'tury v rossijskoj obščestvennoj geografii: èkspertnye mneniâ, analitika, koncepty [The phenomenon of culture in the Russian human geography: expert opinions, analysis, concepts], Eds.: AG Družinin and VN Streleckij, Rostov-on-Don, Publishing House of Southern Federal University, 2014, pp. 378-397. (In Russian).

Editorial writers use such offers of the automatic transliteration resources:

– for Ukrainian sources: <http://translit.kh.ua/#iso9> (drop-down list should select ISO 9: 1995);

– for Russian sources: http://tran.comze.com/ISO9_translit.html

In order to enable verification of the validity of the list of sources and amending it in case of inaccuracies or errors Editorial Board encourages authors to submit separate file identical list of sources, traditionally decorated according to the requirements of ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006.

Links to sources in the text can be done only one way: in brackets according to the number in the bibliography [8]; [2, p. 34]; [16, p. 27-28].

The paper (including summary and list of literature) should not be less than 2500 and not more than 6000 words.

Manuscript must contain the following elements:

– **UDC, ORCID**

- the name of the article (in English and Ukrainian);
- names of authors, their place of work (in English and Ukrainian);
- summary and key words (in English and Ukrainian);
- the main text (in English or Ukrainian);
- references.

Submitting articles to the Editorial Board

Submission of articles is made electronically by e-mail philos_obr@ukr.net

- Manuscript with all the elements listed above;
- information about authors, including the name all authors, their academic degree, academic status, place of work and positions Research interests (Ukrainian and English);
- contact email address, phone number;
- additional materials (pictures, charts, graphs, etc.) – if any;
- a list of sources, traditionally decorated according to the requirements of GOST 7.1: 2006 and its transliteration.

Processing of publications

Chief editor sent the article assigns incoming registration number and review it for compliance with formal requirements of its content to the design (matching the subject of the magazine, text formatting, content and abstract, design list of sources, literacy language

articles matching scientific style, etc.). Besides, the editorial board reviews submissions for plagiarism. If a decision is approved the chief editor sends the article to review. In the case of a negative decision by the chief editor the article can be rejected or sent back for revision, and the registration date of the article will be the date of next submission.

THE REVIEW PROCESS

All articles submitted to the editors of scientific and theoretical journal «Philosophical horizons» are to be reviewed.

– The head editors of the journal determine the compliance of the article to the target of the journal, as well as to the requirements for formatting and send them to be reviewed by the members of the editorial board, and then to the independent experts.

– The review process does not involve professionals who work in the same institution where the work was performed.

– The term for the review process in each case is determined by the conditions for the most rapid publication of the article. The maximum term of the review process is about 1 month.

– The editorial board follows the policy of reviewing «Double blind peer review». The editorial board does not correspond about the results of the review.

– The review displays the overall level of scientific work according to the requirements; analyses if the title of the article matches the content; states the relevance of the topic; a scientific innovation; the correct citation and the state of scientific reference system; the validity of the findings and their compliance to the aim of publication; compliance with design articles in scientific and theoretical journal «Philosophical horizon»; the conclusion of the reviewer about the possibility of publishing the article.

– The opinion of the author and his style is not rated by reviewers.

– The review of the article is certified according to the institution where reviewer works.

– If the review of the article is with the indication on the further article correction, it is sent to the author for revision.

– The article which is not recommended for publication is not accepted for reconsideration.

– A decision about the expediency of publication after peer review is approved by the head editor, and if it is necessary by the editorial board.

Executive Secretary informs the author and indicates the expected timing of the publication

Article rejection

The Editorial Board reserves the right to withdraw already published articles where obvious signs of plagiarism or other violations of academic ethics were found. Check for plagiarism can be implemented as an editorial board on its own initiative and in response to the notification, application or complaint of third parties.

PUBLISHING ETHICS

Ethical guidelines for authors, reviewers and editors based on principles developed by the Ethics Committee publications – COPE.

Ethical Guidelines

Authors must guarantee the authenticity of their research and text articles. It is forbidden to submit earlier published articles (or simultaneously submitted for being

review to another journal). In exceptional cases, authors can refer to their explanation of the reason for re-publication.

Authors are required to provide information about all persons and organizations that in one way or another contributed to the study, and properly cite other publications used in the study. Avoid any forms of plagiarism to be complied with applicable regulatory documents about copyright protection. Any material protected by copyright (especially graphics and great quotes) can be performed only according to the written permission. Authors should ensure that the methods and results of their research are properly investigated (to allow referring to the results for other researchers) and objectively interpreted. It is important to warn about indication of the quality of the used empirical data and methods. Any fraud during the execution of research procedures and interpretation of results is unacceptable.

All persons who have made significant contributions to the study, including the formulation of ideas and research objective, methodical approaches, implementation and interpretation of research results should be listed as co-authors. If the contribution of others in the study is small, relevant information is necessary to be indicated after the main text of the article under «Thanks.» It is necessary to indicate all sources of funding research. All authors should state clearly the financial or other forms of potential conflicts of interest that may affect the results of the study or their interpretation. Author are responsible for correspondence with the editors as well as they are responsible for the proper formation of the list of sponsors, as well as review of all co-authors of the final version of the article and the approval of their articles for publication.

Editors may request the authors to provide the raw data used for the study. Authors must provide public access to such data at the request of the editors. Authors must retain data used in the study for at least 10 years.

In the case of the author in his article that has already been published, a serious error, which affects the reliability of the results and conclusions must quickly inform the editorial board and offer the most appropriate in a specific case solutions to a situation such as the publication of notice of clarification, withdrawal or retraction of the article.

Ethical guidelines for referees

The task of the reviewers is not only to help the magazine in the decision on the possibility of publishing the article, but also help authors improve quality content of the articles and studies that lay at its foundation.

In order to ensure prompt and impartial review, reviewers should be amended to provide the quickest confirm their competence in this subject and to cope with the task in time.

Reviewers are required to maintain the confidentiality of submissions received. Do not distribute received for review materials and conduct their discussions with any persons other than members of the magazine. It is necessary to maintain maximum of objectivity, and to be capable clearly and in a comprehensive way to prove the argument. Reviewers must inform the editors of any publications that were not properly cited by the authors. In addition, the reviewer must inform the editor about all cases which match the text of the article to review the text of any other publications.

Reviewer shall not use information obtained during the review article for personal purposes, including obtaining any personal benefit. Reviewers must abandon review in case of conflict of interest, such as cooperation or competition with any article the

author or institution / organization which carried out the work or works at least one of the authors.

Ethical guidelines for editors

The editorial board is responsible for the decision to publish the article. Editorial decision is final. Editor's decision should be based on their own judgment about the scientific significance of the article and the comments of reviewers. Editors make every possible effort to avoid copyright infringement, plagiarism or other misconduct authors. When deciding wording guided solely by the quality of articles. It is not allowed to discriminate the authors as for their nationality, ethnicity, gender, religion, political views, sexual orientation, and so on.

Editors can not use for their own purposes materials of the rejected articles. Editors should strictly observe the rules of anonymity, in particular, to guarantee the anonymity of reviewers. In addition, editors are not allowed to distribute any information about submitted articles to any persons other than the authors, reviewers, consultants and scientific publisher.

Fee for publication

Payment is done according to the information given to the author, together with the letter of the text of the final publication approval. If the author does not pay within ten working days of sending a letter to the editorial board, the article will be rejected to be published in the current issue of the journal. After the payment the following article can be accepted for publication in the current or future issues of the journal.

Authors are entitled to publish their articles in the electronic version of the journal, and are guaranteed to get a printed copy of the journal «Philosophical Horizons» with their publication. At the request of authors can order additional printed copies of the journal for an additional fee.

Editorial address: 36003, Poltava, st. Ostrogradskogo, 2.

The journal posted online

http://pnpu.edu.ua/ua/philosophical_horizons.php

E-mail: philos_obr@ukr.net

Tel. (0532) 52-59-08, 56-23-13.

The journal is included to the List number 4 (addition to SAC Ukraine Presidium Decree of February 9, 2000 p., № 2-02 / 2, Bulletin of SAC Ukraine, №2, 2000) New List (SAC Ukraine Presidium Decree of 18 November 2009 g., № 1-05 / 5 bulletin SAC Ukraine, №12, 2009) and the Ministry of Education and Science of Ukraine of 12.29.2014 p. №1528 (annex 11) included in the list of professional editions of Ukraine, where the results of dissertations for the degree of doctor and candidate of sciences in the field of «Philosophy» can be published.

ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

Наукове видання

ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ

Науково-теоретичний журнал

Випуск 39

Відповідальний науковий редактор ***П. А. Кравченко***

Технічний редактор ***А. І. Тимощук***

Дизайн ***В. М. Бровко***

Верстка ***В. М. Бровко***

Підписано до друку 27.06.2018 р. Формат 60x84/16

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 10,4 Обл.-вид. арк. 10,8

Наклад 100 прим. Зам. № 1818

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.

ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

Scientific publications

PHILOSOPHICAL HORIZONS

Scientific-theoretical journal

Issue 39

Responsible science editor ***P. A. Kravchenko***

Editing done ***A. I. Tymoshchuk***

Design ***V. M. Brovko***

Layout ***V. M. Brovko***

Signed for publication 27/06/2018 p. Format 60x84/16
Offset Paper. Offset.

Nominal printing pp. 10,4. Registry-publ. pp. 10.8
The circulation of 100 copies. Order Number 1818

Printed in PNPУ named after Korolenko
36003, m. Poltava, str. Ostrogradskogo, 2

Certificate of registration of subject publishing into the state register
DK series number 3817 from 01.07.2010.